

~~2429~~
~~1.943~~

№ 19

Военна библиотека

№

ГЕОРГИЕВЪ ТОДОРЪ
Полковникъ отъ Генералния Щабъ

БОЯТЪ ПРИ В. ДУБЪ

ОТЪ 14 ДО 25 СЕПТЕМВРИЙ 1918 ГОДИ

В. Д. Г. С. РАНОЖЕВЪ
БИБЛИОТЕКА
ОСВЕТЛЕНИЕ

София
Печатница на Армейския военно-издателски фондъ
1924

2429
1943

15/15

№ 19

Военна библиотека

№ 19

ГЕОРГИЕВЪ ТОДОРЪ
Полковникъ отъ Генералния Щабъ

15/15

БОЯТЪ ПРИ В. ДУБЪ

ОТЪ 14 ДО 25 СЕПТЕМВРИЙ 1918 ГОДИНА

ВЪЛ. Г. С. РАЙЧЕВЪ
БИБЛИОТЕКА
ОСВЪЩАВА СЪЩА

1145 АМ 1225

С. С. А. С. П. И. К. О. В. И. Т. Е.
ИЗДАНО: 12165

I. Встѣпление.

Следъ разбиването на сръбскитѣ и англо-френскитѣ войски въ края на 1915 год. и следъ заемането на цѣла Македония отъ нашитѣ войски, на образуванія се тамъ отъ насъ юженъ фронтъ имаше две главни операционни направления, по които противника можеше да настѣпи отъ Солунъ съ огледъ бързо да достигне решителни резултати. Едното отъ тѣзи направления беше Солунъ, Струмица, Пехчево, Горна Джумая, Дупница, София, а другото Солунъ, Битоля, Прилепъ, Велесъ, Кюстендилъ, София. Отъ тѣзи две направления по удобно беше първото, защото бѣ по кратко и по достъпно и защото даваше възможность съ по-малко усилия да се отрѣже и заеме цѣла Македония и откриятъ пѣтищата къмъ Сърбия. Поради това по това направление, въ продължение на цѣли две години противника насочи главнитѣ свои усилия, за да пробие нашия юженъ фронтъ. Направенъ бѣ опитъ да бѣде пробитъ този фронтъ и по второто направление, при Битоля, следъ злополучното наше настѣпление къмъ Островското езеро. Всички тѣзи опити обаче излѣзоха безрезультатни.

Въ срѣдата на 1918 год., следъ като противника се убеди въ невъзможността да пробие нашия фронтъ по казанитѣ две операционни направления, той решава презъ есента на 1918 год. да произведе единъ новъ ударъ вѣнъ отъ тѣхъ, гдето ний най-малко ще го очакваме, а именно по посоката Добро-поле — Градско и отъ тамъ презъ Щипъ за София. За това той възприема следния планъ: Съ наличнитѣ французки и сръбски части, снабдени съ много численна артилерия, да атакува и пробие нашия фронтъ при Добро-поле и ни ангажира въ една трудна борба въ планината; следъ това, когато нашитѣ резерви бѣдатъ привлечени тукъ за заздравяване пробития фронтъ, съ наличнитѣ английски и прѣсни грѣцки части, също снабдени съ много численна артилерия, да атакува и пробие нашия фронтъ въ долината на Вардара следъ което да настѣпи на северъ и северо-западъ и се яви въ флангъ и тилъ на нашитѣ части, западно отъ Вардара и ги застави да сложатъ орѣжие.

Този планъ макаръ да не се изпълни точно така, както бѣ замисленъ, даде, както вече знаемъ, решителни резултати.

Въ изпълнение на този именно планъ въ срѣдата на м. септемврий 1918 год., три дни следъ пробива при Добро поле, когато вниманието на нашето Висше Командуване бѣ всецѣло погълнато отъ събитията атама, противника такува, съ най-голѣмо ожесточение позициитѣ на 9-а пехотна Плъвенска дивизия въ долината на Вардара при Дубъ и Дойранъ. Насоченитѣ тукъ англо-грѣцки части, следъ постигнатитѣ успѣхи при Добро поле, се считаха морално задължени да употребятъ крайни усилия, за да пробиятъ Дойранския фронтъ. Поради това тукъ при върха Дубъ и градъ Дойранъ отъ 14 до 20 септемврий 1918 г. се разиграха едни отъ най-кръвавитѣ и най-упорититѣ боеве на южния фронтъ, известни подъ името „Дойрански боеве“, които покриха съ слава доблестнитѣ юнаци отъ 9-а пех. Плъвенска дивизия и отчасти спасиха престижа на българското оржие.

Предметъ на настоящия трудъ ще бжде описанието *боя при върха Дубъ* отъ 14 до 20 септември 1918 година.

Понеже този бой се изнесе отъ частитѣ на 3-а бригада отъ 9-а пех. Плъвенска дивизия, то ние ще разгледаме подробно действията на тази бригада.

II. Задача на 3/9-а бригада и планъ на действие.

9-а пех. Плъвенска дивизия бѣ пренесена на Дойранския фронтъ още презъ м. май 1916 год. Къмъ това време участъка между Вардара и Дойранското езеро се заемаше отъ германцитѣ. Смѣняването на последнитѣ съ частитѣ отъ 9-а дивизия стана постепенно. Най-напредъ бѣ заетъ лѣвия участъкъ отъ 2-а пехотна бригада; после бѣ заетъ срѣдния участъкъ — отъ 3-а пехотна бригада и най-после дѣсния участъкъ — отъ 1-а пехотна бригада.

По такъвъ начинъ презъ есента 1916 год. 9-а пехотна дивизия заемаше цѣлата Дойранска позиция отъ р. Вардаръ до Дойранското езеро, като имаше и тритѣ си бригади въ първа линия. Въ това положение тя остана и води редъ ожесточени боеве до лѣтото на 1918 год.

Презъ м. юлий с. г. предъ видъ преумората на частитѣ и очакващата се голѣма офанзива отъ страна на противника съ цѣлъ да се даде възможность на частитѣ по редъ да починатъ и образуватъ единъ по значителенъ резервъ на дивизията, разпореди се дѣсния участъкъ отъ р. Вардаръ до в. Варовита,^{*)} да се заеме отъ Планинската дивизия а 1-а

*) Скица № 1

бригада отъ 9-а дивизия да се оттегли на почивка, въ поддръжка на дивизията и армията. По после тази бригада зае мѣстото на 2-а бригада, която отъ своя страна се оттегли на почивка.

По такъвъ начинъ въ началото на септември 1918 г. позицията на 9-а дивизия се заемаше отъ две бригади; дѣсния участъкъ — отъ 3-а бригада, а лѣвия участъкъ — отъ 1-а пехотна бригада. 2-а п. бригада бѣ отеглена на почивка около с. Гиокчели, като имаше единия полкъ въ поддръжка на дивизията, а другия — въ поддръжка на армията.

Трета пехотна бригада въ съставъ: 33 и 57 пех. полкове, 19 артилер. полкъ, нѣколко планински и тежки батареи и други спомагателни войски, съгласно заповѣдта на 9-а пех. Плъвенска дивизия № 49¹⁾ отъ 15 августъ 1918 г., имаше за задача да отбранява най-упорно участъка на позицията отъ в. Малка Варовита²⁾ (включително) до дола, който минава източно отъ пунктоветѣ Свищовъ, Съединението и Бастионъ Нейковъ до в. Злокобна (изключително).

За изпълнение на тази задача бѣ възприетъ следния планъ: 1. Да се укрепи най-солидно позицията на бригадата по фронта и въ дълбочина, като се обърне особено внимание на по важнитѣ пунктове. 2. Да се разположатъ частитѣ на позицията така, че на най-важнитѣ пунктове, срещу които противника вѣроятно ще насочи най-голѣми усилия, да бжде посрещнатъ той съ най-силенъ огънь и най-много войски. 3. Отбраната да се води не само съ огънь, но и активно, съ контръ-атаки.

Този планъ бѣ наследенъ отъ частитѣ, които заемаха порано позицията и напълно отговаряше на обстановката.

Подробноститѣ по неговото изпълнение се виждатъ отъ изложеното по нататъкъ въ отдѣлитѣ: позиции на бригадата, организация на отбраната на позицията и хода на боя.

За да се видятъ по-добре условията, при които се намираше бригадата въ надвечерието на боя, ще направимъ най-напредъ едно кратко описание на мѣсността, а следъ това ще разгледаме позициитѣ на бригадата и начина на тѣхното укрепяване, начина по който бѣ организирана отбраната на позицията, сведенията за противника, духа на войскитѣ и най-после ще изложимъ подробно хода на боя отъ 14-й до 20-й септемврий 1918 г.

¹⁾ Приложение № 1.

²⁾ Скица № 2.

III. Кратко описание на мѣсността.

1. Повърхностъ.

Мѣсността, на която се развива действията на 3-а бригада и разигра боя при в. Дубъ, има изобщо пресеченъ характеръ. Въ източната си частъ, тя е почти планинска. Тукъ се издига масива Дубъ (695 м.)¹⁾ съ продълговата форма, отъ северъ къмъ югъ. На северъ и на югъ масива Дубъ се спуща постепенно, като образува редъ висоти по важни отъ които въ южна посока сж: Малкия Дубъ, Аеропланната висота, Цербера, Камъкъ 26, Камъкъ 27 и пр.

На изтокъ масива Дубъ се спуща стръмно и образува множество кжси и стръмни хребети, отдѣлени съ дълбоки долове. Тукъ чрезъ една широка седловина, на която се намиратъ висотитѣ Трапезица и Злокобна, той се съединява съ съ скалистия масивъ Кала тепе, който се заемаше отъ 1-а пехотна бригада.

На западъ и юго-западъ масива Дубъ се спуща отначало стръмно, а после полегато, като образува множество висоти, които даватъ на цѣлата околностъ хълмистъ характеръ. По главни висоти тукъ сж Долмаръ, Гжбитѣ, Сопотъ, Росица, Българка, Севлиево и пр.

Западнитѣ, источнитѣ и севернитѣ склонове на Дубовия гребенъ и близкитѣ висоти сж покрити съ млада гъста гора, която затруднява движението вънъ отъ пжтищата. Останалитѣ висоти сж изобщо голи, съ не много стръмни склонове, но сж отдѣлени съ дълбоки долове, съ стръмни брѣгове, които ги правятъ сжщо трудно проходими вънъ отъ пжтищата.

2. Рѣки.

Единствената рѣка, която протича презъ района на действията на бригадата, е Чинарли дере. Тя е незначителна по размѣра, но отъ есенитѣ и пролѣтни дъждове силно придождва и става непроходима въ бродъ. Освенъ това на погълмното си протяжение тя тече по коритото, съ съ стръмни брѣгове, което затруднява минаването ѝ отъ артилерия и обозитѣ вънъ отъ мостоветѣ и бродоветѣ. Нѣколко поточета, които се спущатъ отъ масива Дубъ и вливатъ въ Чинарли дере, иматъ планински характеръ. Тѣ сж незначителни по размѣри, но текътъ въ дълбоки долове, съ съ стръмни брѣго-

¹⁾ Скица № 2.

ве, вследствие на което съставляватъ прелястивия за движението на войсковитѣ тяжести вънъ отъ пжтищата.

3. Пжтища.

Участъка, въ който се развива действията на 3/9 пехотна бригада, до заемането му отъ войскитѣ, бѣ изобщо много беденъ отъ добри пжтища. Презъ него минаваше, само шосето с. Богданци, с. Чинарли, водяще отъ Гевгели за гр. Дойранъ и нѣколко лоши коларски пжтища. Поради това, съ заемането на участъка отъ войскитѣ, се почна усилено да се строятъ такива и къмъ края на лѣтото на 1918 год. той бѣ кръстосанъ съ множество надлъжни и напречни пжтища.

Като главни артерии, които свързваха позицията на бригадата съ нейния тилъ бѣха: 1. пжтя с. Чернище, Тритѣ чешми, в. Трапезица; 2. пжтя с. Чинарли, с. Ходжа Оваси, с. Хамзали, в. Дубъ; 3. пжтя с. Фурка, с. Волованъ, с. Палиорка, в. Долмаръ.

За свързка между тѣхъ служеха: 1. пжтя с. Фурка, с. Чернище; 2. пжтя с. Волованъ, с. Ходжа Оваси, с. Хамзали, Тритѣ чешми; 3. пжтя с. Палиорка, в. Севлиево, в. Хелиографна, в. Трапезица и 4. пжтя с. Палиорка, в. Сопотъ, в. Аеропланна, в. Трапезица.

Освенъ тѣзи главни пжтища, бѣха построени още и следнитѣ позиционни такива: 1. Тритѣ чешми, Юнашки колиби, в. Спасителъ, с. Палиорка; 2. Тритѣ чешми, Юнашки колиби, в. Севлиево, в. Росица; 3. в. Трапезица, с. Должели, 4. в. Трапезица, в. Злокобна, в. Кала тепе; 5. с. Палиорка, в. Варовита; 6. с. Палиорка, в. Гжбитѣ; 7. с. Палиорка, в. Църква, в. Севлиево и 8. в. Сопотъ, с. Деведжели.

Съ изключение на пжтя с. Богданци, с. Чернище, който бѣ шосе и пжтищата в. Сопотъ — Аеропланната висота и в. Севлиево — в. Дубъ, които бѣха конски пжтеки, всички останали пжтища бѣха обикновенни грунтови, но разширени изравенени и снабдени съ канали за оттичане на водата. Понеже грунта имъ бѣ каменистъ или пѣсъчливъ, тѣ бѣха удобни почти въ всѣко време за движение на всички войсковы тяжести.

Изобщо по своето количество, положение и свойства пжтищата въ района на бригадата напълно обезпечаваха свързката както на фронта, така и въ дълбочина.

4. Климатъ.

Климата въ района на действията на бригадата презъ зимата е умѣренъ и здравъ. Презъ лѣтото обаче той е го

рещъ. Вследствие близостта на Дойранското езеро, р. Вардаръ и множество блата край нея, презъ лѣтото върлува въ голѣма степенъ малария, която силно изтощаваше войските и ги правеше неспособни презъ това време за по-сериозни действия.

5. Населени пунктове.

Въ района на бригадата се намираха селата: Палиорка, Деведжели, Хамзали, Крестели, Должели, Волованъ, Ходжа Оваси, Чернище и Чинарли. Отъ тѣхъ Палиорка, Деведжели, Хамзали и Крестели бѣха съвършено разрушени отъ войските, заради дървения имъ материалъ. Останалитѣ бѣха запазени, но изпразнени отъ жителитѣ имъ. Тѣ се заемаха отъ тиловитѣ учреждения. По мѣсторазположението и характера на постройкитѣ си, запазенитѣ села нѣмаха почти никакво тактическо значение.

Заклучение.

Отъ всичко изложено се вижда, че изобщо района въ който действуваше 3-а бригада, е пресеченъ и труденъ за движение и действие на войскитѣ вънъ отъ съществуващитѣ пѣтища. Последнитѣ обаче бѣха построени въ достатъчно количество, което облекчаваше маневрирането почти въ всички посоки. Хълмистия пѣкъ характеръ на мѣстността представляваше множество паралелни на фронта удобни позиции, които облекчаваха воденето на отбраната въ дълбочина. Маларията само презъ лѣтнитѣ месеци парализираше въ голѣма степенъ активнитѣ действия на войскитѣ.

IV. Позиции на бригадата.

Въ надвечерието на септемврийскитѣ боеве въ опредѣления за действие районъ, бригадата имаше две главни позиции — първа и втора и една междинна. Отъ тѣхъ първата бѣ почти напълно укрепена. Останалитѣ две не бѣха още готови, но постоянно се работеше на тѣхъ.

1. Първа главна позиция.

Първата главна позиция на бригадата започваше отъ висотата Малка Варовита¹⁾ и свършва до дола, който мина-

¹⁾ Скица № 2.

ваше южно отъ в. Злокобна. По своето положение тя бѣ най-важна въ цѣлия участъкъ на дивизията, понеже обемаше въ себе си най-важния и командующъ надъ цѣлата околностъ масивъ Дубъ. Изгубването на този масивъ неминуемо щѣше да повлече оттеглянето на цѣлата Девета и Планинската дивизии.

Най-важнитѣ пунктове на тази позиция бѣха Цербера и Аеропланната висота. Съ падането на тѣзи пунктове се застрашаваше задържането на командующия върхъ Дубъ, а заедно съ това и на цѣлата позиция на бригадата. Ето защо, най-голѣмо внимание бѣ обърнато за солидното укрепяване на тѣзи два пункта.

Изобщо първата главна позиция на бригадата имаше следнитѣ свойства: Тя командваше надъ предлагащата мѣстност и имаше добъръ обзоръ и обстрелъ. Фланговетѣ ѝ бѣха обезпечени отъ обхватъ и обходъ. Въ тила мѣстността позволяваше въ голѣмата си частъ незабелѣзано за противника движение на войски и войскови тяжести. Приготвенитѣ позиционни пѣтища спомагаха на маневрирането на поддръжкитѣ. Предлагащата мѣстност, обаче, даваше възможностъ на неприятелската артилерия да се разположи на закрито и близо до позицията. Каменистиятъ грунтъ, какъвто бѣ въ по-голѣмата си частъ на позицията, мѣчно се работеше. Долината Вѣра бѣ мочурлива, поради което въ дъждовно време постройкитѣ се наводняваха. Същата бѣ достъпна за неприятелскитѣ танкове. Високия и стрѣменъ масивъ Дубъ, затрудняваше съдействието на батареитѣ, разположени по источнитѣ и западнитѣ му склонове.

Въпреки това обаче позицията бѣ много силна. Въ инженерно отношение тя се състоеше отъ две линии, а именно: отъ една главна и отъ предна отбранителна линия. Ще разгледаме по отдѣлно едната и другата.

а) Главна отбранителна линия.

Тази линия започва отъ в. Малка Варовита, минава презъ долина Вѣра, в. Гжбитѣ, в. Долмаръ, в. Сопотъ, Аеропланната висота (бастионитѣ № № 1, 2 и 3 — Полковникъ Нейковъ) и свършва до дола, който се спуска южно отъ в. Злокобна. Тази линия бѣ най-добре укрепена, защото бѣ започната най-рано и защото за нейното укрепяване можеше непрекъснато да се работи по-спокойно. Понеже частитѣ отъ 9-а дивизия, преди да заематъ позицията, бѣха поставени въ резервъ на германцитѣ и известно време работиха съвмѣстно по укрепяването на позицията, то тѣ имаха възможностъ да възприематъ отъ тѣхъ единъ по модеренъ и по съвършенъ

начинъ на укрепяване. Освенъ това тѣ наследиха отъ германцитѣ множество пионерни депа, пълни съ материали по укрепяването на позицията, като циментъ, желѣзни ламарини, дървенъ материалъ, бодливъ телъ и пр., които много спомогнаха да се укрепятъ позицията на цѣлата дивизия по единъ солиденъ начинъ. Близостта пъкъ на желѣзопътната линия, до тила на позицията, спомогна въ последствие дивизията почти всѣкога на време да получава необходимитѣ ѝ по укрепяването на позицията инструменти и материали.

Укрепителнитѣ работи на главната отбранителна линия се състояха отъ една, а на мѣста и повече, линии непрекъснати окопи, дълбоки отъ 1·10 до 1·50 м., снабдени съ скривалища за хора, картечници, минохвъргачки и бойни припаси, изработени по откритъ или миненъ начинъ. Постройкиятъ по откритъ начинъ имаха покривъ съ бетонъ отъ 1/2 до 1 м. и земя 4—5 м., а тѣзи по миненъ начинъ имаха покривъ отъ 5 до 6 метра земя. Еднитѣ и другитѣ се намираха преимуществено на заднитѣ склонове на висотитѣ, добре маскирани, съ по единъ или два входа и можеха въ по-големата си частъ да противостоятъ на снарядитѣ отъ 15 и 20 см. калибъръ. Освенъ това на позицията имаха построени бетонирани наблюдателни пунктове за всички началствующи лица и частъ отъ войнишкитѣ наблюдателни постове. По липса на циментъ частъ отъ последнитѣ не бѣха достатъчно солидно построени и за това не всички можеха да противостоятъ на снарядитѣ отъ 15—20 см. калибъръ. Окопитѣ бѣха съединени по между си и съ тила съ множество зигзагообразни ходове за съобщение, дълбоки отъ 1·50—2 м. Предъ окопитѣ на разстояние отъ 30—50 м. бѣха построени телени заграждения въ две и повече ивици, широки всѣка една 5—10 метра. Предъ нѣкои пунктове, като напримеръ предъ Цербера, построената първоначално телена мрежа бѣ разрушена отъ артилерийския огънь на противника и замѣнена съ голѣмо количество рогатки и испански ездачи.

б) Предна отбранителна линия.

Тази линия започва отъ висотата Митница, минава презъ Малкия Долмаръ, в. Плѣвенеъ, в. Златиста, в. Никополъ, Калето, Цербера. Съединението ѝ достига до дола, който се спуска южно отъ в. Злокобна. Съ малки изключения тя имаше всички главни фортификационни елементи, необходими за една укрепена позиция. Понеже построяването на тази линия се започна по-късно, тя не бѣ окончателно завършена.

Изобщо, макаръ че на първата главна позиция се работи почти непрекъснато въ продължение на цѣли 2 години, все пакъ къмъ началото на боя нѣкои укрепителни работи не бѣха напълно завършени, особено въ предната отбранителна

линия. Въпреки това, обаче, позицията на бригадата, заедно съ тази на 1/9 бригада при Дойранъ минаваше за една отъ най-укрепенитѣ позиции на цѣлия юженъ фронтъ и служеше за образецъ на другитѣ части. Тукъ презъ пролѣтъта на 1918 г., по нареждане на Висшето Командуване, идваха множество групи офицери отъ другитѣ дивизии и армии, съ целъ да се запознаятъ съ начина, по който се извършваха укрепителнитѣ работи.

в) Отбранителни застави.

За предпазване отъ изненади и за задържане на противника възможно по-далечъ отъ главната позиция, предъ дѣсния подучастъкъ на бригадата, на разстояние 1—1 1/2 км. бѣха изнесени 4 отбранителни застави: Слатина, Габаре, Шѣлуква и Караконджо и предъ лѣвия подучастъкъ на разстояние отъ 300—500 метра, други 4 отбранителни застави: Крестали, Междинна, Солунъ и Свищовъ. Всички тѣзи застави имаха построени по едно скривалище за гарнизона, боенъ окопъ дълбокъ отъ 1·30—1·50 м., ходове за съобщение и 1 или два реда телена мрежа. Предъ тази телена мрежа, на около 100—150 метра, бѣше построена друга, задъ която нощно време се поставяха стражовитѣ постове, разположени въ специални малки окопчета, на мѣста снабдени съ лесичи дупки.

Освенъ тѣзи отбранителни застави въ долината Вѣра, за наблюдение нощно време, бѣ построенъ единъ окопъ, прикритъ съ телена мрежа за една наблюдателна застава.

2 Втора главна позиция.

Втората главна позиция на бригадата бѣ построена отъ 6 до 10 км. задъ първата главна позиция, южно и източно отъ с. Фурка. По липса на работници, укрепяването на тази позиция не бѣ завършено. Укрепителнитѣ работи се състояха само отъ една линия прекъснати окопи, построени за стрелба стоешкомъ и прикрити съ една ивица телена мрежа, широка 4—5 метра. Скривалища и наблюдателни пунктове нѣмаше.

3. Междинна позиция.

Между първата и втората главни позиции на бригадата, на линиитѣ на висотитѣ: Кокиче, Българка, Росица, Малкия Дубъ, в. Трапезица, на разстояние отъ 500 до 1000—1200 м., северно отъ първата главна позиция бѣ започната да се строи

междинна позиция. Тя не бѣ обаче завършена. Само окопитѣ въ по-големата си частъ бѣха изкопани. Скривалища и телена мрежа въ една ивица широка 4—5 метра, имаше само на висотитѣ Дубъ, Росица и Българка.

Освенъ тѣзи три позиции, всички височини, между първата и втората главни позиции, бѣха проучени, за да се използватъ въ случай на едно отстъпление.

4. Заключение.

По такъвъ начинъ виждаме, че въ участъка на бригадата въ военно-инженерно отношение бѣха взети всички възможни мѣрки, за да се подготвятъ нѣколко укрепени позиции и даде на отбраната въ дълбочина онази упоритостъ, която бѣ нужна, за да сломи и най-подготвената и енергична атака на противника.

По сѣщия начинъ почти бѣ укрепенъ и съседния участъкъ на 1/9 пехотна бригада.

V. Организация отбраната на позицията.

Организацията на отбраната на позицията бѣ извършена въ духа на приетия планъ, а именно, съ огледъ на най-важнитѣ пунктове, срещу които е най-вѣроятна атаката, да се посрещне противника съ най-силенъ огънь и най-много войски.

Тази организация обемаше въ себе се организация на пехотната отбрана, организация на артилерийската отбрана, организация на въздушната и противогазовата отбрана, устройство на свързкитѣ и пр. Ще разгледаме по-отдѣлно тѣзи въпроси.

1. Организация на пехотната отбрана.

Пехотната отбрана на позицията бѣ организирана по следния начинъ*): цѣлата позиция на бригадата бѣ раздѣлена на два участъци — *дѣсенъ*, подъ началството на командира на 57 п. полкъ подполковникъ Ивановъ и *лѣвъ*, подъ началството на командира на 33 п. полкъ полковникъ Нейковъ. Въ дѣсния участъкъ влизаха отъ 57 п. полкъ 3 дружини, 32 картечници, 32 гранатохвъргачки, 6 минохвъргачки „Ланцъ“ и 2 окопни орджия; отъ 9-а пионерна дружина — 2 взвода пионери, 1.60 см. и 1.25 см. прожектори и отъ германцитѣ —

* Гледай заповѣдта по 3-а бригада — Приложение № 2.

6 картечници и 2 — 60 см. прожектори или всичко 3 пехотни дружини (около 2500 бойци), 2 взвода пионери, 38 картечници, 32 гранатохвъргачки, 6 минохвъргачки, 2 окопни орджия и 4 прожектори. Тѣзи войски имаха за задача да отбраняватъ най-упорито участъка отъ в. Малка Варовита включително до Аеропланната висота изключително, на едно протяжение отъ около 5 км. по огневата линия.

Въ лѣвия участъкъ влизаха: отъ 33-й пех. полкъ 2 1/2 дружини, 32 картечници и 24 гранатохвъргачки; отъ 9-а пионерна дружина — 2 взвода пионери и 2 25 см. прожектори; отъ 2/9 минохвъргачна рота 4 срѣдни и 8 леки минохвъргачки и отъ шрумвата дружина — 1 позиционна огнехвъргачка, или всичко 2 1/2 дружини (около 2200 бойци), 2 взвода пионери 32 картечници, 24 гранатохвъргачки, 12 минохвъргачки, 2 прожектори и 1 огнехвъргачка. Тѣзи войски имаха за задача да отбраняватъ най-упорно участъка отъ Аеропланната висота включително, до дола, който се спуска южно отъ в. Злокобна включително, на едно протяжение отъ около 3 к. м. по огневата линия.

Въ бригадна поддръжка бѣха оставени задъ лѣвия участъкъ отъ 33 пех. полкъ 2 роти и отъ 34 пех. полкъ — една дружина съ една картечна рота.

Отъ описанието, което направихме по-рано на позицията, видѣхме, че по важенъ участъкъ се явяваше лѣвия, обемашъ въ себе си командующия надъ цѣлата околностъ масивъ Дубъ, за това този участъкъ бѣ по-силно заетъ. Тукъ на 3 к. м. протяжение бѣха съсредоточени, заедно съ бригадната поддръжка, 4 пех. дружини (около 3400 бойци), съ 40 картечници и 12 минохвъргачки, срещу 3 пехотни дружини (около 2500 бойци), съ 32 картечници и 6 минохвъргачки „Ланцъ“ на 5 к. м. протяжение въ дѣсния участъкъ. Смѣтнато на 1 к. м. въ лѣвия участъкъ се паднаха по 1100 бойци, 13 картечници 8 гранатохвъргачки и 4 минохвъргачки, срещу 500 бойци, 7 картечници, 6 гранатохвъргачки и 1 минохвъргачка въ дѣсния участъкъ.

Въобщо центъра на тежестта на отбраната на позицията бѣ съсредоточенъ въ лѣвия участъкъ, което, както ще видимъ, напълно се оправда отъ събитията.

Въ подробностъ отбранителнитѣ линии на позицията се заемаха по следния начинъ: най-силно се заемаше главната отбранителна линия, която както видѣхме бѣ и най-силно укрепена. На нея въ дѣсния участъкъ бѣха съсредоточени 8 пех. роти¹⁾, 15 картечници, 20 гранатохвъргачки, 4 минохвъргачки и 2 окопни орджия, а въ лѣвия — 7 1/2 пех. роти¹⁾

¹⁾ Заедно съ полковата поддръжка — 1 рота.

¹⁾ Заедно съ полковата поддръжка — 1 рота.

13 картечници, 8 гранатохвъргачки и 5 минохвъргачки или всичко на тази линия: 15 1/2 пех. роти, 28 картеч., 28 гранатохвърг., 9 минохвъргачки и 2 окопни орждия. Последните бяха разположени в долина Вѣра, гдето само бѣ възможно да действуватъ неприятелски танкове.

Предната отбранителна линия се заемаше в дѣсния участъкъ отъ 4 пех. роти, 14 картечници, 12 гранатохвъргачки и 2 минохвъргачки, а в лѣвия — отъ 2 1/2 роти, 13 картечници, 9 гранатохвъргачки, 7 минохвъргачки и една огнехвъргачка, или всичко в двата участка 6 1/2 роти, 27 картечници, 21 гранатохвъргачки, 9 минохвъргачки и 1 огнехвъргачка. Последната бѣ поставена в най-важния и изложен пунктъ отъ позицията — Цербера.

Отбранителните застави и в двата участка се заемаха съ по единъ взводъ пехота отъ ротите, находящи се на главната отбранителна линия. Освенъ това къмъ застава Свищовъ бяха предадени 2 картечници и 2 гранатохвъргачки; къмъ Солунъ и Крестали — по 1 картечница и 2 гранатохвъргачки; къмъ Междинната — 1 картечница и 1 гранатохвъргачка и къмъ заставите Караконджо, Габаре и Слатина — по 1 картечница.

В дълбочина на позицията имаше разположени в дѣсния участъкъ 6 картечници и в лѣвия — 2 картечници.

Отъ изложеното за заемане на позицията, както видѣхме, най-слабо е заета най-предната до противника линия — тази на заставите — всичко съ 8 пех. взвода или 2 роти. По-силно бѣ заета предната отбранителна линия, а именно съ 6 1/2 пех. роти и най-силно главната отбранителна линия, а именно съ 15 1/2 — 2 = 13 1/2 пех. роти, отъ които две в полкови подрѣжки.

Това разположение напълно отговаряше на изискванията за заемането на една укрепена позиция, добити отъ опита на Западния фронтъ. Това именно разположение при което числото на войските прогресивно се увеличаваше в дълбочина, даде онази упругостъ на отбраната, която позволи да се запазятъ защитниците и тѣхните машини отъ разрушителния огънь на противника и сломи устрема на неговата атака.

Освенъ това, макаръ че позицията представляваше една непрекъсната линия, тя не бѣ навсѣкжде еднакво заета. Разните пунктове отъ нея, въ зависимостъ отъ тѣхната важностъ, се заемаха по-силно или по-слабо. Така въ предната отбранителна линия най-силно бѣ заетъ Цербера, а именно съ 1 пех. рота, 3 картечници, 4 гранатохвъргачки, 3 минохвъргачки и 1 огнехвъргачка. Този пунктъ бѣ силно заетъ, защото бѣше най-близо до противника и защото командваше надъ цѣлата долина, источно отъ Аеропланната висота. Той

трѣбваше да се пази на всѣка цена, за това бѣ най-силно укрепенъ и най-силно заетъ и за това му бѣ дадено името „Церберъ“. Това важно значение, което се отдаваше на Цербера, както ще видимъ по-после напълно се оправда. Нѣколкократните опити на противника да го заеме, бяха осуетени съ много тежки за него загуби.

Въ главната отбранителна линия най-силно бяха заети Аеропланната висота и в. Долмаръ, защото командваха надъ другите участъци отъ тази линия.

Това, тъй да се каже, групово заемане на позицията, бѣ много правилно, защото даваше възможностъ и при най-тежките условия да се запазятъ въ рѣцетъ на отбраната нѣкои отъ по-важните упорни пунктове, които щѣха да попречатъ на противника лесно да се разпростре в дълбочина и ширина и щѣха да служатъ като изходни пунктове за повеждане на фронтални и флангови контръ-атаки.

Такава именно роля изиграха въ този бой Цербера и Аеропланната висота.

Въ поддрѣжка на бойната частъ бяха оставени следните части:

Въ дѣсния участъкъ Командира на 57 п. полкъ имаше оставени в полкова поддрѣжка една рота, разположена южно отъ върхъ Българка.

Въ лѣвия участъкъ Командира на 33 полкъ имаше оставена в полкова поддрѣжка една рота пехота, и два взвода пионери, разположени в задните галерии на Аеропланната висота-Бастионъ № 2.

Бригадната поддрѣжка бѣ разположена — дветѣ роти отъ 33 полкъ в задните галерии на Аеропланната висота, а дружината отъ 34 полкъ съ картечната рота — на почивка на бивака Юнашки колиби. Въ случай на бой тази дружина заедно съ картечната рота трѣбваше да застанатъ задъ Малкия Дубъ.

Командира на 57 полкъ се намираще на в. Българка, а този на 33 полкъ на в. Трапезица. Тамъ се намираща наблюдателните имъ пунктове. Командира на бригадата се намираще на в. Гол. Дубъ. Понеже той излѣзе на тази висота въ срѣдата на м. августъ, до началото на боя наблюдателния пунктъ не бѣше още готовъ. Наблюдението се извършваше отъ единъ импровизиранъ наблюдателенъ пунктъ който противника не забелѣза и не обстрелва въвв време на боя.

Изобщо наблюдателните пунктове, както на Командирите на полковете, така и този на бригадния Командиръ имаха тѣзи недостатѣци, че имаха много ограниченъ обзоръ. Командира на 57 полкъ виждаше само дѣсния си участъкъ, а този

на 33 полкъ—само лѣвия. Командира на бригадата пъкъ виждаше само участъка на 57 полкъ и лѣвия флангъ на 33 пех. полкъ. За да виждатъ добре би трѣбвало наблюдателния пунктъ на Командира на 57 полкъ да бжде на Долмаръ, а този на Командира на 33 полкъ—на Аеропланната висота. Такова едно разположение на наблюдателнитѣ пунктове обаче щѣше да бжде не удобно, защото въвъ време на боя, вследствие разрушителния артилерийски огънь на противника, Командира на полка можеше да бжде изолиранъ и да изгуби всѣкаква връзка съ началницитѣ на подучастъцитѣ, съ началника на подрѣжката и артилерията и съ Командира на бригадата. Заедно съ това той изгубваше всѣкаква възможност да влияе на хода на боя. Предъ дветѣ злини трѣбваше да се предпочете по-малката.

Изобщо по отношение на пехотната отбрана, въ духа на приетия планъ, бѣ направено всичко необходимо и всичко възможно, щото на най-важнитѣ пунктове, противника да се срещне съ възможно най-голѣми сили, принципъ, отъ спазването на който както знаемъ въ голѣма степенъ зависи успѣшното завършване на всѣки бой.

2. Организация на артилерийската отбрана.

Ръководството на артилерийската отбрана въ участъка на бригадата бѣ съсредоточено въ ржуетѣ на командира на 19-й артилерийски полкъ Полковникъ Димитриевъ.

Въ разпореджение на бригадата бѣ дадена следната артилерия: отъ 19 артилерийски полкъ 1, 2, 3, 4, 5 и 6 пол. с. с. батареи—24 орджия; отъ 9-й артилерийски полкъ 5 и 6 полски с. с. батареи—8 орджия; отъ 7/13 гаубич. 10 1/2 с/м батарея 4 орджия; отъ 1 и 2 1/3 батареи Шкода 9 орджия; отъ 11/1 далекобойна 10 1/2 с/м батарея 2 орджия; отъ 4/1 гаубична 15 с/м Д/17 батарея 4 орджия; отъ 4/16 далекобойна 40 с/м батарея 2 орджия и отъ 5 противоаеропланенъ взводъ 2 орджия или всичко 55 орджия. Освенъ това на отбраната можеха да съдействуватъ и по нѣколко орджия отъ съседнитѣ въ лѣво и дѣсно участъци, особено отъ дѣсниа, който бѣ разположенъ въ отстъпъ напредъ *). Часть отъ орджията на този участъкъ можеха съ фланговъ огънь да обстрелватъ всички подстъпи предъ позицията на 57 пехотенъ полкъ.

Както виждаме по количество артилерията на бригадата бѣ значителна и застъпена отъ всички видове калибри и системи. Отъ 55 орджия 34 бѣха полски, 9 планински, 8 гаубични и 4 дълги. По много бѣха полскитѣ и планинскитѣ, които имаха за главно назначение да водятъ преградния и

*) Схема № 1

унищожителенъ огънь противъ живитѣ цели на противника. По-малко бѣха тежкитѣ орджия, а именно 12 за водене разрушителния огънь противъ неприятелскитѣ батареи и фортификационни съоръжения. Поради това по състава си артилерията на бригадата бѣ пригодна повече за отбрана. За една атака необходимо бѣ да има повече тежка артилерия, която да разруши фортификационнитѣ съоръжения на противника.

Като се има предъ видъ че позицията на бригадата бѣ дълга по права линия 6.5 к. м., на всѣка полска, гаубична и планинска батарея се падаше да обстрелва фронтъ отъ около 500 метра.

Съгласно наставлението за употреблението на артилерията въ боя една батарея може успѣшно да отбранява единъ фронтъ когато той не превишава 200 метра.

Виждаме значи, макаръ че количеството на артилерията въ бригадата да бѣ по число значително, то все така и не бѣ достатъчно за едно напълно ефикасно действие по цѣлия фронтъ на бригадата. Този недоимъкъ бѣ обаче попълненъ едно чрезъ разполагане на нѣколко орджия за флангова стрелба (две орджия имаше поставени на в. Долмаръ и 4 — северно отъ висотата Голѣма Варовита) и друго чрезъ съответно разпредѣлене полоситѣ за обстрелване, въ зависимостъ отъ тѣхната важностъ. Така напримеръ, предъ Цербера, който бѣше най-важния и най-застрашения пунктъ отъ позицията, на единъ фронтъ отъ 400 метра бѣ съсредоточенъ огъня на 11 орджия, което дава 150 метра на батарея, число значително по малко отъ посочената по-горе норма. Напротивъ на по-маловажнитѣ участъци, какъвто бѣ напримеръ този въ долина Вѣра, тамъ на фронтъ отъ 1500 метра пъкъ бѣше съсредоточенъ огъня само на 2 орджия, което разбира се бѣ съвсемъ малко. Тукъ обаче сжщата полоса се биеше съ фланговъ картеченъ огънь отъ двата издадени напредъ фланга на пехотната позиция.

На артилерията въ бригадата бѣха възложени следнитѣ задачи: 1) Да съдействува най-енергично за отбраната на позицията, като организира действителенъ преграденъ огънь предъ първата и втора линии на главната позиция и предъ заставитѣ. 2) Да противодействува на неприятелската артилерия. 3) Да пречи на укрепителнитѣ работи на противника. 4) Да указва бързо съдействие на пехотата въ всички случаи, когато нуждата изисква това. 5) Да произвежда действителенъ унищожителенъ огънь, по ония пунктове отъ неприятелската позиция, гдето се забелезва съсредоточаване на неприятелски войници. 6) Да указва съдействие на съседнитѣ бригадни участъци. 7) Да организира противоаеропланната стрелба въ района на бригадата и 8) Да организира съ права стрелба

отъ специално назначени орждия борба срещу неприятелските танкове.

Освенъ това на началника на артилерията въ бригадата се заповѣдваше да бжде въ постоянна връзка съ командира на бригадата и участъковитѣ началници, да дава веднага съдействие на пехотата, щомъ се поиска такова, а при нужда да действа по своя инициатива, като има предъ видъ че напълно отговаря за артилерийската отбрана по позицията.

За изпълнение на възложенитѣ ѝ задачи, артилерията въ участъка на бригадата бѣ разположена, както е показано на приложената скица № 2.

Отъ тази скица се вижда че повече отъ батареитѣ сж разположени сравнително назадъ — на повече отъ 1 км. задъ главната позиция. Това разположение най-добре отговаряше за отбраната на позицията, понеже отъ една страна позволяваше на артилерията да обстрелва съ най-действителенъ, преграденъ и унищожителенъ огънь всички близки подстъпи предъ главната позиция и самата позиция на бригадата, което разбира се бѣ главното назначение на артилерията и отъ друга страна гарантираше собствената ѝ безопасностъ, въ случай че противника заемаше нѣкой участъкъ отъ главната позиция.

Отъ сжщата скица се вижда, че само нѣколко орждия бѣха изнесени до самата пехотна позиция, съ главна задача да биятъ съ фланговъ огънь подлежащата мѣстностъ предъ най-важнитѣ участъци отъ позицията.

Съ целъ по добре да се обстрелва подлежащата мѣстностъ, повече отъ батареитѣ бѣха разположени на позицията по взводно, а на мѣста и по едно орджие. Само 4 полски батареи бѣха разположени изцѣло по на една позиция.

Съ изключение на изнесенитѣ на линията на пехотната позиция орждия, които бѣха поставени на маскирана позиция всички останали батареи бѣха разположени на закрити позиции.

Освенъ това всички батареи, както и пехотата, бѣха най-солодно укрепени. Така, за всички батареи бѣха направени по нѣколко солидни укрепени наблюдателни пунктове, повече отъ които бѣха изнесени на самитѣ пехотни позиции. За хората и снаряжитѣ бѣха направени солидни скрити помещения. Орждията на всички полски, планински и гаубични батареи, бѣха разположени въ солидни бетонирани куполи, нѣкой отъ които издържаха ударитѣ на нѣколко неприятелски 15 см. снаряди, безъ да се разрушатъ. Благодарение на тѣзи куполи, презъ време на 5 дневния разрушителенъ огънь на противника, артилерията даде нищожни жертви въ хора и материална частъ и можа да вземе най-живо участие въ отбиването на противника.

Тѣзи куполи се построиха най-напредъ само за орждията, поставени въ предната линия на маскираната позиция. По после, когато се видѣ голѣмата полза отъ тѣхъ, тѣ бѣха построени и за останалитѣ орждия.

Понеже артилерията въ участъка на бригадата бѣ отъ дълго време на позиция, тя можа да организира напълно сполучливо артилерийската отбрана на позицията. Тя има възможностъ добре да се настани и солидно укрепи. Тя има възможностъ напълно да се запознае съ подлежащата мѣстностъ и да си приготви провѣрени данни за стрелбата. Предъ пехотнитѣ позиции, тя бѣ приготвила данни за даване три полоса преграденъ огънь — една предъ заставитѣ, друга предъ предната отбранителна линия и трета предъ главната отбранителна линия. Преградния огънь предъ разнитѣ участъци на позицията бѣ по силенъ или по-слабъ въ зависимостъ отъ тѣхната важностъ. Най-силенъ бѣше тоя предъ Цербера и Аеропланната висота и по-слабъ предъ другитѣ пунктове.

Освенъ това батареитѣ бѣха престреляни по всички важни пунктове отъ неприятелската позиция, които можеха да служатъ като изходно положение на една атака. Тѣ бѣха престреляни по всички скрити мѣста, гдето противника можеше да се групира и по всички скрити подстъпи по които можеше да настъпи при една атака. Тѣ бѣха добре престреляни и по всички по важни участъци отъ нашата позиция, за да бждатъ обстреляни съ действителенъ огънь, въ случай че попаднатъ въ ржцетѣ на противника. Това както ще видимъ по нататъкъ, спомогна въ голѣма степенъ да се отбие атаката на противника, който бѣ проникналъ въ частъ отъ главната позиция. Най-после артилерията бѣ снабдена съ достатъчно количество снаряди, както на позицията, така и въ парковитѣ батареи и парковата колона. На позицията всѣко полско орджие имаше неприкосновенъ запасъ отъ по 1000 и повече снаряди, напълно достатъчни да гарантиратъ издръжката на единъ голѣмъ бой.

За добро управление цѣлата артилерия въ участъка на бригадата бѣ разделена на 4 групи, всички подчинени направо на Командира на 19 артил. полкъ, щаба на който се намираще при този на Командира на бригадата. Това съвмѣстно разположение на двата щаба на върха Голѣмия Дубъ осигоряваше напълно връзката между Командира на бригадата и Началника на артилерията.

Началницитѣ на артилерийскитѣ групи отъ своя страна бѣха свързани освенъ съ Началника на артилерията но и съ началницитѣ на пехотнитѣ части, въ участъцитѣ на които се намираха.

Вънъ отъ тази свързка съ пехотнитѣ началници, артилерията имаше свои наблюдатели въвъ всички пехотни линии, свързани съ телефони и снабдени съ съ сигнални ракети, съ задача да я държатъ въ течение за хода на боя и дадатъ възможностъ да не пропусне момента да се намѣси въ борбата, за да се гарантира отбраната на позицията.

По такъвъ начинъ артилерията въ участъка на бригадата, значителна по число и калибри, добре разположена, добре укрепена, добре престреляна, добре командвана и добре снабдена съ бойни припаси, напълно осигуряваше артилерийската отбрана на позицията.

3. Организацията на въздушната отбрана.

По отношение на организацията на въздушната отбрана въ участъка на бригадата много нѣщо нѣма да се каже. Изобщо тя бѣ слаба, както на всички наши фронтове. За борба съ неприятелскитѣ аероплани въ участъка на бригадата имаше само четири полски орждия, приспособени за противоаеропланна стрелба. Две отъ тѣхъ бѣха на висотата Кокиче, а другитѣ две — на в. 570. Последнитѣ влизаха въ числото на орждията на 1-а бригада. Освенъ това на самитѣ пехотни позиции бѣха поставени по нѣколко картечници за обстрелване на ниско летящитѣ аероплани. Благодарение на тѣзи недостатъчни средства неприятелскитѣ аероплани почти безпрепятствено извършваха своитѣ разузнавания и нападения съ бомби. На дветѣ противоаеропланни орждия на в. Кокиче само веднажъ въ продължение на две години се падна случай да ударятъ съ единъ снарядъ единъ неприятелски аеропланъ и да го повалятъ на земята. Другитѣ две орждия и това неможаха да постигнатъ.

4. Организация на противогазовата отбрана.

Що се отнася до противогазовата отбрана, тя бѣ добре уредена. Всички чинове отъ бригадата бѣха снабдени съ изправни маски. Въ участъцитѣ на полковетѣ имаше построени газови камари, въ които заведующитѣ газовото дѣло офицери всѣки месецъ изпитваха състоянието на маскитѣ.

Понеже на този фронтъ до последния бой противника не бѣше употребявалъ задушливи газове, първоначално войницитѣ не се отнасяха съ нуждната сериозностъ къмъ маскитѣ. Първоначално тѣ не само че ни ги носѣха винаги съсь себе

си, както това се искаше, но се отнасяха съ небрежностъ къмъ тѣхъ. Често въ кутиитѣ вмѣсто маски се намираха разни провизии, скжтани тамъ отъ войницитѣ, за да бждатъ запазени отъ мишкитѣ, които изобилствуваха въ скривалищата. По после, обаче, благодарение на многото усилия отъ страна на всички началници, включително и Началника на дивизията, войницитѣ и офицеритѣ свикнаха винаги да иматъ маскитѣ при себе си. Поради това въвъ време на боя, когато противника внезапно почна да стреля съ съ снаряди съ задушливи газове, войницитѣ не бѣха изненадани и дадоха почти нищожни жертви.

5. Организация на свързката.

Организацията на свързката бѣ уредена съ всички общо познати средства: телеграфъ, телефонъ, сигнали електрически и Манжеви апарати, карбитни сигнални фенери, електрически лампички, сигнални тржби, флагове, конни и пеши ординарци и летяща поща.

Телефоннитѣ линии на позицията бѣха прокарани по дъното на окопитѣ, а въ близкия тилъ въ специално ископани тѣсни окопи, дълбоки до 1 метръ.

Въ по-дълбокия тилъ на позицията телефоннитѣ линии, по липса на кабелъ, бѣха металически, поставени на стълбове.

Телефоннитѣ станции бѣха разположени въ специално пригответени безопасни помѣщения.

За запазване на войницитѣ отъ летящата поща отъ неприятелския артилерийски огънь, по пжтищата по които щѣха да се движатъ на всѣки 100—200 крачки бѣха построени специални малки скривалища.

Свързката на Щаба на бригадата съ началницитѣ на подучастъцитѣ (Командиритѣ на 33 и 57 пех. полкове и съседнитѣ бригади) се подържаше съ телефонъ, хелиографъ, конни и пеши ординарци, а съ началника на дивизията, освенъ това и съ безжиченъ телеграфъ (едната станция бѣше на в. Дубъ, а другата при с. Фурка). Благодарение на двойнитѣ телефонни линии, които свързваха Щаба на бригадата съ Командиритѣ на 33 и 57 пех. полкове и доброто имъ приспособяване, презъ течение на цѣлия бой, Щаба на бригадата бѣше въ постоянна телефонна свързка, както съ Началника на дивизията, така и съ Командиритѣ на полковетѣ. За известно време бѣше пре-

късната телефонната връзка само съ Командира на 1 пех. бригада.

На самата позиция свързката бѣ организирана съ телефонъ, сигнални тръби, флагове, електрически и карбитни фенери, електрически лампички и летяща поща. Всички тѣзи средства, както ще видимъ, се оказаха малко надеждни.

6. Начинъ на действие.

Освенъ нарежданията, които бѣха дадени по укрепяването на позицията и организацията на нейната отбрана, на частитѣ отъ бригадата бѣха дадени и подробни указания, за начина, по който трѣбва да се води самия бой.

Въ тѣзи указания между другото се даваха приблизително следнитѣ упътвания за начина на водене борбата:

„Атаката на позицията ще стане обикновенно следъ известна артилерийска подготовка отъ страна на противника. Тази подготовка може да трае отъ нѣколко часа до нѣколко дни. Презъ време на тази подготовка главната грижа на всички началници трѣбва да бжде да се запазятъ защитницитѣ отъ огъня на неприятелската артилерия и да се гарантира непрекъснатото наблюдение, за да може своевременно да се открие настѣплението на противника, да се заематъ окопитѣ и иска откриване на преграденъ артилерийски огънь. Освенъ това трѣбва да се поддържа бодъръ духъ въвъ войскитѣ, за това всички близки началници, трѣбва да използватъ временнитѣ затишья, за да обикалятъ войницитѣ по скривалищата и ги подбодряватъ. Важно е сжщо презъ време на артилерийски огънь войницитѣ да бждатъ своевременно нахранени, за това въ скривалищата трѣбва да има запаси отъ храна и вода поне за три дни. Необходимо е още всички маски да се джржатъ подъ ржка, за да бждатъ употребени веднага ако противника почне да обстрелва съ снаряди съ задушливи газове.“

„Презъ време на артилерийската борба, трѣбва постоянно да се разузнава за действията на противника. Отъ сведенията добити отъ наблюдателитѣ и отъ личнитѣ наблюдения на началницитѣ, трѣбва заблаговременно да се узнае въ кои пунктове се групира противника, за да се иска откриване унищожителенъ огънь по тѣхъ. Съ това ще се разстроятъ плановѣ за атака на противника още въ самото имъ начало. Началницитѣ отъ всички степени не трѣбва да забравятъ, че унищожителния огънь е едно отъ най-мощнитѣ средства за осуетяване атакитѣ на противника и разстройството на плановѣ му. Преградния огънь е пасивно средство за борба. Той има значение само въ момента на атаката и

при това е свързанъ съ голѣмъ разходъ на снаряди, доставянето на които въвъ време на боя е много трудно.“

„Частно борбата на разнитѣ отбранителни линии да се води по следния начинъ:

„Въ дѣсния участъкъ отбранителнитѣ застави Слатина, Габаре, Цѣлвукка и Караконджо водятъ борбата самостоятелно. Когато се забележи че противника почне да настѣпва съ значителни сили, иска се отъ артилерията да открие унищожителенъ огънь по пунктоветѣ, гдето той се групира. Когато противника премине въ атака, гарнизона на заставата бързо се групира, заема окопитѣ, подава сигналъ на артилерията да открие преграденъ огънь и посреща атакующия противникъ съ пушеченъ и картеченъ огънь. Ако противника успѣе да премине презъ зоната на преградния огънь, той се посреща и отбива съ ржчни бомби и ножъ. При тази борба, ако нѣкоя отъ заставитѣ бжде изгубена, останалитѣ се джржатъ здраво. Командира на полка разпорежда да се произведе контръ-атака, за да се заеме обратно изгубената застава. Ако ли още въ самото начало противника успѣе да заеме повече отъ заставитѣ, тогасъ не се предприематъ контръ-атаки, защото за това ще сж нуждни много войски, изнасянето на които напредъ вънъ отъ укрепената позиция, не е въ интереса на отбраната.“

„Защитницитѣ на заставитѣ Слатина, Габаре и Цѣлвукка, когато бждатъ принудени да отстѣпатъ заематъ съответнитѣ въ тила имъ висоти Шипка и Гръцка, гдето борбата се води по сжщия начинъ, както и на изгубенитѣ пунктове.“

„Когато заставитѣ отъ дѣсния участъкъ бждатъ принудени да напуснатъ новитѣ пунктове, тѣ се оттеглятъ по най-близкитѣ долове задъ главната позиция, гдето се превеждатъ въ редъ и ставатъ въ поддръжка на своитѣ части.“

„По сжщия начинъ почти се води борбата и отъ отбранителнитѣ застави отъ лѣвия подучастъкъ. Тукъ обаче, понеже тѣзи застави не сж много отдалечени отъ първата линия на главната позиция, особено заставитѣ Солунъ и Свищовъ, на борбата въ тѣхъ може да се даде по активенъ характеръ. И тукъ обаче не трѣбва да има увеличение, за да не се изнесе борбата на линията на заставитѣ, средствата за защита на които сж по-малко и фортификационнитѣ съоръжения по-слаби.“

„Следъ оттеглянето на отбранителнитѣ застави, борбата ще се почне на предната отбранителна линия. На тази линия, на която сж съсредоточени голѣма частъ отъ войскитѣ и техническитѣ средства, борбата трѣбва да се води най-упорито. Отъ боя на линията на заставитѣ, началницитѣ на участъцитѣ, трѣбва да се стремятъ да отгадаятъ намерението

на противника и на най-заstraшенитѣ мѣста да приближатъ подрѣжкитѣ си, за предприемане на контѣръ-атака въ случай на нужда. Въ сѣщото време тѣ искатъ отъ артилерията да обстреля съ унищожителенъ огънь всички скрити подстъпи, гдето противника може да се групира преди атаката.

„Когато противника, въпреки взетитѣ мѣрки за обстрелването му съ унищожителенъ огънь, се насочи въ атака на първата линия, тогава той се посреща съ преграденъ огънь отъ артилерията и съ пушеченъ, картеченъ, минохвѣргаченъ и гранатохвѣргаченъ огънь отъ защитниците, които въ този моментъ заематъ окопитѣ и откриватъ огънь. Ако въ нѣкои пунктове противника успѣе да премине зоната на преградния огънь и се нахвърли на защитниците, той се посреща съ бомби и ножове.“

„Тамъ гдето противника наддѣлѣе и се вмѣкне въ позицията, той трѣбва веднага да бжде контѣръ-атакуванъ отъ най-близкитѣ подрѣжки, безъ всѣкаква артилерийска подготовка. Всѣко бавене за такава подготовка ще даде време на противника да се ориентира, за да се затавърди на заетия участъкъ и да разшири успѣха съ подвеждане на нови войски. Тѣзи контѣръ-атаки трѣбва да се произвеждатъ съ средствата на ротнитѣ и дружиннитѣ подрѣжки. Ако тѣзи контѣръ-атаки излѣзатъ неуспѣшни, тогава трѣбва да се предприематъ такива съ артилерийска подготовка отъ полковитѣ и бригадната подрѣжки.“

„Ако нѣкъде противника земе известенъ участъкъ отъ първата линия на главната позиция и се насочи срещу втората линия, незадетитѣ отъ първата линия участъци твърдо се държатъ на мѣстата си, като взематъ мѣрки за осигоряване на фланговетѣ си и съ огънь и контѣръ-атака, по своя инициатива, съдействуватъ за прогонването на противника.“

„По сѣщия начинъ и съ още по-голѣма упоритостъ се води борбата и на главната отбранителна линия.“

„Трѣбва да се помни, че за всѣки изгубенъ участъкъ неговия началникъ е лично отговоренъ и трѣбва да води борбата за обратното му заемане до последна крайностъ.“

„За употрѣблението на бригадната подрѣжка да се иматъ предъ видъ следнитѣ съображения:

„При едно общо настѣпление отъ страна на противника, главното негово усилие ще бжде насочено срещу лѣвия участъкъ на бригадата, а именно срещу важнитѣ пунктове Цербера и Аеропланната висота, понеже съ тѣхното овладяване, той се врѣзва въ позицията на бригадата и заема едно командующе положение, което прави доста трудно задържането на останалитѣ части на позицията. Предъ видъ на това главното внимание при отбраната на позицията ще бжде на-

сочено за задържането въ наши рѣще на тѣзи два пункта. За това първоначално всичката бригадна подрѣжка ще бжде съсредоточена задъ лѣвия участъкъ — една частъ задъ Аеропланната висота, а друга на Малкия Дубъ.

„Отъ хода на боя и отъ това гдето повече противника намира ще зависи въ последствие гдето да се изпрати на помощ бригадната подрѣжка. Вкарването ѝ въ боя обаче, по части или изцѣло, ще стане съ разчетъ да бжде насочена въ най-главната посока и да не пропустне най-удобния моментъ за действие. За всѣки случай една малка частъ отъ бригадната подрѣжка, засилена съ картечници, ще бжде оставена на висотата Малкия Дубъ. Тя ще служи за гарнизонъ на тази висота съ задача при единъ неблагоприятенъ изходъ на борбата, да даде възможностъ на частитѣ, които се оттеглятъ да могатъ да се задържатъ и заематъ Междинната позиция на линията Малкия Дубъ — Росица — Българка и по нататъкъ“.

Освенъ тѣзи общи указания по начина за воденето на борбата на фронта на позицията на бригадата, на началникитѣ на участъцитѣ бѣха дадени съответни указания за начина на действията имъ въ случай че противника предприеме атака само на единъ отъ подучастъцитѣ на бригадата или пъкъ атакува нѣкой отъ сѣседнитѣ на бригадата участъци.

Въ сѣщия духъ бѣха дадени подробни указания отъ Командиритѣ на полковетѣ — на дружиннитѣ командири и отъ тѣзи последнитѣ — на ротнитѣ командири.

Всички тѣзи указания имаха за целъ да заставятъ всички по долни началници най-подробно да се запознаятъ съ обстановката и обсъдятъ начинитѣ, по които ще могатъ да изпълнятъ възложената имъ задача при различни положения, като направятъ предварително разучване и упражнение съ частитѣ на самото мѣсто. Тѣзи мѣроприятия въ голѣма степенъ облекчиха воденето на отбраната, защото вънъ отъ другата полза, спомогнаха на частитѣ да действуватъ при пълно познавание на обстановката.

7. Заключение.

Отъ всичко изложено по въпроса за организацията на отбраната на позицията виждаме, че бѣ направено всичко възможно, щото тя да се постави на надлежната висота, както условията на обстановката го изискваха. Придобититѣ поуки, както отъ воденитѣ до това време боеве на Доиранския фронтъ, така и отъ почерпенитѣ такива отъ действията на Западния фронтъ, бѣха най-грижливо проучени и най-старателно приложени. Поради това, съа заключение на въздушна-

та отбрана, която по липса на средства, бѣ не достатъчно осигурена, всички останали въпроси, които обуславяха отбраната на позицията, бѣха най-правилно разрешени.

Всичко това постави отбраната на позицията при в. Дубъ на онази висота, която, както ще видимъ по-после, не позволи на противника, въпреки ожесточенитѣ му атаки, да стане господарь нито на единъ метръ отъ позицията на 3-а пехот. бригада.

VI Духъ на войскитѣ.

За да дадемъ една по пълна картина за състоянието на отбраната ще трѣбва да кажемъ нѣколко думи и за духа на войскитѣ.

Безпристрастно казано, къмъ края на лѣтото, духа на войскитѣ отъ 9-а пехотна дивизия не бѣше безупреченъ. Причини за понижаване духа имаше много. Тѣ бѣха общи за всички части отъ армията. Между тѣхъ като по главни могатъ да се посочатъ дългата война, лошитѣ условия на живѣене на позицията подъ постоянния гнетъ на противника, липсата да достатъчно облѣкло и храна; усиленитѣ реквизиции, съ които се отнемаха послѣднитѣ запаси на домашнитѣ на войницитѣ; не тактичнитѣ действия на много отъ властитѣ въвъ вътрешността на царството; слуховетѣ за спекулации и незаконни забогатявания; лошата реколта презъ 1918 год. и опасността отъ гладъ не само за войската, но и за населението; изтеглянето на голѣма частъ отъ съюзнитѣ войски отъ нашия фронтъ и оставянето ни почти сами да водимъ борбата съ многочисленитѣ противници и пр. Всичко това бѣха причини, които въ голѣма степенъ понижиха духа на войскитѣ и намалиха охотата имъ да се биятъ.

Неуспѣхитѣ пъкъ на германцитѣ на западния фронтъ, лошото разрешение на Добруджанския въпросъ и неуместното подигане отъ страна на турцитѣ въпроса за компенсации въ долината на р. Марица, още повече допринесоха да се поколебае духа у войницитѣ.

Всичко това въ свързка съ примамливитѣ четирнадесетъ точки на Уилсона даваше изобиленъ материалъ на злонамеренитѣ агитатори и резултатитѣ не закъснѣха да се появятъ както въ другитѣ части, така и въ 9-а дивизия. Отъ началото почнаха да се появяватъ по позицията и въ тила само анонимни позиви, които подбуждаха войницитѣ къмъ непокорство и бунтъ. По послѣ въ нѣкои части бѣха проявени признаци на значителни брожения и непокорство, изразени въ формата

на нежелание да се заематъ нѣкои по опасни участъци отъ позицията.

Благодарение обаче на навреме взетитѣ мѣрки, на тѣзи непокорства скоро се туряше край и не имъ се позволяваше да взематъ голѣми размѣри.

Тѣзи мѣрки се изразиха главно въ държание на редъ беседи предъ войницитѣ, съ цель да се разсеятъ вреднитѣ замисли, които злонамеренитѣ агитатори бѣха успѣли у нѣкои отъ тѣхъ да имъ внушаватъ. Беседи се държаха отъ страна на всички офицери, които съ малки исклучения, бѣха останали вѣрни на длъга си, не засѣгнати отъ пакостнитѣ влияния на агитаторитѣ. И трѣбва да се признае че тѣ принесоха най-голѣма услуга за закрепване разколебания духъ на войницитѣ.

Въпреки неблагоприятнитѣ условия, при които се намираха частитѣ, офицеритѣ схващаха ясно гибелнитѣ послѣствия въ случай на единъ неуспѣхъ на фронта и употребяваха крайни усилия да убедятъ войницитѣ си, че ако сега положението е лошо, то ще стане много по-лошо ако се напуснатъ позицитѣ и позволи на противника да нахълта въ страната.

Тѣ сполучиха да помирятъ войницитѣ съ мисълта, че въпреки лошитѣ условия, борбата трѣбва да се води до последна крайностъ, за да се извоюватъ благоприятни условия за единъ почтенъ миръ. Нѣщо повече, въ тѣзи беседи тѣ успѣха не само да възстановятъ добрия духъ на войницитѣ, но можаха и да изтрѣгнатъ отъ тѣхнитѣ сърдца и онѣзи високи военни добродетели, които ги направиха способни, въ края на тригодишната война, когато общото разтление бѣ пустило дълбоки корени, да проявятъ върховни усилия, да дадатъ доказателства на безпримерна самоотверженостъ и готовностъ да се жертвуватъ, за да се отбиятъ отчаянитѣ атаки на противника и спаси честъта на оржието. Логическо послѣствие на този именно неуморенъ трудъ бѣха славнитѣ боеве при Дубъ и Доиранъ.

VII. Сведения за противника.

Сведенията за противника и за неговитѣ намерения въ надвечерието на боя не бѣха пълни и ясни. Споредъ сведенията на Щаба на Армията и дивизията, къмъ 12 Септемврий предъ фронта на Планинската и 9-а дивизии се намирали 22 и 26 пех. английски дивизии, Корпусната конница на 12 английски корпусъ и 83-а пех. бригада отъ 28 английска дивизи

зия*). За присъствие на гръцки части нѣмаше никакви сведения. Макаръ че на нашитѣ авиатори отъ време на време се отдаваше възможностъ да пролетатъ надъ разположеніето на противника и разузнаватъ, тѣ не можеха да ни дадатъ повече сведения отъ това, че бивацитѣ на противника въ тила на позицията му се увеличавали. Дали тѣзи нови биваци бѣха действително заети отъ войски и отъ какви именно, това оставаше неизвестно. Едничкото най-сигурно средство за узнаване силитѣ и намерението на противника — пленницитѣ, не можеше да се използва защото противника бѣ станалъ много предпазливъ. Направенитѣ въ последно време нѣколко шурмови нападения отъ нашитѣ части съ цель за залавяне пленници, бѣха предварително откривани отъ противника и отбивани съ сериозни загуби, които убиха охотата на офицеритѣ и войницитѣ да ги предприематъ, въпреки щедритѣ награди, които имъ се обещаваха въ случай на успѣхъ. Отъ своя страна и противника не предприемаше патрулни нападения, при които можеха да се заловятъ ранени войници. Присъствие на нови неприятелски батареи не бѣ ясно констатирано. Макаръ че въ началото на м. Септемврий бѣ забелѣзано че противника произвежда артилерийска престрелка по разни пунктове отъ нашитѣ позиции, нашитѣ звукомерни команди неможаха съ положителностъ да констатиратъ присъствието на нови батареи, тъй като тази престрелка се произвеждаше съ едно минимално число снаряди и се маскираше съ истрели отъ нѣкои стари, известни вече батареи.

Относително намерението на противника да атакува нашитѣ позиции на южния фронтъ по околнѣ пжтъ свое- временно бѣха получени достатъчно вѣрни данни. Така още въ средата на м. Августъ Щаба на Армията съобщаваше, че отъ пленени сръбски войници имало сведения какво презъ м. Септемврий противника възнамерявалъ да произведе голѣма офанзива, срещу нашия юженъ фронтъ, като при това подбуждалъ и населението въ Моравско да спомогне на тази акция чрезъ едно въстание въ нашия дълбокъ тилъ. По-късно, въ началото на м. Септемврий, сжщия щабъ съобщаваше, че отъ полученитѣ допълнителни сведения могло да се заключи какво противника щѣлъ да произведе своето голѣмо нападение къмъ средата на м. Септемврий. Предъ видъ на това на частитѣ се препоръчваше постоянна будностъ и бодростъ, за да не бждатъ изненадани.

Частно предъ фронта на 9-а пех. дивизия презъ това време противника много изкустно маскираше своитѣ намерения. Въ продължение на дълго време неговата пехота не предприемаше никакво нападение. По позицията му не се

*) Гледай сница № 1.

забелезваше никаква оживленостъ, никакви признаци на активни действия. Напротивъ забелезваше се, че той продължава усилено да укрепява по заднитѣ линии отъ своитѣ позиции, гдето почти ежедневно никнеха все нови окопи. Артилерията му продължаваше да обстрелва нашата позиция и нейния тилъ съ обикновенъ обезпокоителенъ огънь. Предъ фронта на съседнитѣ обаче дивизии, Планинската и особено 5-а пехотна дивизия, противника проявяваше доста усилена дейностъ. Тукъ той произвеждаше често патрулни нападения и систематически обстрелваше съ силенъ артилерийски огънь разни участъци отъ позицията на тѣзи дивизии. Това накара Висшето командване отначало да помисли че противника ще произведе главния си ударъ срещу 5-а и Планинската дивизии, а не срещу 9-а дивизия. Поради това именно, почти въ самото надвечерие на боя, състава на 5-а и Планинската дивизии бѣ засиленъ съ нѣколко батареи за смѣтка на 9-а дивизия.

Едничкитѣ положителни симптоми, по които можеше да се сжди че противника може да предприеме нападение и срещу позицията на 9-а дивизия, бѣха усилената му въздушна дейностъ и увеличаване числото на треноветѣ, които се движеха въ тила на позицията му. До като по рано неприятелскитѣ въздушни ескадри се появяваха на фронта на 9-а дивизия само отъ време на време, въ надвечерието на боеветѣ тѣ почнаха почти всѣки денъ да се появяватъ и произвеждатъ грижливи разузнавания и въздушни нападения на разни пунктове отъ тила на позицията. Нападенията имъ бѣха най-главно насочени срещу депата на артилерията, жертва на които стана едно депо при гара Дедели и самата гара Дедели. Нашитѣ слаби аеропланни ескадри на първо време се опитаха да имъ се противопоставятъ, но следъ като дадоха нѣколко скжпи жертви, тѣ почти се отказаха отъ това. По този начинъ противника бѣше станалъ почти пълнѣ господаръ на въздуха надъ нашитѣ позиции и често, въпреки усиления огънь отъ нашитѣ противоаеропланни орждия и картечници, той нахално се слушаше до 1000 метра надъ самитѣ ни окопи и земянки съ цель да разузнава за нашитѣ сили и средства.

До като до 1-й Септемврий въ тила на противника се забелезваша да се движатъ въ денонощие само по 1—2 широколинейни и 2—3 тѣснолинейни влакове и нѣколко камиони, между 1 и 10 Септемврий се забелезваша да се движатъ въ денонощие отъ 4 до 6 широколинейни и отъ 3 до 5 тѣснолинейни влакове и множество камиони. Това усилено движение на тренове и камиони въ тила на противника въ свързка съ увеличение количеството на лагеритѣ му ясно подсказваше, че противника превозва войски и военни материали, цельта

на които неможеше да бжде друга освенъ за атака. Съ това можеха да се обяснятъ и честитъ му въздушни нападения на депата съ бойни припаси и желъзолжгната гара Дебели и нахалнитъ му разузнавания, ниско надъ самата ни позиция.

Всичко това затвърждаваше у Началника на 9-а дивизия убеждението, че противника сигурно ще атакува позицитъ на дивизията, за това още въ края на Августъ разпореди да се прибератъ въ частитъ си всички строеви войници, изпратени за разни домакински нужди въ тила на позицията, а на частитъ се предписа да усилятъ своята бдителностъ и готовностъ противъ едно евентуално настъпление отъ страна на противника. По този начинъ, когато на 15-й Септемврий се почна усилената подготовка на атаката на противника съ силень унищожителень артилерийски огнь, частитъ не бѣха изненадани отъ това.

VIII. Кратки сведения за позицията на 1-ва пех. бригада.

Преди да пристъпимъ къмъ изложение на самия бой при върха Дубъ, считаме за необходимо да кажемъ нѣколко думи за начина, по който бѣ заетъ съседния отъ лѣво участъкъ на 1/9 пех. бригада, който бѣше атакуванъ едновременно съ участъка на 3/9 бригада и чийто действия бѣха въ тѣсна свръзка съ тѣзи на последната бригада.

Въ състава на 1/9 пехотна бригада влизаха 17 и 58-й пех. полкове и 9-й артилерийски с. с. полкъ съ съ нѣколко полски, планински, гаубични и дълги батареи.

Позицията на 1/9 п. бригада се състоеше отъ една предна позиция на линията на висотитъ Нерезовъ, Кириль, Борисъ и Пазарджикъ¹⁾ и отъ една главна позиция на линията на в. Кала Тепе и височинитъ источно отъ него до Дойранското езеро.

Предната позиция се заемаше отъ две дружини пехота съ необходимото число картечници, гранатохвъргачки и минохвъргачки. Останалитъ пехотни части отъ бригадата съ артилерията заемаха главната позиция.

Предната позиция имаше главно назначение да обезпечава владението на гр. Дойранъ, който въ последствие, макаръ че бѣше изпразненъ отъ жителитъ му, не трѣбваше да се оставя въ ржцетъ на противника по чисто морални причини.

¹⁾ Скица № 3.

Заемането и държането на предната позиция се налагаше и отъ обстоятелството, че главната позиция тукъ, поради стръмнитъ южни склонове на в. Кала Тепе, мжно се защищаваше съ артилерийски огнь. Необходимо бѣше да се построи нова линия предъ в. Кала тепе. Такава бѣ избрана на линията на в. Царевецъ, Бончевъ, Бошнаковъ, Иотовски. За да можеше успѣшно да се укрепи тази линия трѣбваше противника да се държи възможно по далечъ. Тази именно роля прекрасно бѣ изиграна отъ предната позиция. До 18-й Септемврий 1918 г., въ продължение на цѣли две години, предната позиция, макаръ че изобщо имаше много слаби страни, издържа напора на множество неприятелски атаки и даде възможностъ да се спечели време и укрепи предната отбранителна линия. Тукъ на тази позиция Плѣвенци пожънаха първитъ свои лаври на южния фронтъ, най-голѣма частъ отъ които се паднаха на доблесния 34 Троянски полкъ.

Сега ще преминемъ къмъ описание на самия бой на трета бригада при в. Дубъ.

IX. Развитието на боя.

1. Действия отъ 14 до 17 Септемврий.

Както споменахме по рано, отъ дълго време, на фронта на 9-а пехотна дивизия противника водеше само обикновенъ безпокоителень артилерийски огнь.

Сутринтъ на 14 Септемврий неговата артилерия за пръвъ път откри систематически огнь съ тежки снаряди по Бастионъ Нейковъ. Този огнь, корегиранъ отъ аеропланно наблюдение, продължи до обѣдъ сжщия день. Противника изстреля около 340 тежки снаряда. Отъ този огнь бѣха ранени 2 войника и възпламенено едно ротно бойно депо, съдържаще 730 ржчни бомби. Вследствие експлозията на това депо, повреденъ бива и покрива на едно съседно скрито помѣщение.

Сутринтъ на 15 Септемврий неприятелската тежка артилерия продължи стрелбата, като насочи огня си по Цербера и мушаститъ му. Стрелбата и тоя день продължи само до обѣдъ и се корегираше съ аеропланни наблюдения. Изстреляни бѣха около 2000 снаряди. Отъ този огнь на Цербера бѣше повредена една органирана наблюдателница и разрушени окопи и ходове на протяжение до 300 метра и телена мрежа до 60 метра. Убитъ бѣше единъ войникъ и 1 раненъ отъ наблюдателитъ въ окопитъ.

Вечерта към 10:30 часа сл. пл. едно неприятелско пехотно отделение се опита да нападне заставата Църлувка, но своевременно забележано, бива отбито с артилерийски и пушечен огън.

Сутринта на 16 Септември неприятелската артилерия почна да обстрелва вече с много силен огън Цербера, Бастион № 2 и Бастион Нейковъ. Стрелбата на противника се корегираше от два негови аероплани. Въ същото време неприятелската артилерия откри силен разрушителен огън и по цълата позиция на съседната 1-а пех. бригада. Най-силен такъв бѣ насочен по предната Дойранска позиция.

За прогонване на неприятелските аероплани бѣха направени постѣпки да се изпратят наши такива. Следъ известно време тѣ се появиа, обаче се побояха да встѣпят въ бой съ неприятелските аероплани, понеже последните се протежираха, отъ силна бойна ескадра. Поради това неприятелските наблюдателни аероплани продължаваха да вършатъ съвсемъ спокойно своите наблюдения.

Понеже къмъ 9 ч. пр. пл. огъня на неприятелската артилерия бѣше взелъ много голѣми размѣри и почваше да влияе зле върху духа на защитниците, поиска се нашата тежка артилерия, която до сега мълчеше, да се противопостави, като открие огън по неприятелските батареи и ги застави ако не да прекратятъ стрелбата, то поне да намалятъ силата на своя огън.

Малко по-късно действително нашите тежки батареи откриха огън, но поради малкото имъ число, всичко четири батареи съ 12 орджия, и малкото число снаряди, съ които разполагаха, тѣ не можаха не само да заставятъ неприятелските батареи да замълчатъ, но не можаха да ги заставятъ и отчасти поне да намалятъ силата на своя огън. Поради това нашата пехота трѣбваше да се мири съ това обстоятелство. Благодарение че скритите помещения бѣха много солидно построени, та напълно запазваха защитниците отъ разрушителния огън на противника.

Така до обѣдъ на 16. IX. огъня на неприятелската артилерия продължава много интензивно, както по лѣвия участък отъ позицията на 3-а бригада, така и по цълия участък на съседната въ лѣво 1-а пех. бригада. Това накара Началника на дивизията, който този денъ бѣ излѣзълъ да направи обиколка на батареите въ участъка на 57-й пехотен полкъ, да дойде до заключение, че противника се готви да предприеме сериозни действия. За това, съ връщането си въ Щаба на дивизията, той заповѣда частите да станатъ въ положение на „пълна бойна готовност“, а това значеше: отпуските на войниците и офицерите да се прекратятъ; изпратените на

задъ въ разни курсове хора да се прибератъ въ частите си; изпратените далечъ въ тила на паша коне да се върнатъ; оттеглените назадъ на почивка или на работа поддръжки да заематъ опредѣлените имъ за въ време на боя мѣста. Началниците да застанатъ въ наблюдателните си пунктове.

Въ изпълнение на тази заповѣдъ, на частите отъ бригадната поддръжка се заповѣда да заематъ мѣстата си а именно: на двете роты отъ 33 пех. полкъ, които работѣха задъ въ Дубъ, да застанатъ въ задните галерии на Бастион № 1, а на дружината отъ 34 полкъ, която бѣ на почивка при Юнашки колиби, да застане съ две пехотни и една картечна рота на Междинната позиция на върха Малкия Дубъ, като картечната рота се разположи на самата позиция, а съ останалите две роты—въ Колибите Мечи Ярѣ, на западния склонъ на върха Голѣмия Дубъ. Тѣзи колиби се състоеха отъ леки постройки но като добре скритани между скалите, бѣха запазени отъ неприятелския артилерийски огън.

До вечерта този денъ всички роты отъ бригадната поддръжка окончателно заеха своите мѣста.

Къмъ 3 ч. сл. пл. Командира на 33 пех. полкъ донесе, че неприятелската артилерия продължавала много усилено да обстрелва лѣвата половина на цълата му позиция, а именно заставите Солунъ и Свищовъ, отъ предната укрепена линия—Цербера и Сжединението и отъ главната отбранителна линия—Бастион № 2 и Бастион Нейковъ. Сжщия като допушаше, че противника може да атакува този му участък, молеше да бжде засиленъ съ двете роты отъ бригадната поддръжка, оставени въ галериите задъ Бастион № 1. Понеже отъ пунктовете, които обстрелваше неприятелската артилерия, ясно се виждаше, че ако противника реши презъ тази нощъ да атакува, той ще насочи атаката си срещу лѣвия подучастък на 33 полкъ, за да се даде възможност на този полкъ да засили поддръжките си въ заплашения подучастък, командира на бригадата разпорежи една рота отъ бригадната поддръжка отъ Бастион № 1 да се премести задъ Бастион Нейковъ и влѣзе въ разпореджение на Командира на 33-й п. полкъ. Следъ смръчване тази рота зае новото си мѣсто.

До вечерта на 16 септември огъня на неприятелската тежка артилерия продължи почти съ неотслабена сила. Отъ приблизителното преброяване, което можа да се направи отъ наблюдателите на този участък, констатира се, какво неприятелската артилерия бѣше обстреляла заставата Свищовъ съ около 2180 снаряда, застава Солунъ—съ около 1400 снаряда, Съединението—съ около 2380 снаряда, Цербера и мустацикъ му—съ около 1820 снаряда, Бастион Нейковъ—съ около 4460 снаряда и Бастион № 2—съ около 1360 снаряда. Хвърлени сж били още по Калето около 55 снаряди и по тила на

позицията — около 390 снаряда. От тѣзи цифри ясно се виждаше че противника обръща по голѣмо внимание на крайния лѣвъ флангъ на полка, а именно на застава Свищовъ, на Съединението и на Бастионъ Нейковъ, които обсипва съ най-голѣмо число снаряди. Поради това можеше да се извади заключение че главния ударъ на противника ще бжде насоченъ именно въ този участъкъ отъ позицията на 33-й полкъ.

Отъ огъня на противника презъ този день имаше 1 войникъ убитъ и 11 ранени. Разрушени бѣха на Свищовъ 120 м. окопи и 170 м. телена мрежа, на Съединението 180 м. окопъ и 250 м. телена мрежа, на Бастионъ Нейковъ 100 м. окопъ и 130 м. тел. мрежа, на застава Солунъ 50 м. окопъ и 60 м. тел. мрежа, на Цербера 150 м. окопъ и 100 м. телена мрежа и на Бастионъ № 2 около 200 м. окопъ и ходове за съобщения. Освенъ това на много скрити помѣщения насипитѣ бѣха разровени, но срутвания нѣмаше.

И въ този день, както и предидущия, на фронта на 57 й полкъ (дѣсна участъкъ) нѣмаше нищо особено. Тукъ неприятелската артилерия обстреля позицията на полка и нейния тилъ само съ обикновенъ обезпокоителенъ огънь.

Вечерта на 16 септемврий, когато огъня на неприятелската тежка артилерия бѣ прекратенъ, дадена бѣ заповѣдъ на частитѣ презъ нощъта да поправятъ направенитѣ отъ неприятелската артилерия разрушения на позицията, като се почистатъ окопитѣ, заздравятъ насипитѣ на скривалищата и поправи повредената телена мрежа. Това обаче не можа да се изпълни, защото следъ известно време огъня на неприятелската тежка артилерия бѣ замененъ съ такъвъ отъ лека артилерия, преимущественно шрапнеленъ огънь. Този огънь съ прекъсвания продължи цѣла нощъ и не позволи да се поправятъ разрушенията на позицията.

Защитницитѣ прекараха ноща въ своитѣ скривалища. Малкитѣ паузи, презъ които навремена се прекъсваше неприятелския артилерийски огънь, се използваха за да се доставятъ на хората храна и вода, да се поплжнятъ бойнитѣ припаси и да се извърши смѣна на охранението и пр. Положението на защитницитѣ бѣ тежко, но тѣ бѣха бодри и готови до край да изпълнятъ дълга си. Солиднитѣ закрития, които ги предпазваха отъ силния неприятелски артилерийски огънь, имъ вдѣхваха вѣра, че ще могатъ да се справятъ съ дрѣзкия противникъ въ предстоящата борба гърди съ гърди. Така тѣ бѣха готови да посрещнатъ всѣки опитъ на противника да атакува, но до сутринъта такъвъ опитъ отъ страна на противника не последва.

Съ целъ ако може да се заловятъ пленници и узнае нѣщо за намеренията на противника, презъ нощъта на 16 срещу 17 отъ 57 полкъ бѣ произведено патрулно нападение

срещу единъ отъ най-изнесенитѣ напредъ неприятелски пунктове. Макаръ че това нападение бѣ замислено и се подготвяше много отдавна, то не се увенча съ успѣхъ. Патрула се доближава до окопитѣ на противника, но бива преждевременно забелязанъ и отбитъ съ огънь безъ да може да изпълни задачата си.

Сутринъта на 17 септемврий неприятелската тежка артилерия наново откри силенъ разрушителенъ огънь, като го съсредоточи по сжщитѣ пунктове, по които стреляше и на 16 Септемврий. Неприятелскитѣ аероплани пакъ се явиха да корегиратъ стрелбата. И днесъ нашитѣ аероплани излѣзоха съ целъ да прогонятъ неприятелскитѣ такива, но пакъ безъ резултатъ. Силитѣ имъ, както вече споменахме, бѣха слаби и не имъ позволяваха да встъпятъ въ една неравна борба съ неприятелскитѣ аероплани, безъ риска да бждатъ унищожени.

Нашата тежка артилерия и този день откри сжщо доста силенъ огънь по батареитѣ на противника, но по причини, които по-рано споменахме — малко количество на орждия и снаряди, не можа да попречи на интензивността на неприятелския огънь.

Въ този день за пръвъ пжтъ неприятелската артилерия откри силенъ разрушителенъ огънь и по върха Долмаръ въ участъка на 57 полкъ. Отъ този огънь бѣха разрушени окопи и телена мрежа на протяжение около 100 м. и повреденъ наблюдателния пунктъ на една полска батарея.

Следъ обѣдъ на 17-й огъня на неприятелската артилерия продължи по позицията на 33 пех. полкъ съсъ същата сила. Обстреляни бѣха Свищовъ — съ 4200 снаряди, Съединението — съ 3600 снаряди, Бастионъ Нейковъ — съ 2900 снаряди, Цербера — съ 750 снаряда, Бастионъ № 2 — съ 400 снаряда, Калето — съ 54 снаряда и Бастионъ № 1 съ 130 снаряда. Днесъ за пръвъ пжтъ противника обстреля съсъ силенъ разрушителенъ огънь и висотата Трапезица, на която се намираха наблюдателния пунктъ на Командира на 33 полкъ и нѣколко батареи. По тази височина бѣха хвърлени около 1200 тежки снаряди.

Както виждаме огъня пакъ е най-силенъ по Свищовъ, Съединението и Бастионъ Нейковъ. Отъ този огънь вечеръта бѣха константирани следнитѣ разрушения: на застава Свищовъ — около 100 м. окопа и телена мрежа; на Съединението — около 120 м. окопи и телена мрежа; на Бастионъ Нейковъ — около 120 м. окопъ, ходове за съобщения и телена мрежа; на Цербера и мустацитѣ му — около 200 м. окопи и ходове за съобщения и 120 м. телена мрежа; на Бастионъ № 2 — 40 м. окопъ и 50 м. телена мрежа. На 6 га-

лери покрива бѣ разринатъ, безъ да пострадатъ самитѣ скривалища.

Презъ същия день бѣха дадени загуби отъ 33 полкъ 2 войника убити, 7 ранени и 6 зашеметени.

Къмъ 6 ч. сл. пл. Началника на дивизията дойде на висотата Хелиографна, задъ Шаба на бригадата, гдето бѣ запознатъ съ положението. Отъ интензивността, съ която неприятеля водеше своя разрушителенъ огънь, ясно ставаше че той непременно ще предприеме атака. Последната можеше да се очаква или презъ нощта, или сутринята на 18-и. Съ цель да се попречи на противника безнаказно да заеме изходното си за атака положение, и съ цель да се разстрои плана на атаката му още въ самото начало, Началника на дивизията заповѣда нашата артилерия, следъ смръчаване, периодически да обстрелва съсь силенъ унищожителенъ огънь всички изнесени напредъ неприятелски окопи и всички скрити подстѣпи и мѣста, гдето противника може да се групира преди атаката. Тази стрелба можеше лесно да се води презъ нощта, защото още отъ по-рано нашитѣ батареи имаха приготвени необходимитѣ имъ данни за стрелба по тѣзи пунктове. Заповѣдта бѣ предадена на К-ра на 19 артилер. полкъ и не следъ дълго батареитѣ откриха огънь.

2. Бой на 18-й септемврий.

Привечеръ на 17-и, до 10 ч. сл. пл., на фронта на бригадата бѣ настѣпило затишие — затишие предъ буря. Това затишие се използва отъ страна на защитницитѣ, за да направятъ и последнитѣ си приготовления за отбиване на атаката, която отъ всички се чувствуваше че непременно ще последва. Въ това време навѣрно и противника е правилъ последнитѣ си предъ атаката разпореждания.

И действително отъ 10 ч. сл. пл. започна прелюдията на голѣмия бой, който продължи непрекъснато до обѣдъ на следующия день. Точно въ 10 ч. и 30 м. сл. пл. противника внезапно за пръвъ пжтъ откри силенъ барабаненъ огънь по позицията на 33 полкъ, по заставитѣ на 57 полкъ и по всички батареи, придружени съ снаряди съ задушливи газове. Въ този огънь взимаха участие всички неприятелски тежки и леки батареи.

До като съ разрушителния си огънь противника имаше за цель да срине фортификационнитѣ постройки, а именно да срине окопитѣ, да унищожи теленитѣ мрежи и да разруши наблюдателнитѣ пунктове и скрититѣ помѣщения, съ барабанния огънь, придруженъ съ снаряди съ задушливи газове, той имаше за цель да компрометира изцѣло самата

отбрана, като парализира действието на батареитѣ и самитѣ защитници.

Доблестнитѣ юнаци обаче бѣха готови за всѣка изненада. Маскитѣ имъ бѣха при тѣхъ въ пълна исправность.

Макаръ че до този моментъ противника не бѣ стрелялъ съсь снаряди съ задушливи газове, бойцитѣ скоро узнаха последнитѣ по слабия имъ трѣсъкъ, по бѣлия имъ димъ който оставяше не разпръснатъ по повърхността на земята и по специфичната имъ миризма на аптека.

Веднага следъ първитѣ снаряди бѣ подаденъ сигналъ за газова тревога и всички бойци отъ позицията и близкия тилъ си поставиха маскитѣ и останаха невредими. Само единични лица, маскитѣ на които по една или друга причина бѣха повредени, излѣзоха отъ строя поради отравяне отъ задушливитѣ газове.

Барабанния огънь на противника продължи непрекъснато съ голѣма сила около 20 минути. Следъ това той въ продължение на около $\frac{1}{2}$ часъ, поотслабна и се преобърна на обикновенъ огънь по цѣлата позиция.

Вследствие продължителната стрелба съсь снаряди съ задушливи газове, отъ дима на тѣзи снаряди се образуваха цѣли бѣли облаци, които бавно се движеха по повърхността на земята и ясно очертаваха пунктоветѣ, които бѣха обстреляни съ задушливи газове.

Къмъ 11 $\frac{1}{2}$ часа сл. пл. неприятеля откри за втори пжтъ силенъ барабаненъ огънь придруженъ съ снаряди съ задушливи газове. И този барабаненъ огънь продължи около 20 минути.

Понеже отъ добития опитъ се знаеше, че настѣплението на противника обикновенно се предшества отъ барабаненъ огънь, следъ свършването на всѣки отъ горнитѣ барабани огньовете защитницитѣ очакваха че противника ще настѣпи. За да може да се попречи на това настѣпление или най-малко да се разстрои неговата планомерность и да се нанесатъ загуби на противника, на нашата артилерия бѣ заповѣдано следъ всѣки барабаненъ огънь да открива унищожителенъ огънь по преднитѣ окопи на противника и по доловетѣ, гдето той можеше да се групира за атака. Заповѣдано бѣше на артилерията да открие рѣдкъ унищожителенъ огънь и предъ самата наша позиция, за да не би да се пропусне момента, когато противника се нахвърли въ атака и премине безнаказано зоната на преградния огънь. Това се наложи отъ обстоятелството, че наблюдателитѣ съ турнати маски презъ нощта, макаръ и при лунно осветление, трудно можеха да наблюдаватъ за противника на далечно разстояние.

До сутринята презъ всѣки $\frac{1}{2}$ или 1 часъ неприятеля на деветъ пжти открива силенъ барабаненъ огънь, по всички

пунктове, които по рано обстрелваше съ разрушителенъ огънь и по всички батареи, придруженъ съсъ снаряжи съ задушливи газове. Само последнитѣ два барабанни огньовете, преди разсъмване, бѣха безъ задушливи газове.

Освенъ това до полунощъ огъня на неприятелската артилерия бѣ съсредоточенъ главно по лѣвия подучастъкъ на 33 полкъ, по батареитѣ въ двата участъци и по заставитѣ на 57 полкъ. Следъ полунощъ частъ отъ неприятелската артилерия почна да бие и пжтищата, съ целъ навѣрно да попречи на движението на поддръжкитѣ и разкъса връзкитѣ въ тила на позицията. Почна да бие сжщо и всички по важни висоти въ тила, на които допускаше че има наблюдателни пунктове на по вишитѣ началници, за да парализира управлението на боя. Поради това следъ полунощъ противника започна да обстрелва и върха Голѣмия Дубъ, на който се намираше Щаба на бригадата. Огъня му обаче бѣ насоченъ главно по предния склонъ на върха, поради което не можа да попречи на дейността на щаба, въпреки че последния, поради скоростното му излизане на в. Дубъ, не бѣ успѣлъ да си построи тамъ нито солиденъ наблюдателенъ пунктъ, нито надеждно скривалище.

Къмъ 11 ч. сл. пл., понеже въвъ всѣки моментъ се очакваше противника да атакува, съ цѣлъ да засили бригадната поддръжка на Бастионъ № 1, гдето бѣ оставено само една рота, Командира на бригадата нареди една отъ ротитѣ отъ Мечи Ярѣ да се премѣсти въ скрититѣ помѣщения задъ Бастионъ № 1. По този начинъ задъ този пунктъ наново бѣха съсредоточени две роти отъ бригадната поддръжка, които споредъ нуждата можеха да бждатъ употребени било въ дѣсно, въ участъка на 57 п. полкъ, било въ лѣво, въ този на 33 полкъ.

Както вече споменахме, презъ течение на цѣлата нощъ противника на нѣколко пжти открива барабаненъ огънь. Къмъ 4 ч. 20 м. пр. пл., следъ прекратяване на 8 й по редъ барабаненъ огънь, предъ окопитѣ на Солунъ и Свищовъ се подаватъ червени ракети. Оказва се че единични неприятелски войници сж се приближили до нашитѣ окопи и съ целъ да заблудятъ нашата артилерия и я заставятъ да открие преждевременно преграденъ огънь, подаватъ червени ракети. Съ тази измама противника навѣрно е ималъ за целъ да застави нашата артилерия преждевременно да открие преграденъ огънь и се узнаятъ слабо обстрелванитѣ участъци на последния, за да може неговата пехота съ по малко загуби да премине зоната на този огънь. Тази измама отъ страна на противника обаче неможа да успѣе, защото червенитѣ ракети, които бѣха подадени отъ неговитѣ войници, бѣха съ по една звезда, а нашитѣ такива съ по две звезди.

Къмъ 4 ч. 45 м. пр. пл. противника откри последния си барабаненъ огънь по позицията на 33 пех. полкъ и заставитѣ на 57 пех. полкъ. Къмъ 5 ч. пр. пл. той прехвърля барабаниения огънь въ тилъ на атакующитѣ пунктове и неговата пехота се нахвърля въ атака.

Отъ силния разрушителенъ и барабаненъ огънь никакви наблюдатели не можаха да останатъ живи въ окопитѣ. Поради това, наредено бѣше наблюдателитѣ да стоятъ при входоветѣ на скривалищата и отъ тамъ отъ време на време да подаватъ глави и следятъ за това, което се върши напредъ.

Макаръ че атаката на противника започна веднага следъ завършване на последния му барабаненъ огънь, нашитѣ наблюдатели успѣха на време да забележатъ настѣплението на първитѣ му вериги и да подадатъ червени ракети за да предизвестятъ артилерията да открие преграденъ огънь. Понеже нашата артилерия бѣ на шрекъ и съ напрегнато внимание следеше за това, що се вършеше напредъ, още съ подаването на първитѣ червени ракети, преградния огънь бѣ започнатъ.

Отъ този моментъ се започна най-важния актъ на кървавата драма. Поставени между две огнени стени отъ нашия и неприятелския преграденъ огънь, доблестнитѣ защитници трѣбваше да почнатъ борбата съсъ своитѣ средства за близъкъ бой — пушки, картечници, гранатохвъргачки, бомби и ножове. Въ този моментъ тѣ неможаха нито да настѣпятъ, нито да отстъпятъ. На тѣхъ оставаше само едно — или на всѣка цена да отбиятъ атакитѣ на противника, или да се предадатъ въ позоренъ пленъ. За последното обаче и дума неможеше да става. Устояли на тридневната непрекъсната бомбардировка, гладни, жадни и не спали, тѣ намериха въ себе си сили да почнатъ борбата гърди съ гърди съ многочисления противникъ, за да запазятъ своитѣ позиции и отстоятъ честъта на своето оржие.

Въ подробностъ борбата на разнитѣ участъци отъ позицията на бригадата се започна и разви по следния начинъ.

Къмъ 5 ч. пр. пл. неприятелската пехота въ нѣколко гжсти вериги настѣпва срещу Солунъ и Свищовъ и фланговетѣ на Цербера и Съединението. Малки пехотни части биватъ насочени и срещу заставитѣ Крестали и Междинна.

Най-напредъ настѣплението на противника било забележано отъ заставитѣ Свищовъ, Междинна и Крестали, наблюдателитѣ на които първи подали червени ракети и нашата артилерия открила преграденъ огънь. Гарнизонитѣ на нападатитѣ пунктове излизатъ отъ скривалищата и посрещатъ противника съсъ силенъ пехотенъ и картеченъ огънь. Малкитѣ части, насочени срещу заставитѣ Крестали и Междинна

лесно биват отбити съ огънь. Тъзи обаче, насочени срещу заставитъ Солунъ и Свищовъ, започватъ упорита борба. Тукъ първитъ неприятелски вериги за известно време се спиратъ, но когато преградния огънь на нашата артилерия по-отслабва тѣ подтикнати отъ задъ отъ следващитъ ги части, се втурватъ стремително въ атака. Понеже телената мрежа въ голѣмата си частъ е била разрушена, само стрелбата на защитниците не е могла да спре напора на многочисления противникъ. Последниятъ следъ кратка кървава схватка успѣва да се вмъкне въ окопитъ на заставитъ Солунъ и Свищовъ и да овладее застава Солунъ. Едновременно съ това, на една силна група, която настѣпвала западно отъ Солунъ се отдава да се вмъкне въ окопа на дѣсния мустакъ на Цербера. Преди обаче да се затвърди тамъ, тя бива контръ атакувана отъ участковата поддръжка и избита съ бомби и ножове. При това се констатира че срещу Солунъ и Цербера действуватъ англичани, а срещу Свищовъ и Съединението гърци.

Следъ падането на застава Солунъ, противника се насочва срещу Цербера. Отъ този пунктъ веднага се подаватъ ракети за искане на преграденъ огънь. Артилерията и минохвъргачкитъ не захжснватъ да откриятъ такъвъ. Заедно съ това защитниците заематъ окопитъ и откриватъ по настѣпающия противникъ силенъ пехотенъ, картеченъ и гранатохвъргаченъ огънь.

Противника насочва главния свой напоръ срещу челото на Цербера. Тукъ той, постоянно подтикванъ отъ идящитъ отъ задъ вълни, непрестанно напиратъ. Защитниците употребяватъ крайни усилия за да спратъ настѣплението на противника. Въ момента когато прислугата на находящата се тамъ позиционна огнехвъргачка се готви да я пусне въ действие и да облее съ огненна струя приближилия противникъ, една негова група се вмъкна въ окопа и съ бомби избива прислугата, разрушава и възпламенява огнехвъргачката, преди тя да бъде пусната въ действие. *)

По този начинъ известна частъ отъ противника наново успѣва да се вмъкне въ окопитъ на Цербера. Тя обаче не могла лесно да разшири своя успѣхъ.

Нашата артилерия продължава да дава силенъ преграденъ огънь предъ Цербера и не позволява на противника безнаказано да приижда съ нови сили.

За прогонване на вмъкналия се въ Цербера противникъ Началника на участъка насочва находящитъ се въ негово разпореждане два взвода отъ дружинната поддръжка. Контръ-атака-

*) Въ тази борба пада убитъ доблестния запас. Подпоручикъ Пеловъ Борисъ Блажевъ

та на тѣзи два взвода отъ фронта бива подпомогната отъ защитниците на лѣвия мустакъ. По този начинъ контръатакуващитъ нападатъ противника отъ фронта и фланга и следъ като избиватъ голѣма частъ отъ него съ бомби, останалитъ биватъ принудени да напустнатъ Цербера и въ бѣгство да търсятъ спасение къмъ застава Солунъ.

Съ това и втория опитъ на противника да заеме Цербера бива осуетенъ.

После този неуспѣхъ, противника още на нѣколко пѣти се опитва да атакува и заеме Цербера; но всѣки пѣтъ бива отбитъ съ силенъ огънь отъ страна на защитниците. И когато прележащата предъ Цербера мѣстностъ бива настлана съ неприятелски трупове, англичанитъ се ужасяватъ и преустановяватъ атакитъ срещу този важенъ пунктъ. Въ тѣхни рѣце остава само застава Солунъ.

До като защитниците на Солунъ и Цербера водеха упорита борба съ противника, срещу Свищовъ и Съединението сѣщо се водеше отчаяна борба.

Тукъ насоченитъ срещу фронта на заставата Свищовъ неприятелски вериги биватъ спрени, но тѣзи, които били насочени по въ лѣво, въ междината между Солунъ и Свищовъ, успѣватъ да се промъкнатъ и насочатъ къмъ дѣсния флангъ на Съединението, въ тилъ на защитниците на Свищовъ. Часть отъ последнитъ, като виждатъ че могатъ да бждатъ оградени и попаднатъ въ пленъ, втурватъ се съ бомби и ножове къмъ Съединението, за да си пробиятъ пѣтъ. Едновременно съ това и часть отъ защитниците на Съединението се хвърлятъ въ контръ атака върху противника. За моментъ тукъ се започва една отчаята борба съ бомби и ножове, въ която много отъ защитниците на Свищовъ и Съединението намиратъ своята славна смъртъ. Противника обаче надѣлява. Следъ това той продължава настѣплението си въ тилъ на останалитъ още въ Свищовъ и Съединението защитници и следъ кратка разпра съ тѣхъ, като една часть избива а другата пленява, той става пълень владетель на Свищовъ и Съединението.

Къмъ 6 ч. пр. пл., следъ заемането на Свищовъ и Съединението, противника продължава настѣплението си срещу Бастионъ Нейковъ:

Въпреки силния пушеченъ, картеченъ и бомбовъ огънь, съ който е билъ посрещнатъ отъ този бастионъ, противника успѣва да напредне и единични хора успѣли да преминатъ находящата тукъ телена мрежа и да се вмъкнатъ на нѣколко мѣста въ окопа на Бастионъ Нейковъ. Тогазъ, къмъ 6 ч. и 15

м. пр. пл. Началника на този участък Майоръ Маноловъ съ дружинната подръжка се хвърля отчаяно въ контръ-атака. Започва се ужасна борба съ бомби и ножове въ която противника бива сразенъ и заставенъ да се оттегли къмъ Съединението. Тази успѣшна контръ-атака обаче бива изкупена съ цената на голѣми загуби въ ранени и убити, между които билъ и доблесния майоръ Маноловъ.

Следъ отбиването неприятелската атака отъ Бастионъ Нейковъ, противника се залоства здраво въ окопитѣ на Съединението. Нѣколкократнитѣ опити да се изгони отъ тукъ съсь силитѣ и средствата на 33 полкъ се указватъ безрезультатни. Става нужда да се подкрепятъ усилията на този полкъ съ нови подръжки.

Тукъ му е мѣстото да споменемъ, че отъ началото на атаката — 5 ч. пр. пл. до 6 ч. 30 м. пр. пл. борбата на разнитѣ пунктове отъ позицията на 33 полкъ се водеше съвсемъ самостоятелно. Отъ дългата преди боя подготовка, всички офицери и войници си знаеха работата; всѣки действоваше съсь своитѣ сили, споредъ това както му налагаха условията безъ да чака указания. Чакъ когато подръжкитѣ на атакуванитѣ участъци бѣха изчерпани, чакъ тогава се направиха постъпки за искане подкрепа. Понеже отъ огъня на неприятелската артилерия телефонитѣ бѣха прекъснати, сведенията за хода на боя се получаваха по околенъ път, отъ съседнитѣ по спокойни участъци. За мѣстото, гдето е стигналъ противника можеше да се сжди отъ това где се подаваха червени ракети за искане преграденъ огънь. За подробно ориентирание на началството въ новото положение се искаше доста дълго време. Затова едва къмъ 6 ч. 30 м. пр. пл. Командира на 33 полкъ се ориентирва върху положението и донесе по телефона на Командира на бригадата, че въпреки всички усилия на полка, при които били използвани всички налични подръжки, противника се е вмъкналъ и затвърдилъ въ Солунъ, Свищовъ и въ Съединението и че Цербера е въ наши ръце. Сжщия молеше нашата артилерия да открие унищожителенъ огънь по Съединението, Свищовъ и Солунъ и да му се дадатъ подръжки, за да организира контръ-атаката.

Веднага бѣ наредено чрезъ командира на 19-й артилерийски полкъ, който бѣше при Щаба на бригадата, да се открие силенъ унищожителенъ огънь по пунктветѣ отъ нашата позиция, заети отъ противника. Това не бѣ трудно да се изпълни веднага, защото артилерията още преди боя си бѣше приготвила данни за стрелбата за такъвъ случай. И действително не следъ дълго време нашата артилерия почна да обстрелва съсь силенъ унищожителенъ огънь Съединението, Свищовъ и Солунъ. Освенъ това Командира на бригадата

разпореди дветѣ роти отъ бригадната подръжка, находящи се задъ Бастионъ № 1, да влѣзатъ въ разпореждането на Командира на 33 полкъ, съ заповѣдь до последния непременно да се контръ-атакува и прогони противника.

Сега да видимъ въ това време какво се вършеше на фронта на 57 полкъ. Тукъ къмъ 5 ч. пр. пл., следъ като неприятелската артилерия обстреля съ кратъкъ барабаненъ огънь заставитѣ Караконджо, Цѣлувка, Габаре и Слатина, неприятелската английска пехота въ съставъ около две дружини съ 8 картечници се насочва въ атака на тѣзи застави. Страничните наблюдатели, каквито имаха тукъ тѣзи застави, съевременно забелязватъ настъплението на противника и подаватъ червени ракети за искане преграденъ огънь. Въ сжщото време гарнизонитѣ на заставитѣ заематъ окопитѣ и откриватъ огънь по настъпающия противникъ. Предъ заставитѣ Караконджо и Цѣлувка противника бива отбитъ само съ огънь. Заставитѣ Габаре и Слатина не сж могли обаче да противостоятъ на напора на противника и биватъ заети отъ него. Остатъцитѣ отъ защитницитѣ на тѣзи застави се оттеглятъ на находящитѣ се по назадъ височини — Гръцката и Шипка.

Следъ заемаването на поменатитѣ две застави тукъ противника преостановява своето настъпление.

Къмъ 5 ч. и 30 м. пр. пл. Командира на 57 полкъ донесе на бригадния командиръ за изгубването на тѣзи застави и молеше да се нареди артилерията да открие по тѣхъ унищожителенъ огънь. Това бѣ предадено на командира на 19-й артилерийски полкъ и не следъ дълго нѣколко наши батареи, подкрепени съ такива отъ дѣсния на бригадата участък отъ Планинската дивизия, почнаха да биятъ съ силенъ фронталенъ и фланговъ огънь тѣзи застави. На К-ра на 57 полкъ бѣ предадено да направи разузнаване и ако се констатира че противника заема съ малки части заставитѣ Габаре и Слатина, да ги контръ-атакува и заеме, ако ли се констатира че противника държи съ голѣми сили тѣзи пунктове, контръ атака да не се произвежда, защото ще трѣбва да се ангажиратъ много войски, изнасянето на които напредъ, на открито предъ позицията на полка, не е въ интересъ на отбраната на самата позиция.

Следъ известно време Командира на 57 полкъ донесе че силитѣ на противника, които заемали Слатина и Габаре били слаби и че взелъ мѣрки да се контръ-атакува и прогони противника.

По този начинъ къмъ 6 ч. 30 м. пр. пл. и двата полка се готвеха за контръ-атака — 33 полкъ срещу противника,

който заемаше Солунъ, Свищовъ и Съединението, а 57 п. полкъ—срещу този, който заемаше заставитѣ Слатина и Габаре.

При това трѣбва да споменемъ, че още съ размѣване, противника, съ цель да попречи на движението на нашитѣ поддръжки и резерви и съ цель да попречи на нашитѣ паркове и обози да снабдяватъ батареитѣ съ бойни припаси, беше изпратилъ множество свои аероплани въ тила на нашата позиция. Тѣзи аероплани, снабдени съ бомби и картечници, най-нахално летяха ниско надъ позицията и хвърляха бомби и съ картеченъ огънь обстрелваха движущитѣ се по плтища обози, паркове и поддръжки. Трѣбва да се признае, че въпреки огъня на нашитѣ противоаеропланни орждия и картечници, неприятел. аероплани изпълняваха своята задача съ една похвална решителностъ и себеотрицание.

Сега да видимъ какъ се организираха и произведоха контръ-атакитѣ на 33 и 57 пех. полкове.

За засилване поддръжкитѣ на 33 полкъ, както видѣхме Командира на бригадата заповѣда дветѣ роти отъ бригадната поддръжка задъ Бастионъ № 1, (една отъ 33 и една отъ 34 полкове), да влѣзатъ въ подчинение на командира на 33 полкъ за да организира контръ атаката на полка. Въ сжщото време нареди ротата отъ бригадната поддръжка въ Мечи Ярѣ да излѣзе на в. Малкия Дубъ. По този начинъ на този връхъ се събраха три пехотни и една картечна роти отъ 34 полкъ въ бригадна поддръжка. Понеже тѣ бѣха последнитѣ поддръжки на бригадата, а още не се знаеше какъ ще се развие борбата, Командира на бригадата направи постѣпки предъ началника на дивизията да му се дадатъ две роти отъ дивизионната поддръжка, като се изпратятъ въ колибитѣ Мечи Ярѣ. Началника на дивизията обеща веднага да разпореда да се изпратятъ исканитѣ две роти отъ дружината, която беше въ дивизионна поддръжка при Юнашки колиби.

За положението въ лѣвия подучастъкъ на 33 пехотенъ полкъ и за готвящата се контръ атака на противника, който заемаше Съединението, бѣ уведоменъ и Командира на съседната 1-а бригада, отъ който се искаше и той да съдействува на тази контръ-атака. До това време положението въ 1-а бригада не бѣше известно на 3/9 пех. бригада. По-късно се указа, че тя се намира въ много по-трудно положение и че не само че не можеше да помогне на 3/9 бригада, но че и самата тя има нужда отъ помощъ.

Понеже до 7 ч. пр. пл. контръ-атаката на 33 полкъ не можа да се предприеме и прогони противника, Командира на този полкъ почна да се безпокои за тила на Цербера и за това, следъ като доложи по телефона, че положението на лѣвия му фланкъ е много тежко и близо до критическо и че е възможно при единъ новъ опитъ отъ противника да

продължи атаката, да се изгуби Бастионъ Нейковъ той по-моли да се засилятъ защитницитѣ на Бастионъ № 2 съ още една рота отъ бригадната поддръжка, за да се гарантира лѣвия флангъ на Аеропланната висота.

Сжгласявайки се съ това Командира на бригадата разпореда да се изпрати една рота на Бастионъ № 2. Освенъ това за да се гарантира владението на в. Трапезица, въ случай че противника земе Бастионъ Нейковъ, той разпореда друга рота отъ бригадната поддръжка да се премѣсти непосредствено задъ в. Трапезица и влѣзе въ разпореждане на Командира на 33 полкъ. Удържането на тази висота въ наши рѣже имаше голѣмо значение, защото тя служеше за свързка между върха Дубъ и Кала тепе. Заедно съ това на Командира на 33 полкъ се съобщи, че до като се държатъ здраво Цербера, Бастионъ № 3 и Бастионъ Нейковъ, положението не е изгубено и компрометирано. Усиленъ съ наличнитѣ поддръжки нему се заповѣда непременно да организира и произведе замислената контръ-атака.

Съ изпращането на поменатитѣ две роти, въ разпореждане на Командира на бригадата бѣха останали само една пехотна и една картечна роти въ бригадна поддръжка на върха Малкия Дубъ. Обещанитѣ две роти отъ дивизионната поддръжка не бѣха още пристигнали. Тѣ дойдоха по късно едва къмъ 9 ч. 30 м. пр. пл. когато контръ-атаката се бѣше свършила и се разположиха въ галериитѣ на в. Малки Дубъ.

Къмъ 8 ч. 30 м. пр. пл. частитѣ отъ 33 полкъ, които щѣха да произведатъ контръ-атаката, заематъ окончателно изходното си положение. Командира на 33 полкъ помолу да се разпореда нашата артилерия да изнесе огъня си южно отъ Съединението, което щеше да се контръ-атакува. Това бѣ веднага предадено на Командира на 19 артилерийски полкъ и не следъ дълго артилерията изнесе своя огънь напредъ, като го съсредоточи главно по Свищовъ и дола источно отъ Съединението и Свищовъ.

Контръ-атаката на Съединението се извършва отъ денитѣ въ разпореждане на Командира на 33-й полкъ две роти отъ бригадната поддръжка и отъ ротитѣ, които заемаха Бастионъ № 2, Бастионъ Нейковъ и лѣвия мустакъ на Цербера.

Когато нашата артилерия пренася унищожителния си огънь южно отъ Съединението, преди още противника, който се е намиралъ въ него, да се е опомнилъ, бива стремително контръ атакуванъ отъ фронта, отъ Бастионъ Нейковъ и отъ фланга — отъ Бастионъ № 2 и лѣвия мустакъ на Цербера. Ротитѣ отъ бригадната поддръжка безъ раници, снабдени само съ бомби, пушки и патрони стремително се впусчатъ заедно съ другитѣ защитници на Бастионъ № 2 и

Нейковъ и съ мощенъ викъ "ура", съ бомби и ножове се нахвърлятъ върху още не окопитилия се отъ силния нашъ артилерийски огънь противникъ. Последниятъ не издържа напора на Свищовци и Троянци и въ бѣгство търси спасение къмъ Свищовъ и доловетъ, источно отъ Съединението и Свищовъ.

Заваренитѣ въ скривалищата неприятелски грѣцки войници сж били частъ избити, частъ пленени.

Тази контъръ-атака е била произведена така стремително и така самоотвержено, че следъ заemanето на Съединението, частъ отъ намирашитѣ се въ участъка на 1-а пехотна бригада на в. Царевецъ неприятелски войници почнали и тѣ да бѣгатъ, безъ да сж биле още атакувани.

По този начинъ къмъ 9 часа пр. пладне Съединението бива напълно въ наши рѣце. Отстѣпилия въ доловетъ, юго-источно отъ Съединението противникъ, бива веднага подгоненъ съ силенъ унищожителенъ артилерийски огънь и заставенъ да очисти и тѣзи долове, следъ като дава грамадни жертви. Тукъ, въ тѣзи долове, голѣма частъ отъ неприятелскитѣ войници грѣци намѣриха своята смъртъ.

Следъ заemanето на Съединението, командира на 38 п. полкъ заповѣда на една рота да контъръ-атакува и застава Свищовъ. Не дълго следъ това тази рота се впуска въ контъръ-атака. Разколебалия се вече противникъ не издържа удара и въ бѣгство отстѣпва назадъ. Останалитѣ въ скривалището на Свищовъ неприятелски войници биватъ пленени.

По този начинъ къмъ 9 ч. 30 м. пр. пладне отъ позицията на 33 полкъ въ рѣцетѣ на противника остава само застава Солунъ.

За прогонване на противника и отъ този пунктъ бива откритъ по него силенъ артилерийски огънь. Находящия се тукъ противникъ, като вижда неуспѣха на частитѣ, които бѣха нахълтали въ Свищовъ и Съединението, скоро бива разколебанъ и преди да бжде контъръ-атакуванъ къмъ 11 ч. пр. пл. напуска и този пунктъ.

Съ това къмъ обѣдъ на 18 септемврий 33 полкъ става пълненъ господаръ на цѣлата си позиция.

Да видимъ сега какво ставаше презъ това време въ участъка на 57 полкъ.

Както споменахме въ този полкъ противника бѣше заелъ заставитѣ Слатина и Габаре. Нашата артилерия бѣше открила силенъ унищожителенъ огънь по тѣзи пунктове, а командира

на 57 п. полкъ бѣ взелъ решение да контъръ-атакува и прогони противника.

За произвеждане на контъръ-атаката се назначаватъ части отъ дружинитѣ подрѣжки на главната позиция. Къмъ тѣхъ трѣбвало да се присѣдинятъ и отстѣпилитѣ отъ Габаре и Слатина войници отъ гарнизонитѣ на тѣзи застави. Понеже заставитѣ Габаре и Слатина сж много отдалечени отъ главната позиция, изминава твърде много време до като назначенитѣ за контъръ-атака части излезатъ напредъ и си заематъ изходното положение.

Къмъ 10 ч. пр. пл. тѣзи части най-послѣ успѣватъ да се приближатъ и да заематъ мѣстата си за атака. На артилерията се съобщава да пренесе огъня напредъ предъ окопитѣ на заставитѣ.

Атаката на застава Габаре се извършва веднага. Атакующитѣ се насочватъ въ две групи — една срещу фронта и друга срещу дѣсния неприятелски флангъ. Изненадания отъ атаката противникъ, следъ слаба съпротива, напуска заставата, като дава нѣколко убити и 26 пленени, между които и двама офицери.

Атаката на застава Слатина не е могла да се произведе веднага, понеже когато атакующитѣ се готвели да се нахвърлятъ въ окопитѣ на противника, неприятелската артилерия открива огънь и единъ снарядъ убива началника на контъръ-атакующата частъ⁴⁾. Това става причина атаката да се отложи и отново да се открие унищожителенъ огънь по застава Слатина.

Къмъ 12 часа атакующата частъ на застава Слатина е отново готова да се хвърли въ контъръ-атака. Огъня на нашата артилерия се изнася напредъ и атакующитѣ се хвърлятъ въ контъръ-атака. Противника отстѣпилъ преди да приеме удара. . . Тукъ положението на противника е било много трудно, защото застава Слатина се биеше съ силенъ фронталенъ и фланговъ огънь. Когато атакующитѣ отъ 57-й полкъ сж навлезли въ окопитѣ на Слатина, тѣ сж намерили изоставени отъ противника повече отъ 60 трупа. Колко сж били раненитѣ тукъ можемъ да си представимъ.

По този начинъ къмъ 12 ч. 20 м. сл. пл. цѣлата позиция на бригадата бѣ окончателно очистена отъ противника. За това бѣ донесено на Началника на дивизията. Последниятъ не захъсна да благодари на защитницитѣ, като ги удостои съ следната телеграма:

⁴⁾ Доблестния запасенъ подпоручикъ Евстатиевъ Вл. Григоровъ.

Командиру 3/9 п. бригада, в. Гол. Дубъ.

„Поздравлявам Васъ и юнацитѣ отъ 33-й и 57-й п. полкове и всички артилерийски и други чинове отъ бригадата за доблестното отбиване стремителната атака на многочисления противникъ. Имамъ пълна вѣра, че вий и за напредъ съ сжщото юначество и съ сжщия успѣхъ ще бранитѣ повѣрната ви главна позиция. Изказвамъ на всички чинове отъ бригадата искрена похвала.

Висота Фурка, 18 септемврий 1918 г.

Началникъ на 9-а пех. Плѣвенска дивизия

Генераль-майоръ *Вазовъ*

Пн-късно, къмъ 1 часа сл. пл. самъ командующия армията г-нь генераль Нерезовъ излезе на позицията на 57 и 33 пех. полкове лично да поздравя войнитѣ и офицеритѣ за героическия имъ подвигъ. Това високо внимание отъ страна на командующия армията, който веднага следъ боя намѣри време и възможностъ да се яви между войнитѣ и ги поздравя, произведе дълбоко впечатление въ сърдцата на доблестнитѣ защитници. Гръмкитѣ възгласи на „ура“, отгласъ на които долиташе до позицитѣ на противника, бѣ най-красноречиво доказателство за възторга на защитницитѣ отъ факта да видятъ въ този толкова тържественъ моментъ своя най-високъ началникъ между своитѣ редове. Тукъ лично всички защитници засвидетелствуваха на своя командующа армия своето неизменно решение да се борятъ до последна крайностъ, но да не позволятъ на противника да заеме оросенитѣ имъ съ толкова кръвъ и потъ позиции. И това не бѣха голи обещания. Кървавия бой на следующия день бѣ най-красноречиво доказателство на това.

Следъ 1 ч. сл. пл. по цѣлата позиция на бригадата бѣ настъпило пълно затишие. Ясно ставаше че противника бѣ претърпѣлъ тежко поражение, отъ което още не можеше да се опомни.

Въ този славенъ за бригадата бой частитѣ дадоха следнитѣ загуби:

33-й пех. полкъ заедно съ ротата отъ 34 полкъ

	офицери и офиц. кандидати	войници	всичко
убити	8	40	48
ранени	5	98	103
изчезнали	1	49	50
заболѣли отъ газове	—	20	20
	14	207	или всички 221

57-й пехотенъ полкъ

	офицери и офиц. кандидати	войници	всичко
Убити	1	3	4
Ранени	—	19	19
Изчезнали	—	8	8
Болниотъ газове	1	—	1
всичко	2	30	32

Или всичко отъ двата полка 54 убити, 122 ранени, 69 изчезнали и 21 задушени.

Отъ артилерийскитѣ части сж дадени загуби само нѣколко войници убити и ранени.

Повредени сж отъ дългата стрелба и огъня на противника нѣколко орждия и ракли, 2 минохвъргачки, 1 картечница и 1 позиционна огнехвъргачка. Повредени сж и нѣколко куполи за орждията.

Хванати сж въ пленъ 2 офицери и 198 войници гърци и англичани. Отъ тѣхъ се узна че този день противника е атакувалъ съ гръцки и английски части не по малко отъ една дивизия. Взети сж трофеи двадесетъ и три картечници, 48 автоматически пушки и множество обикновени пушки, ржчни бомби и други военни материяли.

Освенъ това цѣлото пространство предъ окопитѣ и теленитѣ мрежи на Солунъ и Свищовъ бѣ покрито съ множество неприятелски трупове и осеяно съ разни видове орждия и военни материяли.

Така славно се завърши боя на 18 септемврий, за да почне съ не по малка сила на следующия день.

До обѣдъ на 18 септемврий атакитѣ на противника бѣха отбити не само на фронта на 3-а бригада, а и на този на 1-а бригада. Тукъ противника, следъ като бѣше овладѣлъ предната Дойранска позиция, стремително се бѣше втурналъ напредъ и бѣше заелъ голѣма частъ и отъ предната линия на главната позиция. Благодарение на произведенитѣ редъ енергически контъръ-атаки противника бива изгоненъ отъ тази линия. Само предната Дойранска позиция остана въ неговия ржце. Считаше се, че тази позиция е изиграла вече своята роля и за това не се предприеха контъръ-атаки за обратното ѝ заемане. Този частиченъ успѣхъ може би укорачи противника и той на следующия день предприе нова отчаяна атака, която както ще видимъ, сжщо се свърши се пълно поражение за него.

3. Боя на 19-й септемврий.

Както споменахме по-рано към 1 часа сл. пл. на 18-й септемврий противника прекрати боя по цѣлия фронтъ на дивизията. Това затишие продължи до 4 часа сл. пл. Като се имаше въроятност, че противника на следуюция ден може да предприеме нова атака, още въ 1 часа сл. пл. Командира на бригадата разпореди до командиритѣ на 33 и 57 пех. полкове да използватъ настѣпилото затишие, за да приведатъ частитѣ въ редъ, да се евакуиратъ раненитѣ, да се погребатъ убититѣ, да се прибератъ трофеитѣ, да се попълнятъ бойнитѣ припаси, да се поправятъ разрушенията по позицията, да се даде топла храна на войницитѣ и въобще да се взематъ всички мѣрки за твърдото заемане на позицията за посрещане на противника, ако той на ново реши да атакува.

Въ края на боя, както видѣхме, бригадата имаше въ бригадна подрѣжка три пехотни и една картечна роти на в. Малкия Дубъ.

Къмъ 6 ч. сл. пл. отъ Щаба на дивизията се заповѣда даденитѣ на бригадата две роти отъ дивизионната подрѣжка, които бѣха на върха Малкия Дубъ, да се оттеглятъ назадъ, понеже получавали друго назначение. Оказа се, че този денъ гърцитѣ сж атакували много силно участъка на 1/11 пехотна Македонска бригада, северно отъ Дойранското езеро*) и сж я поставили въ много трудно положение. Понеже боя на 9-а дивизия се свърши съ пълненъ успѣхъ, Командуюция армията нарежда частъ отъ дивизионнитѣ подрѣжки на 9-а дивизия да се изпратятъ на помощ на 1/11 бригада.

По такъв начинъ вечерята на 18-й септ. Командира на бригадата се лиши отъ даденитѣ му две роти отъ дивизионната подрѣжка.

Понеже отъ друга страна даденитѣ на 33 пехотенъ полкъ презъ време на боя 5 роти отъ бригадната подрѣжка не можаха да се изтеглятъ назадъ безъ рискъ да се отслаби отбраната на позицията на този полкъ, то за това вечерята на 19 септемврий Командира на бригадата наново остана само съ една пехотна и една картечна роти въ бригадна подрѣжка разположени на върха Малкия Дубъ.

Между туй противника отново взе да дава признаци на животъ. Къмъ 6 ч. 30 м. сл. пл. неговата артилерия наново откри огънь по тила на позицията. Този огънь макаръ и отъ начало твърде слабъ все така показваше, че противника не е напълно сломенъ и че е възможно на следуюция денъ пакъ да атакува.

* Сница № 1.

За да се разузнае за намерението на противника Командира на бригадата разпореди презъ нощъта на 18 срещу 19 да се изпратятъ отъ 33 и 57 пех. полкове по единъ патруль които да излезатъ напредъ, да се доближатъ до позицитѣ на противника и за всичко разузнато своевременно да донесатъ. Тѣзи патрули излъзоха напредъ и макаръ че презъ нощъта нищо съществено не узнаха, тѣ първи донесоха за новото настѣпление на противника преди разсъмване на 19 й септемврий.

Съ настѣпване на нощъта неприятелската артилерия откри слабъ огънь по-цѣлата позиция. Този огънь се водеше преимущественно съ шрапнели и ясно бѣше, че имаше за целъ да не позволи на защитницитѣ презъ нощъта да поправятъ направенитѣ отъ по рано разрушения на позицията.

Така продължава до кжде 3 часа пр. пл. на 19-й септемврий. Въ 3 ч. пр. пл. внезапно огъня на неприятелската артилерия доби голѣма сила и се преобърна на барабаненъ, придруженъ отъ снаряди съ задушливи газове. Този огънь бѣ насоченъ по всички пунктове, по които на 18 бѣ насочена атаката на противника и по всички батареи на бригадата. Ясно бѣ отъ това, че противника наново ще атакува.

И действително къмъ 3 ч. 30 м. пр. пл. около две неприятелски роти въ гъсти вериги се насочватъ срещу Свищовъ. Къмъ същото време и огъня на неприятелската артилерия се пренася въ тила на атакуемитѣ пунктове. Първи забелезва настѣплението на противника находящия се напредъ патруль отъ 33 пехотенъ полкъ. Този патруль бързо се оттегля назадъ и съобщава на защитницитѣ на Свищовъ за настѣплението на противника. Веднага се подаватъ ракети за искане преграденъ огънь и защитницитѣ заематъ разрушения окопъ за да посрещнатъ атаката на противника. Веригитѣ на противника, посрещнати съ силенъ пехотенъ, картеченъ и артилерийски огънь, следъ като даватъ голѣми загуби, не издържатъ огъня и повръщатъ назадъ.

Къмъ 4 ч. пр. пл. противника отново възобновява настѣплението въ широкъ фронтъ, въ нѣколко паралелни гъсти вериги, последвани отъ множество малки колони. Противника и този пътъ насочва своя ударъ едновременно срещу Солунъ и Свищовъ и срещу промежутъцитѣ на тѣзи застави къмъ дѣсния и лѣвия мустакъ на Цербера, дѣсния и лѣвия флангъ на Съединението.

Съ появяването на неприятелскитѣ вериги, наблюдателитѣ веднага подаватъ червени ракети за искане преграденъ огънь. Въ същото време гарнизонитѣ на поменатитѣ пунктове необезпокоявани вече отъ огъня на неприятелската артилерия, който е насоченъ по тила на позицията и батареитѣ,

доточена непосредствено задъ дѣсния флангъ на 1-а пех. бригада.

Доблестнитѣ юнаци отъ 33 полкъ обаче не дочакаха идването на тѣзи подрѣжки.

Следъ като нашата артилерия почна съ своя силенъ унищожителенъ огънь да бие противника по всички пунктове, въ които той бѣ успѣлъ да се вмъкне и го застави да търси убежище по окопи, долове и скривалища, духа и увѣреността на защитниците въ победата се повдигатъ.

Съ дадената му рота отъ бригадната подрѣжка, съ нахождания се още до този моментъ въ негови рѣже свободни войски, и съ съ свободнитѣ подрѣжки отъ дѣсния подучастъкъ и съ съ отстъпилитѣ отъ Свищовъ и Съединението войници, Командира на 33 полкъ организира срещу противника контръ-атака, която трѣбвало да се произведе отъ лѣвия мустакъ на Цербера и отъ Бастионъ № 2 въ флангъ на противника.

Къмъ 8. пр. пл., когато всичко било готово за контръ-атака, предава се на нашата артилерия да изнесе насочения срещу лѣвия флангъ на Бастионъ Нейковъ и Съединението огънь напредъ. Следъ това контръ-атакующитѣ части стремително се впусчатъ въ контръ-атака. Следъ доста ожесточена борба, противника бива заставенъ да очисти лѣвия флангъ на Бастионъ Нейковъ, Съединението и Свищовъ и въ бѣгство да търси спасение въ доловетѣ, юго-источно отъ Съединението и Свищовъ.

Къмъ 9 ч. пр. пл. отбития противникъ наново се окопитва, преминава въ атака и успѣва да заеме наново Свищовъ, но посрещнатъ съ съ силенъ огънь отъ защитниците на Съединението, повече неможалъ да напредне. Следъ това съ контръ-атака той бива наново изгоненъ и отъ Свищовъ. Това бѣ последния опитъ на противника да настѣпи и заеме частъ отъ позициитѣ на 33-й п. полкъ.

До като 33 полкъ водеше борбата, къмъ 8 ч. 30 м. пр. пл. на Бастионъ № 1 пристигна една рота отъ полковата подрѣжка на 57 полкъ. Къмъ същото време пристига и изпратената отъ Началника на дивизията дружина въ бригадна подрѣжка. Две роти отъ тази дружина се изпратиха на в. Малкия Дубъ, гдето имаше само една картечна рота, а другитѣ две се изпратиха въ колибитѣ Мечи Ярѣ.

По този начинъ къмъ 9 ч. пр. пл. положението на бригадата бѣ напълно заздравено. Противника бѣ навсѣкжде

отбитъ и бригадата се снабди съ цѣла прѣсна дружина въ бригадна подрѣжка.

Да видимъ сега какво ставаше на фронта на 57 полкъ на 19-й сепреивий.

Тукъ къмъ 5 ч. пр. пл. противника открива силенъ огънь по батареитѣ въ тила на полка, придруженъ съ съ снаряди съ задушливи газове и силенъ барабаненъ огънь по всички застави. Следъ малко, барабанныя огънь отъ заставитѣ Целувка и Габаре се пренася въ тила имъ, а значителни неприятелски пехотни части се насочватъ въ атака срещу тѣхъ.

Тѣзи неприятелски пехотни части обаче биватъ своевременно забелѣзани отъ наблюдателитѣ и посрещнати съ силенъ преграденъ артилерийски огънь и съ силенъ пехотенъ огънь отъ защитниците на заставитѣ, тѣ били заставени скоро да се повърнатъ назадъ и повече не повторили своето нападение.

По такъвъ начинъ къмъ 9 ч. 30 м. пр. пл. боя по цѣлия фронтъ на бригадата бѣ привършенъ. Неприятелската артилерия постепенно прекрати своя огънь и къмъ обѣдъ цареше пълно затишие по цѣлата позиция на бригадата.

Този день противника бѣ предприелъ решително нападение и срещу позицията на 1-а пехотна бригада и бѣ заелъ нѣкои пунктове, но и тукъ съ стремителни контръ атаки, бѣ повърнатъ назадъ.

Следъ като противника бѣ отбитъ по цѣлата Дойранска позиция Началника на дивизията отново изказа благодарността си на защитниците, като ги удостои съ следната телеграма:

„До Командиритѣ на 1-а и 3- пехотни и 9-а артилерийска бригада.

„Нови славни дѣла извършиха днесъ подчиненитѣ Вамъ части. Доблестнитѣ артилеристи, пехотинци, картечници и всички други съ неподобно съревнование и готовностъ да се жертвуватъ за родната земя, следъ продължителна борба съ многочисления врагъ, успѣха да запазятъ своитѣ позиции и да отблъснатъ атакующитѣ англичани и гърци, като имъ нанесоха голѣми кървави загуби. Противника винаги ще си спомня съ ужасъ за юнацитѣ, които защитаваха Дубъ и Кала тепе. Отъ все сърце благодаря Вамъ и на всички Вамъ подчинени юнаци. Днесъ цѣла България ще се радва и съ гордостъ и признателностъ ще спомня за своитѣ синове и герои отъ 9-а арт. бригада, за героитѣ Доростолци, Свищовци,

Троянци, Плъвенци, 57 и 58 полкове и всички други български и германски придадени части, които съ небивало самопожертвование проливат кръвта си за да бранят нейната чест и бждеще. Пращамъ братски поздравъ на всички юнаци, които взеха участие въ днешния жестокъ но славенъ бой. Да даде Богъ щото бойното щастие всъкога да увенчава Вашитъ усилия.

19-й септемврий, Висота Фурка.

Началникъ на 9-а п. дивизия
Генералъ Майоръ Вазовъ.*

Въ боя на 19-й септемврий бригадата даде следнитъ загуби:

Отъ 33 полкъ и придадената му дружина отъ 34 полкъ

	Офицери и офиц. кандидати	войници	всичко
убити	1	15	16
ранени	5	98	103
изчезнали	—	24	24
всичко	6	137	143

Отъ 57-й пехотенъ полкъ.

убити	—	1	1
ранени	2	6	8
изчезнали	—	—	—
всичко	2	7	9

Или всичко 17 убити, 111 ранени и 24 изчезнали.

Въ боя на 19-й бѣ повредена само една минохвъргачка отъ 33-й полкъ и нѣколко орждия.

Взети бѣха трофеи голѣмо количество автом. и обикновени пушки и разни други военни материали. Пленници този денъ не бѣхавзети. Предпозиционното пространство обаче бѣ осѣяно отъ множество неприятелски трупове и разни военни материали. Само въ участъка между Цербера и Свищовъ бѣха преброени повече отъ 1000 неприятелски трупа, които противника не е могълъ да изнесе. Колко сж били другитъ му загуби, можемъ да си представимъ!

Въ двудневния бой 33 полкъ е изстрелялъ 509,000 пехотни и 441,000 картечни патрони, 13,200 ржчни бомби и 3,800 ракети. Артилерията на бригадата е изстреляла около 30,000 снаряди отъ разни калибри.

Следъ обѣдъ на 19-й септемврий по цѣлия фронтъ на 9-а дивизия настъпи пълно затишие. Нашитъ части следъ по-

стигнатия блѣскавъ успѣхъ почиваха и се готвеха да посрещнатъ наново противника, ако той се реши пакъ да атакува.

Макаръ, че противника на 18-й и 19-й да претърпя тежко поражение, това бѣ постигнато сравнително на доста висока цена. 33-й пех. полкъ, срещу който бѣ насоченъ главния ударъ на противника, бѣ силно разстроенъ. Презъ цѣлия бой той даде загуби: 17 офицери и 401 войници убити, ранени и изчезнали.

Вечерята на 19-й септемврий Командира на 33 полкъ доложи по телефона на Командиръ на бригадата, че положението на полка му отъ двудневнитъ кръвопролитни боеве и отъ петдневното непрекъснато бодърствуване, било доста тежко. Хората му биле крайно изморени, изтощени и разстроени и едва ли би могли да устоятъ на единъ новъ ударъ отъ страна на противника, главно поради загубата на много началствующи лица. Разбира се, за смѣна на полка и дума не можеше да става, защото нѣмаше свободни части. Командира на бригадата побърза да успокои Командира на 33-й п. полкъ, че положението на противника следъ новото му поражение едва ли е по добро отъ нашето и при това условне малка е вѣроятността да възобнови удара. Или ако го възобнови, той не ще има по-голѣми шансове за успѣхъ.

И действително презъ нощта на 19-й срещу 20-й и цѣлия денъ на 20-й противника не прояви никакъвъ признакъ на активни действия. Поражението на неговитъ части е било толкова голѣмо, че той вече се е замислялъ не да атакува, а да може само да запази своитъ позиции отъ едно възможно наше настъпление. Положението на нашитъ части, обаче, следъ боя бѣ такова, че безъ прѣсни войски не можеше и да се мисли за настъпление. А такива въ достатъчно количество нѣмаше ни въ бригадата, ни въ дивизията.

На 20-й септемврий частитъ продължаваха да се привждатъ въ редъ Командира на бригадата излѣзе напредъ въ окопитъ за да поздравя лично юнацитъ съ героическия имъ подвигъ. На връщане той предаде впечатлението си отъ виденото така: „Всички окопи и ходове на позицията въ атакуемитъ участъци сж буквално сринати и обсипани съ едно грамодно количество експлодирани и не експлодирани снаряди. Теленитъ мрежи въ атакуванитъ участъци сж вдигнати въ въздуха отъ експлозиитъ на неприятелскитъ снаряди. Само солиднитъ скрити помѣщения, изработени по миненъ начинъ, сж останали невредими и защитницитъ въ тѣхъ незасегнати. Предъ Цербера и застава Солунъ, цѣлото пространство е буквално постлаено съ множество неприятелски трупове, захвърлено оржие, бойни припаси и множество други военни материали. Картината е потресающа. Всичко това по най-кра-

споречивъ начинъ говори за величавия подвигъ на неподобнитѣ защитници пехотници и артилеристи. *Хвала имъ!*"

4. Отстѣпление.

Преди още да започне боя при в. Дубъ, въ Шаба на бригадата се получи бюлетина отъ Шаба на Действующата Армия, въ който се съобщаваше че нашитѣ части при Добро поле сж изгубили главнитѣ си позиции и сж се отеглили на Козяцитѣ, гдето щели да организиратъ нова съпротива на противника. Следъ това нови сведения не бѣха получени. Улисани въ борбата на нашия фронтъ намъ и на умъ не идваше да попитаме какъ се развиватъ действията тамъ.

Поради това, на 20-й сл. пл. когато сърдцата на всички звичитници бѣха преизпълнени отъ възторга на извоюваната победа, можете да си представите какво бѣ тѣхното очудване и разочарование, като имъ се съобщи, че поради нашитѣ неуспѣхи при Добро-поле, тѣ трѣбва още сжщата вечеръ да отстъпятъ на Бѣласица планина. Тази вестъ, и заповѣдъ за отстѣпление дойдоха като гръмъ отъ ясно небе. Всички съзнаваха че отстѣплението отъ тази позиция неминуемо ще ни доведе до катастрофа, но нѣмаше що да се прави. Заповѣдта бѣ категорична и трѣбваше да се изпълни!

Презъ нощта на 20 срещу 21-й се почна отстѣплението къмъ Бѣласица. Доблестнитѣ защитници, които въ продължение на цѣли 2½ години бѣха достойно защитавали тѣзи позиции, всѣки метръ отъ които бѣ оросенъ съ скъпа юнашка кръвъ, трѣбваше съсъ съкрушени сърдца и угнетени души, да се раздѣлятъ съ тѣхъ. Тѣ ги оставиха, но като че ли заедно съ това тамъ остана и онзи борчески духъ, който въ продължение на цѣли 2½ години достойно ги крепѣше!

На старата позиция се остави само единъ ариергардъ отъ 4 дружини съ нѣколко батареи. Цѣлия денъ на 21-й този слабъ ариергардъ стоя не обезпокояванъ на старата позиция и презъ нощта на 21-й срещу 22-й отстѣпи на втората позиция на 9-а пех. дивизия на линията в. Фурка — село Чаушли.

Макаръ че неприятелскитѣ аероплани още сутринта на 21-й констатираха оттеглянето на 9-а дивизия, неприятелската пехота не се реши да атакува слабия ариергардъ и преследва по петитѣ отстѣпающитѣ части. Това наново показва колко голѣмо е било поражението на противника на 18-й и 19-й септемврий.

Х. Критически разборъ.

Сега ще се постареемъ да направимъ единъ краткъ разборъ, на действията на 3/9 пех. бригада въ боя при върха Дубъ за да изтъкнемъ както добритѣ действия, така и направенитѣ грѣшки. Тѣ отъ своя страна ще ни подсказватъ поуки, които могатъ да се извлекатъ отъ този славенъ за нашето орѣжие бой.

При това трѣбва предрително да споменемъ, че е много трудно въ единъ успѣшно завършенъ бой да се отбележатъ всички направени грѣшки, защото тѣ изобщо се губятъ всредъ блѣсъка на постигната победа. Въпреки това, обаче ние ще се постареемъ да ги доловимъ и истъкнемъ, за да посочимъ на вреднитѣ последици, които тѣ сж причинили.

Още по рано, когато говорихме за позицията и нейното укрепяване, за организацията на пехотната и артилерийската отбрана, за организацията на въздушната и противгазовата отбрана, за устройството на свързскитѣ и пр. ние направихме подробна преценка и истъкнахме, че повечето отъ тѣзи въпроси бѣха разрешени напълно споредъ както го изискваше придобития до това време опитъ и споредъ това както го налагаше обстановката на самото мѣсто, за това сега тукъ ще се спремъ на тѣхъ само до толкова, до колкото това не сме направили по-рано:

1. Както видѣхме, задачата на 3-а бригада бѣше да отбранява най-упорито участъка на позицията отъ вис. Малка-Варовита до дола, който минава източно отъ Свищовъ и Съединението, южно отъ висотата Злокобна. Тази задача бригадата изпълни блѣскаво. Тя не позволи на противника не само да заеме нито единъ метръ отъ нейната позиция, но го застави да се върне тамъ, отъ кждето бѣше тръгналъ преди атаката.

Позицията, на която 3-а бригада се би, бѣ избрана отъ други части, които я заемаха преди нея. Нейнитѣ свойства обаче бѣха основно проучени и бѣ направено всичко възможно, за да се отстранятъ слабитѣ ѣ страни. Важнитѣ ѣ пунктове бѣха правилно преценени. Цербера, който се смяташе отъ защитницитѣ за единъ отъ най-важнитѣ пунктове на предната отбранителна линия, бѣ прецененъ за такъвъ и отъ противника. Свидетелство за това сж ожесточенитѣ атаки които на 18 септемврий водиха англичанитѣ, за да го заематъ. До колко упорити и ожесточени сж били тѣзи атаки се вижда и отъ това, че отъ седмата английска дружина Валисъ, която е взела участие въ атаката на Цербера, вечерта на 18-й сж останали здрави само единъ офицеръ и 19 войници. Всички други сж биле покосени отъ нашия огънь и ножъ.

2. По укрепяването на позицията бѣ направено всичко възможно, каквото наличнитѣ материали и хора позволяваха, за да се създаде една силна по фронта и въ дълбочина укрепена позиция, въ която да се разбиятъ устремитѣ на противника, колкото и силни да бждатъ тѣ. Направенитѣ солидни скрити помѣщения запазиха защитницитѣ почти невредими отъ три дневния силенъ разрушителенъ огънь на неприятелската артилерия. Отъ този огънь на 14, 15, 16 и 17 бѣха дадени само 4 убити и 27 ранени и контузени, повечето отъ които бѣха наблюдатели въ окопитѣ. Презъ течение на цѣлия бой не е имало ни единъ случай щото войницитѣ да бждатъ заринати и убити въ своитѣ скривалища.

Наличността на три, една отъ друга по-силно укрепени линии сломѣ устрема на противника, макаръ че бѣ успѣлъ да достигне чакъ до третата линия. Важнитѣ пунктове, между които на първо мѣсто бѣ Цербера, бѣха много солидно укрепени и дадоха възможностъ на защитницитѣ имъ да ги устоятъ въпреки бѣснитѣ атаки на противника. Удържането на Цербера не позволи на противника да разшири успѣха си по фронта и даде възможностъ да се биятъ въ флангъ вмъкналитѣ се дълбоко въ позицията негови части.

Като малкъ дефектъ по укрепяването може да се изтъкне само това, че не бѣ достатъчно солидно укрепена висота Трапезица, която заедно съ в. Злокобна, служеше за свързка между в. Дубъ и Кала тепе. На тази висота имаше построенъ само единъ окопъ на колѣне, прикритъ съ една тѣсна ивица отъ телена мрежа. Тази висота е оставена по-слабо укрепена, защото не се е допускало че противника може да насочи главния си ударъ въ междината на важнитѣ пунктове Цербера и Царевецъ, по дола срещу Трапезица.

Относително организацията на пехотната отбрана и разпредѣлението на силитѣ видѣхме, че по-важитѣ пунктове отъ позицията бѣха заети по-силно, съ по-голъмо число бойци. Преднитѣ линии, които бѣха повече изложени на ударитѣ на неприятелската артилерия, се заемаха по-слабо, а заднитѣ по-силно. Това въ свързка съ солиднитѣ скрити помѣщения бѣ причина щото боя на 18 и 19 септемврий да се спечели сравнително съ малко загуби. Поддръжкитѣ — полкова и бригадна бѣха разположени споредъ важността на участъцитѣ. Така бригадната поддръжка бѣ изцѣло разположена задъ по-важния участкъ на 33 полкъ. Общото количество на войскитѣ, които първоначално заемаха позицията бѣ достатъчно. По-голъмото имъ количество би увеличило само числото на загубитѣ. Оставянето обаче бригадата сутринята на 19 септемврий само съ една пехотна и една картечна роти въ бригадна поддръжка бѣ погрѣшно. Ако сутринята този день противника бѣ проявилъ по-голъмо упорство и успѣеше да заеме

в. Трапезица, воденето на отбраната щеше да се компрометира, защото Командира на бригадата не разполагаше съ други поддръжки, за да може да предприеме една достатъчно силна контръ-атака и прогони противника;

4. Организацията на артилерийската отбрана съ наличната артилерия бѣ сжщо добра. Артилерията съ достоинство изпълни всички задачи, които и се възложиха въ време на боя. Тя разви единъ истински преграденъ и унищожителенъ огънь. Противника, който можа да се спаси отъ първия, не можа да избѣгне ударитѣ на втория. Свидетелство за това сж множеството неприятелски трупове, покосени отъ артилерията, които лежах по позицията и непосредствено предъ нея. Загубитѣ на противника отъ огъня на нашата артилерия бѣха особено много въ дола между Съединението и Царевецъ — отъ унищожителния ѣ огънь, и предъ Цербера и Солунъ — отъ преградния такъвъ. По думитѣ на единъ отъ артилерийскитѣ началници, който веднага следъ боя обходи Цербера и Солунъ, пространството предъ тѣхъ било буквално настлавно съ стотини неприятелски трупове и части отъ такива. Това ясно говори за мощността и правилната организация и водене на артилерийския огънь.

Въпреки това обаче имаше моменти, когато пехотата бѣ недоволна отъ артилерията. Това недоволство се изразяваше главно въ ненавременното откриване огънь по разнитѣ видове цели, които се явяваха въвъ време на боя, особено по бързопреходнитѣ такива. Така на 19 септемврий къмъ 10 ч. пр. пл. отъ с. Чепели по посока на нашата позиция сж забелѣзани да се движатъ неприятелски части, придружени съ товарни коне, навѣрно картечници или други машини. Тѣзи части сж останали необстреляни отъ нашата артилерия. По този поводъ Командира на 33-й полкъ се оплака на Командира на бригадата и бѣ направено напомване всички артилерийски началници и наблюдатели да бждатъ постоянно по мѣстата си и не пропускатъ безнаказано да се движатъ такива важни и опасни за отбраната цели. Дефектъ за действията на артилерията бѣше и това, че когато въ надвечерието на атаката (презъ нощта на 17-и срещу 18-и) командира на бригадата, чувстввайки че противника скоро ще атакува, искаше да се държи подъ огънь предпозиционното пространство, особено пунктоветѣ, гдето противника можеше да се групира. Командира на артилерийския полкъ неохотно даваше разпореждане за това, като се боеше че ще изстреля едно голѣмо количество снаряди, преди да се е почнало настѣпленieto на противника. Положението обаче бѣше таково, че атаката се очакваше всѣки моментъ и трѣбваше да се взематъ мѣрки да се разстрои тя още въ самото ѣ начало. Средство за това бѣ, да се

държатъ подъ силенъ унищожителенъ огънь пунктоветъ, гдето противника ще се групира въ момента преди атаката. По тоза въпросъ Командира на бригадата дойде до остри пререкания съ Командира на 19 артилерийски полкъ, тогава Подполковникъ Марчевъ. Едва когато противника почна да обстрелва съ снаряди съ задушливи газове, Командира на 19 артилерийски полкъ съзна, че намеренията на противника сж сериозни да атакува и разпореди да се произвежда по интензивенъ огънь по скрититъ подстъпи предъ позицията на 33 полкъ.

Имаше освенъ това оплакване, че много отъ участъковитъ началници, когато сж искали съдействие отъ батареитъ определени да действуватъ предъ тѣхнитъ участъци, тѣ не сж се отзовавали веднага на поканата имъ. По този въпросъ разбира се отъ страна не може да се даде едно категорично мнение. Възможно е, когато участъковия началникъ е искалъ да се обстреля нѣкоя важна въ неговия участъкъ целъ, батареята да е била ангажирана въ обстрелването на нѣкоя друга, много по-важна целъ, макаръ и въ другъ участъкъ. Но ако това не е било така, грѣшка е отъ батареиния командиуъ ако не се е отзовалъ веднага на молбата на участъковия началникъ. Въ случая артилерийския началникъ не трѣбва да бжде много възискателенъ и често трѣбва тъй да се каже, да удовлетворява капризитъ на участъковия пехотенъ началникъ и открива огънь, макаръ и по незначителни по неговата преценка цели, защото трѣбва да се помни, че откъиването на време на артилерийския огънь често има и чисто морално значение, за подържане духа на пехотата.

Трѣбва да се подчартае най-после че количеството на тежката артилерия въ участъка на бригадата и снарядитъ съ които разполагаше тя, бѣха малко. Поради това тя не можеше да се впусне въ една сериозна борба съ неприятелската тежка артилерия и да и попречи да води почти безнаказано своя разрушителенъ огънь. И ако скривалищата на защитниците не бѣха солидно направени, този дефектъ би ималъ гибелни за отбраната последствия. Малкото количество на тежката артилерия не позволяваше освенъ това да се подготви една атака, въ случай че частитъ получеха заповѣдь да атакуватъ позициитъ на противника.

5. Организацията на въздушната отбрана, както вече видѣхме, бѣ слаба. За борба съ неприятелскитъ аероплани ние нѣмахме достатъчно силна въздушна флота, която да може въ всѣки моментъ да встъпи въ борба съ тѣхъ. Нѣмахме и специални противоаеропланни орждия. Бързината на стрелбата и малката точностъ на огъня на импровизиранитъ за противоаеропланна стрелба орждия, бѣха недостатъчни, за да държатъ въ респектъ неприятелскитъ аероплани. Поста-

венитъ за противоаеропланна стрелба картечници сжщо бѣха малко. Поради това, както преди боя, така и въ време на него, неприятелскитъ аероплани почти безпрепятствено се ширѣха надъ самата позиция и нейния тилъ и тероризираха съ своя огънь нейнитъ защитници. Особено въ днитъ на боеветъ — сутринята на 18 и 19 септемврий, неприятелскитъ аероплани летѣха низко надъ позицията и нейния тилъ и съ бомби и картечници пречеа на движението на обозитъ и подрѣжкитъ. Надъ върха Дубъ, на който се намираше щаба на 3-та бригада, единъ неприятелски аеропланъ на нѣколко пжти се извива низко надъ земята за да разузнава и обстрелва. Всѣки пжтъ, когато се появеше този аеропланъ, всички чиновове отъ щаба на бригадата влизаха въ помѣщенията, за да не позволяватъ на противника да узнае, че на този връхъ се намира щаба на една голѣма войскова единица. Малко неосторожностъ въ това отношение, можеше да застави противника да обсипе щаба на бригадата съ бомби и ако не нанесеше човѣшки жертви, сигурно щѣше да сжса всички връзки на щаба на бригадата съ частитъ и да парализира по този начинъ управлението на бригадата въ единъ отъ най-важнитъ моменти. Ако въ участъка на бригадата имаше организирана сигурна въздушна отбрана, подобни рискове щѣха да бждатъ избѣгнати.

6. Организацията на газовата отбрана, както вече споменахме, бѣ на надлежната висота и за това блѣскаво изпълни своята задача. Въпреки обстоятелството, че неприятелската артилерия на нѣколко пжти обсипа позицията съ снаряди съ задушливи газове, въ цѣлия бой бригадата даде само 26 човека, заболѣли отъ отровнитъ газове. Въ случая обаче, трѣбва да се има предъ видъ, че противника употребилъ само стрелбата съ снаряди съ задушливи газове, а не и изпушането на газови вълни. Защо противника не употребилъ последния начинъ, не е известно. Може би защото времето и мѣстото не благоприятствуваха, а може би и че не е ималъ и приготвени средства за това. Както и да е обаче, защитниците се готвѣха за единия и другия случай. И ако противника бѣше употребилъ втория способъ за газово нападение, сигурно нѣмаше да успѣе да парализира отбраната, макаръ и срещу цената на повече жертви.

7. Що се отнася до свързката, благодарение на взетитъ мѣрки да се осигури съ всички възможни средства, тя изобщо си изпълни задачата. Презъ течение на цѣлия бой щаба на бригадата бѣ въ постоянна телефонна връзка, както съ командиритъ на пехотнитъ полкове, така и съ началника на дивизията. Въ атакуемия участъкъ, обаче, всички средства за свързка отказаха да служатъ. Отъ огъня на неприятелската тежка артилерия всички телефонни линии бѣха пре-

кжснати. Хелиографитѣ, поради дима и праха не можеха да работятъ. Преградния огънь на неприятелската артилерия въ тила на атакуемия участъкъ не позволяваше безнаказано да се движатъ ординарцитѣ за свръзка. Звуковитѣ сигнали средъ шума на боя и трѣсъка на снарядитѣ, не можеха да се чуватъ. Само ракетитѣ на времена се показваха презъ праха и дима и даваха възможностъ да се сжди къде се намиратъ нашитѣ предни линии. При това положение по точни сведения за състоянието въ атакуемия участъкъ можеха да се получатъ само по околенъ пътъ чрезъ по-слабо обстрелванитѣ участъци. Така презъ време на боя Командира на 33 полкъ се ориентираше за положението въ лѣвия си участъкъ по телефона чрезъ Началника на дѣсния си участъкъ като използваше телефонната връзка на последния съ Щаба на бригадата. Въобще въпроса за осигуряване свръзката въ време на боя въ атакуемитѣ участъци си остава единъ боленъ въпросъ, върху разрешението на който трѣбва още доста да се работи.

8. За доброто организиране и водене на отбраната спомогнаха много и приготвенитѣ съображения за отбрана на позицията. Такива съображения бѣха приготвени отъ всички началници — отъ Началника на дивизията до ротнитѣ командири включително. Тѣ бѣха съставени въз основа на най-подробни проучвания на обстановката и на поукитѣ, които бѣха почерпени отъ предшествующитѣ боеве при Дойранъ и Яребична и отъ тѣзи отъ Западния фронтъ, до толкова, до колкото можеха да иматъ приложение при нашитѣ условия.

Въ тѣзи съображения, следъ като се излагаше каква е задачата на частта, правеше се едно описание на мѣстността и позицията, на силнитѣ и слабитѣ страни на последната, на начина по който е тя заета и пр. Следъ това се излагаше какъ ще се води отбраната при едно или друго положение; кои артилерийски, минохвъргачни и картечни части ще съдѣйствуватъ на отбраната, какъ ще се поддържа връзката съ съседнитѣ и старшия началникъ, какъ ще се произвеждатъ контръ-атакитѣ, ако противника успѣе да се вмъкне въ нѣкои участъци на позицията, какъ ще се използватъ подрѣжкитѣ, какъ ще се заематъ по заднитѣ укрепени линии и пр.

Такива съображения бѣха приготвени най-напредъ отъ Началника на дивизията въз основа на даденитѣ му отъ Командующия армията директиви. Съ тѣхъ той запозна Командиритѣ на пехотнитѣ и артилерийскитѣ бригади. Последнитѣ въз основа на даденитѣ имъ указания, направиха своитѣ съображения за отбраната на позицитѣ на бригадитѣ и запознаха съ тѣхъ Командиритѣ на пехотнитѣ и артилерийски полкове въ участъка на бригадата. Тази работа се продъл-

жаваше по този начинъ по-надолу до ротнитѣ командири включително, които отъ своя страна направиха съображения за отбраната на даденитѣ имъ позиции, съ които запознаха своитѣ подофицери и войници, които непосредственно щѣха да водятъ борбата.

Съставянето на тѣзи съображения се оказа много полезно, защото застави всички началници, преди да ги напишатъ, основно да се запознаятъ съ свойствата на даденитѣ имъ позиции и съ начина по който трѣбва да се организира и води отбраната въ единъ или други случай. Тѣ спомогнаха на по-долнитѣ началници да се запознаятъ основно съ идеитѣ на старшия началникъ по воденето на отбраната. Последното бѣ особено важно, защото даваше възможностъ на по-долнитѣ началници да развиватъ полезна инициати ва въ духа на идеитѣ на по-старшия началникъ.

Тѣзи съображения освенъ това спомогнаха на новодошлитѣ началници бързо да се ориентиратъ въ положението и подготвятъ за предстоящата имъ работа. При смѣна на частитѣ отъ позицията, съображенията за отбраната се предаваха отъ началника на старата частъ, на началника на новата такава.

После въз основа на поменатитѣ съображения периодически, по 2—3 пѣти въ седмицата се произвеждаха практически упражнения съ войскитѣ отъ бойната линия и съ подрѣжкитѣ на самата позиция, било денемъ, гдето условията позволяваха, било нощемъ, гдето това не можеше да стане денемъ. Това даде възможностъ още повече, както началницитѣ, така и самитѣ войници, твърдо да се опознаватъ съ начина на воденето на отбраната и да се откриятъ нѣкои дефекти въ нейната организация и да се взематъ на време мѣрки за тѣхното отстранение.

Всичко това спомогна щото частитѣ напълно да се приготвятъ за предстоящата имъ въ време на боя работа и да действуватъ при едно отлично познаване на обстановката. То въ голѣма степенъ имъ спомогна да придобиятъ онази увереностъ въ борбата, която ги направи способни да противостоятъ и на най-отчаянитѣ атаки на противника.

9. За доброто укрепяване на позицията и за добрата подготовка на частитѣ спомогнаха много и честитѣ обиколки по позицията отъ страна на всички началствующи лица до Началника на дивизията включително. Последния презъ лѣтото на нѣколко пѣти обикаля позицитѣ на пехотата и батареитѣ, съ цѣлъ да се осведоми на самото мѣсто за хода на укрепяването и за готовността на войскитѣ за действие. При тѣзи обиколки той провѣряваше готовността на батареитѣ да даватъ преграденъ и унищожителенъ огънь, зада-

ваше имъ за разрешение разни задачи, каквито въ време на боя можеха да възникнатъ. Провѣряваше готовността на минохвъргачитѣ и гранатохвъргачитѣ да действуватъ съ своитѣ машини и на картечницитѣ — бързо да излизатъ на позиция и откриватъ огънь. Провѣряваше пехотницитѣ какъ ще излизатъ отъ скривалищата и заематъ окопитѣ, какъ ще отбиватъ атакитѣ на противника при едно или друго положение; какъ ще се извършватъ контръ атакитѣ отъ подръжкитѣ съ или безъ артилерийска подготовка и пр. Сжщия изпитваше наблюдателитѣ дали си знаятъ длъжноститѣ; дали познаватъ отпредлежащата мѣстность; дали знаятъ отъ где се очаква противника; провѣряваше начина, по който тѣ щѣха да съобщаватъ на защитницитѣ за настѣпленieto на противника. Караше ги да подаватъ установенитѣ сигнали и следеше дали ще се отзоватъ на това дежурнитѣ части въ скривалищата. Провѣряваше сигналитѣ за оповестяване газова тревога. Заповѣдаваше да се дава такава и искаше всички войници и офицери да си поставятъ маскитѣ и пр.

При тѣзи провѣрки, за всички забелѣзани дефекти, той веднага обръщаше вниманието на съответнитѣ началници и имъ заповѣдаваше да взематъ мѣрки за да се отстранятъ.

Този примеръ, който подаваше Началника на дивизията при обиколкитѣ си не можеше да не подтикне и останалитѣ началствующи лица по често да обикалятъ позициитѣ; да провѣряватъ на самото мѣсто хода на укрепителнитѣ работи; да разпитватъ войницитѣ и близкитѣ имъ началници за начина по който ще изпълнятъ възложената имъ задача; да ги заставятъ да покажатъ какъ ще действуватъ при едно или друго положение и пр. Разбира се че не всички по долни отъ Началника на дивизията началници чакаха въ това отношение подтикване. Напротивъ повечето отъ тѣхъ вършеха тази работа сами, съ най-голъмо усърдие. Но когато най-високия началникъ, въ случая Началника на дивизията, даваше примеръ, това неможеше да не подтикне всички началници, включително и най-инертнитѣ, по често да правятъ обиколки по позицията и добре да ги изпълняватъ, за да се организира правилно отбраната и подготвятъ войницитѣ за действие.

10. Относително духа на войницитѣ, както вече по рано споменахме, вследствие тежкитѣ условия при които се намирахме въ края на тригодишната тежка изтощителна война, той бѣ разколебанъ и трѣбваше голѣми усилия, за да се подържа на надлежната висота. Съ почването на боя обаче всички причини, които смущаваха духа на войницитѣ бѣха забравени. Вниманието на всички бѣ всецѣло погълнато отъ противника. Въпреки тежкитѣ условия при които се води борбата духа на войницитѣ се запази до край. Въ продължение на 5 дневнитѣ боеве не бѣ зарегистриранъ ни единъ слу-

чай на бѣгство, на непокорство и на бездействие. Напротивъ както що видѣхме, всички войници съ една удивителна самоотверженностъ се хвърляха въ борбата и победиха врага. Когато обаче следъ това получиха заповѣдта за отстъпление; когато узнаха че фронта въ участъка на 3 а Балканска и 2 а Тракийска дивизии е пробитъ и че тѣхнитѣ усилия сж отишли на празно, този до тогава дивенъ духъ се поколеба пресбърна на явна апатия. Това създаде веднага почва на злонамеренитѣ агитатори да почнатъ своята пълнена работа. И за това само три дни следъ дивнитѣ боеве при в. Дубъ, гдето бѣха показани такива чудеса отъ храбростъ, ние виждаме същитѣ тѣзи войници да напушатъ позициитѣ си почти следъ първитѣ вистрели на неприятелскитѣ патраули!

11. Сега ще се спремъ върху действията на самитѣ бойци и тѣхнитѣ началници.

Както споменахме по-рано по въпроса какъ трѣбва да се води отбраната въ случай на едно неприятелско нападение, бѣ работено много. Придобития опитъ отъ многократнитѣ неприятелски нападения, особено на тѣзи, които той води презъ 1917 год. и пролѣтта на 1918 година, дадоха богатъ материалъ върху това какъ трѣбва да се води самата отбрана и за това всички и войници и началници бѣха напълно подготвени къмъ тѣхъ.

Отъ самото изложение на боя видѣхме, че всички части, на които противника се нахвърли въ атака, смѣло излизаха отъ своитѣ скривалища, за да посрещнатъ удара на противника, отначало съ огънь, а после съ бомби и ножове. Ако противника наддѣлѣше негде и успѣше да се вмъкне въ окопитѣ, той веднага биваше контръ атакуванъ отъ най-близкитѣ подръжки. Само когато съ свои средства отбраняющитѣ неможеха да се справятъ съ противника, искаха помощъ отъ артилерията и отзадъ находящитѣ се подръжки. Организиранитѣ съ по-голѣми части контръ атаки, предшествувани отъ артилерийска подготовка, както на 18 й, така и на 19-й септемварий се извършватъ съ една рѣдка решителностъ и стремителностъ и се завършватъ и въ двата случая съ пълно поражение на вмъкналия се въ окопитѣ противникъ. Въ това отношение справедливостта изисква да се признае, че всички части и пехотни и артилерийски действаха съ една самоотверженостъ и упоритостъ, каквито рѣдко се случватъ. Действията на пехотата и артилерията винаги бѣха въ пълна хармония и едни други се допълняха, за да се спечели победа. Едната подготвяше удара, а другата го нанасяше. Тунъ му е мѣстото да изтъкнемъ голѣмата роля, която играе при тѣзи действия малкитѣ началници. Безъ да подценяваме подвизитѣ на отдѣлнитѣ войници герои, трѣбва да подчертаемъ, че ако защитницитѣ при Дубъ проявиха такива

чудеса от храброст и готовност на самопожертвуване, това се дължи предимно на високите морални качества, които притежаваха техните офицери-водачи. На всички е известно, че душата на всяко рисковано военно предприятие с офицерите, които се турят начело на това предприятие. От направеното изложение за хода на боя, видяхме с какво упорство, с каква самоотверженост, с какъв героизъм тези началници водиха борбата в дните на 18 и 19 септември. Оставени сами на себе си, лице съ лице, с многочисления враг, те бяха обхванати от единичката мисъл, да победат, или честно да умрат. Това не е било плод на едно минутно увлечение, а резултат от една твърда решителност, която се е продължавала не съ часове, а съ дни. Въ резултат именно на тази решителност, на тази самоотверженост ние виждаме, че от 30—40 офицери, които водеха непосредствено борбата в лъвия подучастък на 33 л. полк, 16 сж убити и ранени. Тази цифра само по себе си говори за героизма и самоотвержеността на тези юнаци офицери.

До като по-младите началници проявиха такива доблестни дела, по-старшите сжщо не бездействаха. Напротив, всички те съ трепетно внимание и затаено сърдце следяха дълия ход на борбата, готови да съдействуват съ всички средства, съ които въ дадения момент можеха да разполагат. Въ това отношение Командира на 33 полк Полковникъ Нейковъ бѣ душата на отбраната въ неговия участък. Този полковникъ, който бѣ получилъ своя чинъ „за отличие“ въ боевете при Кенали, доказа че съ достоинство е получилъ и носи този чинъ. Неговият такт и умение при обръщането му съ подчинените, неговите твърди, ясни, категорични и пълни съ настойчивост и увѣреност заповѣди и разпореждания, внедряваха винаги въ сърдцата на неговите подчинени една решителност, достигаща до самопожертвуване. От неговите твърди заповѣди, подчинените му черпеха увѣреност въ борбата. Те чувстваха, че на в. Трапезица стои единъ самоотверженъ началникъ, който зорко следи за тях и нѣма да ги остави и въ най-критическите моменти на борбата. И те не се излъгаха въ това. Макаръ че на два пѣти — веднъжъ на 18 и сетне на 19 септември положението на лъвия флангъ на 33 полк да бѣше близо до критическо, той не изгуби самообладание, а бодро стоеше на поста си, въ наблюдателния пунктъ на в. Трапезица. Това негово самообладание, тази негова самоотверженост въ голѣма степен спомогнаха бързо да се организират и енергично да се произведат контръ-атаките на 18 и 19 септември и изгони вмъкналия се въ позицията противникъ.

Не по-малко усърдно следеше за борбата и Командира на бригадата Полковникъ Рачевъ Стефанъ. Още съ почване

на боя, той застана при своя телефонъ и непрекъснато, денемъ и нощемъ, следеше за неговия ходъ. Постоянно ориентираше върху положението от сведенията, които добиваше от наблюдателите, от донесенията, които получаваше от командирите на полковете и от личните свои наблюдения, той бързо преценяваше обстановката и не закъсняваше да се притече на помощъ било съ своите поддръжки, било съ своите съвети и навременни разпореждания. Така на 18 септември пр. пл., той правилно прецени тежкото положение, въ което се намираще лъвия флангъ на 33 полк и не закъсня да му изпрати въ поддръжка по-голѣмата част от своите налични поддръжки. Когато на 19-й въ 5 часа пр. пл. положението на лъвия флангъ на 33 полк наново бѣ станало критическо, той не се поколеба да даде въ разпореждане на Командира на този полк и последната си рота от бригадната поддръжка. Той не се поколеба да вземе от командира на 57 полк, предъ участъка на който противника слабо напираше, единствената му рота въ полкова поддръжка и да я даде въ разпореждане на Командира на 33 полк. Въ тези два случая принципа, от който въ голѣма степен зависи успѣха въ боя, а именно: „всички усилия въ важния момент на важния пунктъ“ напълно бѣ приложенъ от него и даде очаквания резултатъ.

Също таково правилно преценяване на обстановката и използване на поддръжките бѣ проявено и от страна на Началника на дивизията Генералъ Вазовъ. Когато на 18 пр. пл. му се доложи от бригадния Командиръ за тежкото положение на 33 полк, за направените разпореждания и за нуждата от поддръжки, той не закъсня да изпрати веднага такива. Когато на 19 пр. пл. му се доложи за критическото положение на лъвия флангъ на 33 полк и нуждата от поддръжки, той сжщо пакъ не само че разпреди веднага да се дадат на бригадата исканите поддръжки, но и самъ нарежда две роты от най-близките до лъвия флангъ на 33 полк, дивизиони поддръжки, находящи се въ този момент задъ дѣсния флангъ на 1 пех. бригада, да се дадат на К-ра на 33 полк, а на 17 п. полк заповѣдва да съдействува на контръ-атаката на 33 полк за да се прогони противника.

Въобщо макаръ че вниманието на Началника на дивизията бѣ ангажирано на единъ по широкъ фронтъ, той непрекъснато следеше за хода на борбата предъ 3-а бригада и не закъсняваше да ѝ се притече на помощъ съ своите поддръжки. И когато борбата се завърши напълно успѣшно, той не закъсня съ най-възторжени и пълни съ чувство думи да поблагодари на всички защитници за спечелената от тяхъ победа и да ги подкани съ още по голѣмо упорство да се противопоставят на врага, въ случай че той се реши наново

да нападне. Тази близост, това внимание от страна на Началника на дивизията не можеха да не подействуват най ободряюще върху духа на всички защитници.

Най-после жеста на Командующия армията да се яви лично между защитниците на самата позиция, въ един момент, когато още се чувстваше ужаса на току що преживения бой, бѣ един акт на чиста войнишка доблестъ и готовностъ да се жертвува; бѣ един акт на високо внимание къмъ защитниците, който не можеше да остане не оцененъ и не можеше да не окаже онова благотворно влияние на духа, което бѣ необходимо за да извика въ защитниците нови свѣрхчовешки усилия, нуждни за да се сломятъ и последнитѣ усилия на противника.

Въобщо по отношение на начина по който се води отбраната от страна на всички чинове, войници и офицери, по долни и по-горни началници, не може да се намери случай, въ който тѣ да заслужаватъ критика и упрекъ. Напротивъ за тѣхъ само похвали може и трѣбва да се говорятъ.

Въ този бой действително всички, отъ войника до генерала, проявиха онѣзи качества и добродетели на войници и военно-началници, въ които единствено е залога за всѣка великава победа.

12. Най-после ще трѣбва да кажемъ нѣколко думи и по въпроса за използуване на победата.

Цѣльта на всѣки бой, както знаемъ не е само да се бие противника, а да се разбие и да му се наложи своята воля. Това се достига, като се заеме позицията му и се застави, ако не изцѣло да капитулира, поне да отстъпи и постави въ невъзможностъ да води борбата. При върха Дубъ, противника бѣ битъ, но не разбитъ. Той остана господарь на своята позиция. Освенъ голѣмитѣ загуби, които тои претърпя, други лоши послѣствия за него не последваха.

За да се достигнѣше до пълна победа, необходимо бѣ следъ отбиване атакитѣ на противника, да се премине въ настѣпление, атакува и заеме позицията му, следъ което да се преследва къмъ Солунъ. Имаше ли средства за това бригадата? Отговаряме — не. Бригадата при в. Дубъ води единъ чисто пасивенъ отбранителенъ бой. Тя имаше подрѣжки само за да води такъвъ бой. И както вече видѣхме, въ края на боя тѣ бѣха всички изчерпани.

При активния отбранителенъ бой знаемъ, че старшиятъ началникъ освенъ частнитѣ подрѣжки въ разнитѣ участъци има и единъ специаленъ резервъ отъ пресни войски, които употребява въ най-благоприятния моментъ на боя за да нанесе главния ударъ. Въ случая такъвъ резервъ нѣмаше ни Коман-

дира на бригадата, ни Началника на дивизията, ни Командующия армията. А че това бѣ така свидетелствува факта че на 18 вечерта, когато положението на 1/11 бригада бѣ силно застрашено, Командующия армията, за да подкрепи тази бригада взема частъ отъ подрѣжките на Началника на 9-а дивизия, а този последния частъ отъ даденитѣ подрѣжки на 3-а бригада.

Вънъ отъ този резервъ, като се има предъ видъ че позицията на противника бѣ силно укрепена, необходима бѣ и достатъчно силна артилерия, която да може поне да направи пжтъ на пехотата презъ неприятелскитѣ телени мрежи. Такава артилерия обаче нѣмаше. А само съ частитѣ, които отбраниаха позицията, уморени и силно разстроени вследствие тридневната усилена бомбардировка и двудневния упоритъ бой, при малко количество тежка артилерия, не можеше да се премине въ настѣпление. Вечерта на 19-й положението на частитѣ, както вече видѣхме бѣ твърде тежко. Отъ нѣколкодневнитѣ упорити боеве и понесенитѣ загуби, особено въ началствующи лица, тѣ бѣха толкова разстроени, че Командира на 33 полкъ се безпокоеше дали ще могатъ да устоятъ на една нова атака отъ страна на противника.

Безусловно на 18 и 19 противника бѣ битъ жестоко обаче позициитѣ му бѣха здрави и многочислената му артилерия непокътната. При това положение, шансоветъ за успѣхъ на една атака само отъ войскитѣ, които заемаха позицията бѣха много малки и за това нито самъ Командира на бригадата се реши да премине въ настѣпление, нито пъкъ получи заповѣдъ да стори това.

А че едно настѣпление на фронта на 9-а Плъвенска дивизия, ако имаше разбира се средства за това, въ свѣрска съ подобно отъ страна на нашата 2-а армия, би могло да направи обратъ въ събитията разиграни при Добро поле, това е другъ въпросъ, по който най-компетентно ще се произнесе историка, следъ като подробно проучи, както общото положение, така и това предъ фронта на всички армии и дивизии. Всѣко друго заключение ще бжде прибързано и рискува да бжде погрѣшно.

Въ заключение на критическата оценка на боя ще допомнимъ, че отъ всичко до тукъ казано виждаме какво победата на 3/9 пехотна бригада при в. Дубъ не е била дѣло случайно, а резултатъ на единъ неуморенъ трудъ и една твърда решителностъ отъ страна на всички защитници — отъ най-горнитѣ началници до последния редникъ, както до боя, за да се постави отбраната на позицията при най-благоприят-

нитѣ работи на позицията. Самото укрепване трѣбва всѣкога да бѣде смислено. Постройките да се започватъ винаги подъ ръководството на компетентни лица, а не отъ самитѣ войници, съ което ще се избѣгне хабенето на много трудъ на заночнати и изоставени постройки.

Опита отъ боя показва, че най-важния елементъ на укрепената позиция, безъ който тя не може да се защищава, това сѫ солиднитѣ скривалища. Следъ това по своята важностъ идатъ наблюдателнитѣ пунктове, теленитѣ мрежи и най-после окопитѣ и ходоветѣ за съобщения. Теленитѣ мрежи макаръ че лесно се разрушаватъ отъ огъня на неприятелската артилерия, иматъ важно значение, защото не позволяватъ да се развиватъ бързо внезапнитѣ, безъ артилерийска подготовка, атаки на противника.

Позицията трѣбва да представлява една непрекъсната линия отъ окопи, като важнитѣ по нея пунктове се укрепватъ по-силно. Междинитѣ, обаче, не трѣбва да се оставятъ недостатъчно укрепени, защото могатъ да бѣдатъ атакувани и зети отъ противника, а чрезъ тѣхъ да се изложатъ на ударъ отъ тила и силно укрепенитѣ пунктове.*)

Укрепената позиция трѣбва да има най-малко три линии пехотни окопи, съ необходимитѣ имъ скривалища, наблюдателни пунктове, гнѣзда за картечници и пр. Най-предната линия, която е изложена най-много на огъня на неприятелската артилерия, трѣбва да има само солидни скривалища и наблюдателни пунктове. Окопитѣ, ходоветѣ за съобщения и теленитѣ мрежи могатъ да бѣдатъ по-слаби, защото и безъ това ще бѣдатъ разрушени отъ огъня на неприятелската артилерия. Тази линия въобще трѣбва да бѣде до толкова укрепена, колкото е необходимо да противостои на внезапнитѣ, безъ артилерийска подготовка атаки на противника. Заднитѣ линии — втората и третата, трѣбва да бѣдатъ по-силно укрепени. Ако мѣстността позволява, добре е само предната линия окопи да се строи на предния изложенъ на погледитѣ на противника склонъ. По този начинъ втората и третата линии окопи, разположени на обратния склонъ, ще бѣдатъ по малко изложени на разрушителния огънь на неприятелската артилерия.

Скривалищата трѣбва да се строятъ преимущественно на обратния склонъ по миненъ или откритъ начинъ съ по два

*) При атаката на 18 и 19 септември главния ударъ бѣ насоченъ отъ гърцитѣ по дола между в. Цербера и в. Царевецъ водящъ за в. Трапезица. Ако тѣ бѣха успѣли да заематъ тази височина, отъ нея щѣха да развитъ успѣха си въ тилъ на Аеропланната висота и Цербера и компрометиратъ отбраната на 3/9 п. бригада. Това обаче не имъ се удаде, понеже междината бѣше добре укрепена.

входа. Когато сѫ построени по миненъ начинъ, тѣ трѣбва да иматъ покривъ отъ 4 до 6 м. здрава земя. Когато сѫ построени по откритъ начинъ, покрива имъ трѣбва да се състои поне отъ 1 м. бетонъ и 3—4 м. добре отрамбована прѣстъ и камъни. За по-преднитѣ линии скривалищата трѣбва да бѣдатъ по-малки и по често разположени. За по-заднитѣ линии тѣ могатъ да бѣдатъ по-големни и по-редко разположени. Наблюдателнитѣ пунктове трѣбва да бѣдатъ изградени отъ бетонъ дебелъ за стени до 1.50 м., а за покрива до 2 метра. Амбразуритѣ имъ трѣбва да бѣдатъ тѣсни и дълги. Теленитѣ мрежи трѣбва да се строятъ въ две или три ивици, широка всѣка една отъ 5 до 10 метра. Първата ивица не трѣбва да бѣде по близо отъ 30 м. отъ окопа. Между ивиците да се остава 5—10 метра пространство. За бързо запълване разрушенитѣ мѣста на теленитѣ мрежи, трѣбва да има приготвени близко до окопитѣ спирали отъ бодлива телъ и испански ездачи (рогатки). Окопитѣ въ реднитѣ линии трѣбва да се правятъ до толкова дълбоки, до колкото е необходимо за да може денемъ незабелѣзано да се движатъ по тѣхъ наблюдателитѣ, свързките и пр. Въ по-заднитѣ линии, окопитѣ трѣбва да бѣдатъ усъвършенствувани съ едно бойно стъпало, съ траверси отъ 5 до 8 метра дълги и широки. Дъното на окопа трѣбва да бѣде достатъчно широко (отъ 0.80 до 1 м.) за да може по него свободно да се движатъ войничитѣ, да се изнасятъ раненитѣ и пренасятъ бойни припаси и пр. По широкитѣ окопи макаръ че по малко предпазватъ бойцитѣ, сѫ по-за предпочитане, защото по-малко се засипватъ отъ огъня на неприятелската артилерия. Ходоветѣ за съобщения трѣбва да бѣдатъ зигзагообразни, съ колѣна отъ 6 до 8 метра, дълбоки до 2 метра и широки до 1 метръ, за да може по тѣхъ въ всѣко време войничитѣ да се движатъ съвсемъ свободно и незабелѣзано. Изложенитѣ на погледа на противника ходове трѣбва да се маскиратъ.

Всички постройки, а особено наблюдателнитѣ пунктове, гнѣздата за минохвъргачките и картечницитѣ, входоветѣ въ скривалищата и пр. трѣбва да бѣдатъ най-грижливо маскирани, ако искаме отчасти поне да бѣдатъ запазени.

Освенъ главната позиция, трѣбва да се укрепятъ достатъчно силно и втората позиция. На нея трѣбва да се строятъ най-малко скривалищата и отчасти теленитѣ мрежи и да се очертаватъ окопитѣ.

Всички важни пунктове между първата и втората главни позиции сѫщо трѣбва да бѣдатъ укрепени, като се строятъ на тѣхъ скривалища, поставятъ телени мрежи и изкопаятъ окопи, макаръ и само на колѣне.

За доброто укрепяване и за бързото поправяне на разрушенитѣ части на позицията, всѣка частъ, до рота включи-

телно, трѣбва да има на самата позиция свое пионерно дело съ най-необходимото количество инструменти и инженерни материали. Въ тѣзи дела трѣбва да има кирки и лопати връзки съ бодлива тель, разни видове ламарини, торбички за прѣстъ и пр. Освенъ това въ всѣко скривалище трѣбва да има по нѣколко кирки и лопати за отриване на затрупанитѣ входе.

4. По войскитѣ, съ които трѣбва да бжде заета позицията.

Пехотата, въоръжена съ пушки, картечници, гранатохвъргачки и ржчни бомби, е главния родъ войска, съ която трѣбва да бжде заета укрепената позиция. Тя е която ще заеме охранението и наблюдението на позицията, която непосредствено ще води отбраната—пасивно отъ окопитѣ и активно съ контъръ-атаки. Тя е която ще набучава победата на върховетѣ на своитѣ ножове. Безъ пехота може да има отбрана, но никога победа.

Следъ пехотата иде артилерията. Безъ достатъчно силна и мощна артилерия не може да се отбранява една позиция противъ единъ силенъ противникъ. Тя е която съ своя преграденъ огънь ще парализира атакитѣ на противника. Тя е която съ своя унищожителенъ огънь ще разстройва неговитѣ атаки и ще подготвя контъръ-атакитѣ на своята пехота. Тя е която ще се бори съ неприятелската артилерия, съ неприятелскитѣ аероплани и пр. Въобщо следъ пехотата, артилерията е най-главния родъ войска, необходимъ за отбраната на всѣка укрепена позиция.

Пионеритѣ сж сжщо твърде важень и необходимъ родъ войска за доброто укрепяване на позицията. Тѣ сж които непосредствено ще извършватъ най-важнитѣ укрепителни работи и ще служатъ за ржководители на пехотата при извършване на по-маловажнитѣ такива.

Въздухоплавателитѣ сж необходими за разузнаване и борба съ неприятелскитѣ авиационни части.

Само конницата въ коненъ строй нѣма примѣнение въ позиционната война.

5. По разнитѣ видове оржжия, съ които трѣбва да бждатъ въоръжени войскитѣ.

Пушкитѣ и картечницитѣ (леки и тежки) си оставатъ главното оржжие на пехотата за отбиване атакитѣ на противника съ огънь. За това е нужно картечницитѣ да се за-

пазватъ въ солидни скривалища до момента на удара. Ножа и бомбата сж главнитѣ средства за отбиване атакитѣ на противника въ момента на удара. Въ това отношение бомбата-бухалка, поради своя силенъ мораленъ ефектъ и лекота за употребление, поради възможността да се убиватъ съ нея едновременно по нѣколко неприятелски войници и поради това че може да се употреби преди още противника да се е нахвърлилъ въ окопитѣ, е взела известно предимство надъ ножа. Боя обаче показа че има известно увлечение въ употреблението на бомбитѣ, които обикновено почватъ да се хвърлятъ преди още да се е доближилъ достатъчно противника, а поради това тѣ преждевременно се изразходватъ безъ да нанесатъ сжществена вреда на противника. Ножа на пушката си остава едничкото сигурно средство за борбата съ противника гърди съ гърди, когато употреблението на бомбитѣ стане невъзможно.

Опита отъ боя при в. Дубъ показа, че артилерията трѣбва да бжде въоръжена съ орждия отъ всички видове калибри, които взаимно се допълнятъ, а не изключватъ, особено когато се действува въ пресѣчена мѣстность. По лекитѣ орждия сж необходими за развиване на силенъ пзеграденъ и унищожителенъ огънь. Гаубичнитѣ и планинскитѣ орждия сж необходими за обстрелване съ такива огънове долове съ стржмни скатове. Тежкитѣ орждия сж необходими за борба съ неприятелскитѣ батареи и за разрушение на неговитѣ фортификационни съоръжения. Далекобойнитѣ орждия сж необходими за обстрелване тила на противника, особено пжтищата по които става движението на войскитѣ, подвозването на бойнитѣ припаси и пр. Отъ кой видъ орждия колко трѣбва да се взематъ ще зависи отъ целитѣ, които се преследватъ.

Минохвъргачкитѣ сж мощно оржжие, което допълня огъня на артилерията, особено въ неравна мѣстность и когато окопитѣ на противника сж много приближени до тѣзи на отбраната.

Гранатохвъргачкитѣ сжщо сж полезно оржжие за обстрелване мъртвитѣ пространства предъ пехотнитѣ окопи, особено въ моментитѣ, които предшествоватъ удара, за разстройство на противника, който се групира за атака.

Гранатохвъргачкитѣ, заедно съ минохвъргачкитѣ, разположени непосредствено до пехотата, сж особено полезни за последната при контъръ-атакитѣ, защото съ тѣхъ тя сама непосредствено, до известна степенъ, може да си подготви удара.

6. По широчината на бойнитѣ фронтове.

Въ зависимостъ отъ характера на мѣстността и важността на участъка отъ позицията, широчината на фронта,

който може да се повѣри на единъ пехотенъ полкъ не трѣбва да бжде по голѣмъ отъ 2 до 3 километра, при условие полка да има 3 пехотни дружини, 32 картечници и 32 гранатохвъргачки. При това положение, полка съ придаденитѣ му машини ще има възможност да заеме достатъчно силно дадения му фронтъ и да отдѣли подрѣжки за водене отбраната активно съ контръ-атаки.

За една пехотна бригада, фронта не трѣбва да превишава 5—6 километра, ако искаме тя съ свои средства да води отбраната съ достатъчно шансове за успѣхъ.

Фронта на една пехотна дивизия трѣбва да бжде отъ 10 до 12 клм., съ смѣтка две бригади да се поставатъ въ първа линия и една въ втора. Такова едно разположение, вънъ отъ другитѣ предимства, ще даде възможност на бригадитѣ периодически да се сменяватъ и отпочиватъ.

7. По количеството на артилерията и минохвъргачкитѣ.

Количеството на артилерията, която трѣбва да се даде за отбраната на дадена позиция, е въ тѣсна зависимостъ отъ нейната важностъ и отъ широчината на нейния фронтъ. Като се има предъ видъ, че за да се получи достатъчно силенъ преграденъ огънь на всѣка батарея не трѣбва да се дава фронтъ по-голѣмъ отъ 200 метра, следва че на всѣки километръ отъ позицията ще сж необходими по 20 орджия. По тази смѣтка за фронта на една пех. бригада отъ 5—6 километра ще сж необходими отъ 100 до 120 орджия и то само за преградния огънь. Като се прибавятъ къмъ тѣхъ и необходимото число далекобойни орджия за борба съ неприятелската артилерия и за обстрелване тила на противника, посоченитѣ цифри ще трѣбватъ още повече да се увеличатъ. Такова голѣмо число орджия обаче не може да се даде на всѣка пехотна бригада, понеже нѣма отъ где да се вземе.

На практика това не е и нужно, защото, като се има предъ видъ че не всички участъци могатъ да се биятъ съ фланговъ артилерийски огънь при което полоситѣ за всѣка батарея ще бждатъ значително по голѣми отъ нормалнитѣ и че преградния огънь може до бжде засиленъ съ огънь и отъ минохвъргачкитѣ, посоченитѣ по-горе цифри могатъ чувствително да се намалятъ безъ рискъ да се отслаби артилерийската отбрана на позицията.

Точно какво количество орджия трѣба да се даде на всѣка позиция ще зависи, за всѣки отдѣленъ случай, отъ обстановката на самото мѣсто и отъ задачитѣ, които ще се възложатъ на разрешение отъ артилерията.

Количеството на минохвъргачкитѣ пѣкъ ще зависи отъ характера на мѣстността, количеството и вида на артилерията и отъ разстоянието до противника. При пресечена мѣстностъ, малко артилерия и близко отстояване отъ противника ще трѣбва да се дадатъ повече минохвъргачки.

8. По организацията на пехотната отбрана.

Пехотата не трѣбва да заема цѣлата позиция равномерно, а по силно или по слабо, въ зависимостъ отъ важността на разнитѣ пунктове на позицията. Сжщата трѣбва да се ешалонира въ дълбочина, като заднитѣ линии се заематъ по силно отъ преднитѣ. Въобще при разпредѣлението на пехотата трѣбва да се ржководимъ отъ правилото: по-малко бойци въ преднитѣ линии, повече подрѣжки въ по-заднитѣ линии. Освенъ окопитѣ, пехотни отдѣления съ картечници трѣбва да заематъ всички по-важни, между окопитѣ, пунктове, които не ще позволятъ на противника лесно да се разпространява въ дълбочина и широчина.

Всѣки началникъ, до взводния командиръ включително трѣбва да има въ свое разпореждане подрѣжки, за да може да води отбраната активно, съ контръ-атака.

9. По организацията на артилерийската отбрана.

Артилерията трѣбва така да се разположи на позицията, че да може да дава силенъ преграденъ огънь предъ цѣлата позиция, който да бжде по силенъ предъ по-важнитѣ пунктове и по слабъ при второстепенни такива. Тя трѣбва да може да бие съ силенъ унищожителенъ огънь преднитѣ окопи отъ позицията на противника; всички пунктове, гдето противника може да се групира предъ атаката, скрититѣ подстѣпи предъ позицията на своята пехота и всички пунктове отъ позицията на своята пехота. Освенъ това артилерията трѣбва да може да води борба съ неприятелската артилерия, да обстрелва тила на противника и пр. За изпълнение на тѣзи задачи артилерията ще бжде разположена по далечъ или по близо отъ пехотнитѣ окопи, въ по голѣми или по малки групи, въ зависимостъ отъ това, както го налага обстановката на самото мѣсто.

За да се запази артилерията до края на боя, необходимо е батареитѣ да се укрепятъ солидно. Орджията трѣбва да се поставятъ подъ бетонирани куполи. За прислугата и бойнитѣ припаси да се приготвятъ солидни скривалища. Да се построятъ солидни наблюдателни пунктове по нѣколко за всѣка батарея. Батареитѣ, макаръ и укрепени, трѣбва да могатъ

достатъчно свободно да маневриратъ съ съ своя огънь, за това гдето е нужно трѣбва да се приготвятъ и запасни куполи. Всички батареи трѣбва да иматъ и запасни позиции, които въ случай на нужда да могатъ да заематъ. Всички орждия трѣбва да иматъ проверени данни за даване преграденъ и унищожителенъ огънь денемъ и нощемъ. Тѣ трѣбва да сж снабдени и съ достатъчно число снаряди, за да могатъ да издържатъ и най-голямия бой.

Освенъ това всички артилерийски началници трѣбва да бждатъ въ най-тѣсна свръзка съ пехотнитѣ началници, предъ участитѣ на които ще действуватъ. Артилерийски наблюдатели и свръзки трѣбва да има и въ най-преднитѣ пехотни окопи.

10. По въздушната отбрана.

За парализиране действията на неприятелскитѣ аероплани и за разузнаване въ тила на противника, отбраната трѣбва да има силни въздушни ескадри, готови всѣкога да встъпватъ въ борба съ противника. Освенъ това трѣбва да има и достатъчно количество специални противоаеропланни орждия и картечници.

11. По противогазовата отбрана.

Маската е едно сигурно средство за борба противъ отровнитѣ газове. Всички войници и офицери трѣбва да сж снабдени съ противъ газови маски, които да носятъ постоянно съ себе си. Маскитѣ да се поддържатъ постоянно изправни, като се провѣрряватъ най-малко веднажъ въ месеца въ смърдящитѣ камари. Трѣбва да се правятъ чести упражненія съ турнати на лицето маски, за да могатъ всички да привикнатъ въ продължение на дълго време да работятъ съ тѣхъ.

12. По свръзкитѣ.

Боя при в. Дубъ за лишенъ пътъ потвърди, че най-доброто и бързото средство за свръзка, сж телефонитѣ. Безъ тѣхъ много трудно би било управлението на войскитѣ, така много разтегнати въ широчина и дълбочина. Но тѣ иматъ този недостатъкъ че лесно се прекъсватъ отъ огъня на неприятелската тежка артилерия и че противника може да прехваща разговоритѣ. Последното може да се избѣгне, като се пази строга дисциплина при разговоритѣ и като употрѣбватъ условни речници. Въ тила, гдето огъня на неприятелската

артилерия не е така силенъ телефонитѣ жици, за да се запазватъ отъ скъсване, трѣбва да се поставятъ въ тѣсни и до 1 м. дълбоки окопи, специално приготвени за целта. За по-голяма сигурностъ телефонната връзка между разнитѣ инстанции трѣбва да се поддържа по 2 или 3 отдѣлни линии. На позицията трѣбва да има достатъченъ запасъ отъ кабели и телефони, за да могатъ бързо да се въстановяватъ повреденитѣ линии и апарати. Телефоннитѣ станции трѣбва да се поставятъ въ солидни скрити помѣщения. Бронирания кабелъ не оправда надеждитѣ. И той се къса отъ огъня на тежката неприятелска артилерия. При това е много скъпъ и трудно се пренася. За лесна провѣрка и поправка, телефонния кабелъ не трѣбва да се заравя, а да се поставя открито на дървени колчета, близо до дъното на окопа.

Следъ телефонитѣ много полезни се оказаха ракетитѣ, а именно червенитѣ — за искане преграденъ огънь и зелени — за удължаване на мѣрника. Гелиографитѣ сжщо сж полезни, особено когато нѣма много димъ и прахъ.

На самата позиция въ време на боя въ повечето случаи, всички познати средства за свръзка се оказаха ненадеждни, поради което отзадстоящитѣ началници често съ часове стояха въ неведение за това, което се вършеше въ преднитѣ линии. Това налага да се обърне особено внимание върху подготовката на по-долнитѣ началници да действатъ по свой починъ въ духа на даденитѣ имъ до боя наставления, безъ да чакатъ разпореждания отъ горе.

13. По освѣтяването нощно време.

За осветляване предлежащата мѣстностъ и противника, приложения могатъ да иматъ само голѣмитѣ прожектори, разположени назадъ, гдето може сравнително по спокойно да се работи съ тѣхъ. Малкитѣ 25 с/м. прожектори, разположени въ самитѣ окопи неможаха да оправдаятъ назначението си. Въ време на атаката прислугата имъ не успѣваше да ги запали или ако ги запалеше, тѣ биваха набързо изваждани отъ строя. Много полезни и незаменими се оказаха бѣлитѣ освѣтителни ракети, хвърляни съ специални пистолети. Тѣ служеха за освѣтяване мѣстността, както до боя, за да се открие настѣпленieto на противника, така и въ време на боя, за отбиване неговия ударъ. Бѣлитѣ (освѣтителнитѣ) ракети, трѣбва да се носятъ отъ отдѣлни, специално назначени за целта лица. Червенитѣ ракети, за искане преграденъ огънь и зелени, за удължаване на огъня на артилерията, трѣбва да се носятъ отъ други лица и въ отдѣлни торби.

14. По количеството на бойните припаси.

Понеже боя за отбиване атаките на противника е обикновено твърде скоротечен, не сж нуждни много патрони за пушките. Всъщност войникът като има по 120 патрона въ паласките си, достатъчно ще бжде ако всъко отделение има въ окопите си по 1 сандък съ патрони, или по 4 на всъчки пехотен взводъ. Ръчни гранати достатъчно е да има по две на рже въ всъчки войникъ и по 10 на човъкъ въ сандъци въ самите окопи. Ракети ббли, осветлителни, трбба да има за всъчки взводъ отъ предните линии по 300 съ два пистолета. Червени и зелени — по 50, сжщо съ два пистолета. Гранати за гранатохвъргачките — по 150 на всъчка гранатохвъргачка. Всъчка картечница трбба да има на позицията запасъ отъ по 10,000 патрони. Всъчка средна минохвъргачка — по 50 мини и всъчка лека — по 200 такива.

За да могатъ изразходваните бойни припаси бързо да се попълватъ, всъчка рота трбба да има на позицията свое бойно депо, въ което да се съхраняватъ $\frac{1}{2}$ отъ бойните припаси, които има на рже въ войниците и въ окопите. Освенъ това при полка трбба да има едно общо полково депо, въ което да се съхраняватъ $\frac{1}{2}$ отъ бойните припаси, необходими за всички пехотни и картечни роти, гранатохвъргачки и минохвъргачки. Тъзи депа трбба да бждатъ, най-солидно направени и добре маскирани, за да се запазятъ отъ огъня на неприятелската артилерия.

Оставянето на бойни припаси, особено на ръчни бомби въ скривалищата на войниците е опасно за последните и трбба да се изббгва.

Относително артилерийските снаряди при всъко полско планинско и леко гаубично оржие трбба да има запасъ отъ по 1000 снаряди. За тежките и далекобойните оржия по 500 снаряда. Въ всъко отзаднаходяще се артилерийско депо трбба да има наполовина отъ посочените цифри за всъко оржие.

15. По прехранването въ време на боя.

За осигуряване на прехраната на войските въ време на боя, особено за снабдяването имъ съ вода за пиене, трбба да се положатъ особенни грижи. Като правило, до боя на всъчки взводъ трбба да се приготви по една голъма каца или буре за вода, добре запазени отъ огъня на противника. Водата въ тъзи сждове трбба ежедневно да се опрбснjava. За прехрана на войските въ боя, освенъ неприкосновенния войнички ранцевъ запасъ, трбба да има общъ запасъ отъ сухари и кон-

серви за 3—4 дни. Часть отъ този запасъ трбба да се държи въ скривалищата, особено въ тъзи на най-предните линии, които презъ време на боя мжно ще могатъ да получатъ отъ задъ храна. Кухните сжщо трбба да бждатъ разположени на безопасни мбста, за да могатъ и въ време на боя да готвятъ и при първа възможность да могатъ да раздадатъ на войниците топла храна.

16. По духа на войниците.

Безъ духъ войските не сж годни за никакви действия. Затова трбба постоянно да се взематъ мърки за отстраняване на причините, които могатъ да повлияятъ за падане на духа. Средства за това сж: постоянни грижи за войниците — добра храна и облбкло, удобни жилища, добро въоръжение и снаряжение, добри позиции, малко загуби, умерена работа, грижи за семействата на войниците, периодически отпуски, уредена поща, устройване забави, беседи, постоянно общение съ войниците, успшни нападения, награди и пр. Добрия духъ на войниците зависи въ голъма степенъ отъ духа на по-младите офицери и подофицерите, които иматъ непосредственъ контактъ съ войниците. Ето защо подържането на духа въ тъзи началници трбба да съставлява постоянна грижа на всички по старши началници. Най-радикалното средство за това сж честите обиколки по позицията за опознаване съ нуждите на войниците, подофицерите и офицерите, и взимане мърки щото тъзи нужди да бждатъ възможно скоро удовлетворени въ кръга на възможното.

17. По събиране сведения за противника.

Отъ пленените неприятелски войници се събиратъ най-върни сведения, за това ако нбма ббгълци, трбба да се предприематъ патрулни и шурмови нападения, съ целъ за залавяне неприятелски войници. Голъма полза пренасятъ и въздушните разузнавания и особено въздушната фотография, която дава доста ясна представа за очертанията на неприятелската позиция, за пжтищата и биваците въ нейния тилъ и пр. Много полезни сж и наблюденията отъ превързани балони и високи пунктове. Наблюденията за движенията въ тила на противника сж полезни, защото по тбхните размбри може да се сжди за намбрението на противника. Брое числото на снарядите, които противника хвърля по разните пунктове на нашата позиция, макаръ и приблизително, сжщо е полезно, защото позволява да се схване где повече е насочено неговото внимание.

18. По подготовката на частитѣ.

Подготовката на началниците и частитѣ до боя има голѣмо значение за успешния изходъ на борбата, особено въ позиционната война. Условията при които се развива позиционния бой много затруднява управлението на частитѣ и влиянието на по горното началство, за това въ повечето случаи частитѣ ще бждатъ предоставени да действуватъ сами и ще вършатъ само това, на което сж научени до боя. Освенъ това средствата и начина на водене на позиционния бой постоянно прогресиратъ презъ течение на самата война и чувствително се отличаватъ отъ това което частитѣ сж учили въ мирно време. Ето защо налага, се презъ всичкото време на затишията частитѣ често да произвеждатъ практически упражнения на самата позиция, или въ нейния тилъ, върху начина по който ще водятъ отбраната, при едно или друго положение.

Всички началници, паралелно съ непрекъснатата работа по засилване на позицията въ фортификационно отношение трѣбва да настояватъ да се правятъ често упражнения съ частитѣ.

При тѣзи упражнения трѣбва да се използватъ най-широко поукитѣ, добити отъ предшествувашитѣ боеве, било въ своя, било въ съседнитѣ участъци. За това следъ всѣки бой трѣбва да се прави критическа оценка на действията, за да се извлекатъ поукитѣ и запознаятъ съ тѣхъ частитѣ.

Практическитѣ упражнения сж полезни и за подържане духа и дисциплината въ частитѣ, а така сжщо да се избѣгне и вредното влияние на бездействието. Тѣ обаче трѣбва да се произвеждатъ умерено и да се разнообразятъ, за да не ставатъ отекчителни.

За добрата подготовка на началниците и частитѣ, голѣма полза оказватъ и предварително приготвенитѣ отъ всички началници, до ротния командиръ включително, съображения за отбраната на дадената имъ позиция. За това тѣзи съображения трѣбва да се съставятъ отъ всички началници, макаръ че на пръвъ погледъ за нѣкои може да се представятъ като канцеларско увлечение, несъвмѣстимо съ положението на фронта.

19. По действието на войскитѣ.

Атакующия противникъ почти всѣкога може да се отбие, ако своевременно се забележи настѣпление му и защитниците успѣятъ да излѣзатъ отъ скривалищата и заематъ окопитѣ. За това е нужно преди всичко добро наблюдение. На-

блюдателитѣ на открито въ окопитѣ сж изложени на огъня на противника и бързо излизатъ отъ строя. Наблюдателнитѣ пунктове за тѣхъ, като близо до противника, лесно се забележаватъ отъ сжщия и разрушаватъ. Поради това при Дубъ, къмъ края на боя, повече отъ наблюдателитѣ стояха при входеветѣ на скривалищата и само отъ време на време си подаваха главитѣ да наблюдаватъ. Такова наблюдение не е постоянно и рискува да закѣсиѣ да открие настѣплението на противника, ако последния се хвърли въ атака заедно съ последнитѣ вистрели на своята артилерия. Страничните наблюдатели, когато противника не държи цѣлия фронтъ подъ барабаненъ огънь, пренасятъ голѣма услуга, защото могатъ навреме да забележатъ противника и подадатъ сигнала за откриване преграденъ огънь *) По надеждни се оказаха секретитѣ, разположени предъ теленитѣ мрежи, защото се намираха вънъ отъ зоната на неприятел. артилерийски огънь. Като изнесени напредъ, тѣ първи забележаваха настѣплението на противника и на време можеха да подадатъ сигналъ за искане преграденъ огънь. Трѣбва само да има устроена надеждна връзка между тѣхъ и войникитѣ въ скривалищата. Въобще опита отъ многото позиционни боеве доказва че е мжно да се намери способъ, по който да се гарантира едно непрекъснато и сигурно наблюдение за моментитѣ, които непосредствено предшествуватъ атаката.

Артилерийския огънь на атакующия разрушава теленитѣ мрежи и окопитѣ. Отбраняющия, ако се е запазилъ невредимъ въ скривалищата, използва образувалитѣ се гранатни ями. И ако той своевременно успѣе да посрещне настѣпающитѣ части на противника съ достатъчно силенъ пехотенъ и особено картеченъ огънь, атаката сигурно ще бжде отбита.

Обикновенно наблюдателитѣ, следъ като забележатъ настѣплението на противника, подаватъ червени ракети за искане преграденъ огънь. Ако последния на време се открие отъ артилерията, той съвмѣстно съ пехотния огънь е въ състояние да парализира атаката на противника. Макаръ че преградния огънь е мощно срдство на отбраната, самъ той не е въ състояние да спре атакующия, макаръ и срещу цената на по-голѣми жертви. Обикновенно ако на първитѣ атакующи вълни не се отдаде да го преминатъ, по заднитѣ сигурно ще сторятъ това, стига твърдо да сж решили да го преминатъ. Причинитѣ за това сж тѣзи, че преградния огънь, колкото и добре да бжде организиранъ презъ време на боя, било по причина на повреда въ орждията, били по други причини, все ще се намерятъ участъци, които по слабо се

*) Такива наблюдатели имаха само заставитѣ на 57 полкъ. Тѣ си изпълниха задачата отлично.

обстрелватъ и които противника не ще закъснѣе да използва. Следъ това преградния огънь не може продължително време да следва съ неотслабима сила, поради голѣмия разходъ на снаряди, съ които е съпроводенъ и поради умора на прислугата, нагриване на орждията, а заедно съ това и по голѣмото разсейване на снарядитѣ.

Предъ видъ на тѣзи недостатъци на преградния огънь и предъ видъ на несигурното наблюдение, при в. Дубъ ново се потвърди правилото, добито отъ боеветѣ на Западния фронтъ, че нѣма фронтъ непробиваемъ стига атакующия добре да е подготвилъ атаката и да се е решилъ на всѣка цена да го пробие. Едничкото сигурно и решително средство за отбиване атакитѣ на противника си оставатъ контръ-атакитѣ срещу вмъкнатитѣ се въ позицията неприятелски части. Тѣзи контръ-атаки трѣбва да се предприематъ възможно по-скоро, следъ навлизането на противника въ позицията, преди той да е успѣлъ да се ориентира и утвърди на нея, отначало съ малки части най-близкитѣ участъкови взводни, ротни и дружинни подрѣжки, каквито сж били контръ-атакувани на 18 септември по челото и дѣсния мустакъ на Цебера, по Свищовъ и Бастионъ Нейковъ, а следъ като не може да се успѣе съ тѣхъ, да се предприематъ такива следъ силна подготовка съ артилерийски, минохвъргаченъ и гранатохвъргаченъ огънь, каквито бѣха контръ-атакитѣ срещу вмъкналия се въ позицията противникъ на 18 и 19 септември, когато бѣше достигналъ до втората и третата линия окопи. Въобще водението на отбраната активно, съ контръ-атаки е най-мощното срѣдство за отбиване на вмъкналия се въ позицията противникъ и обратното овладяване на изгубенитѣ участъци. При това съседнитѣ участъци, въ които противника не е успѣлъ да проникне отъ фронта, трѣбва на време да взематъ мѣрки да не позволят на противника да се разшири по фронта, като преградятъ окопитѣ си съ торбички съ прѣстъ, съ телени спирали, испански ездачи и пр., а следъ това сами по своя инициатива съ огънь и контръ-атаки отъ фланга, го заставятъ да очисти заетитѣ участъци.

Бодростта на артилерията и нейната готовност да се отзове веднага на всѣко искане на пехотата е необходимо условие за успѣха на отбраната. Артилерията така трѣбва да бжде готова, че още съ подаването на първия червенъ ракетъ да може да открие искания преграденъ огънь. По нататъкъ, по първо искане отъ пехотата да се обстреля съ унищожителенъ огънь нѣкой заетъ отъ противника отъ нашата позиция пунктъ, да може веднага, безъ каквато и да е задържка да открие достатъчно силенъ унищожителенъ огънь по указания пунктъ, безъ да се излагатъ на опасностъ съседнитѣ заети отъ своята пехота пунктове. Това е особено важно при организиране на контръ-атакитѣ срещу вмъкналия се

въ позицията противникъ. Въ такива случай бързото откриване на силенъ унищожителенъ огънь слиска вмъкналия се въ позицията противникъ, заставлява го да се прехвърля отъ мѣсто на мѣсто, да търси прикритие въ окопи, ходове, скривалища и пр., вследствие на което нарушава своя редъ, излиза отъ ржцетѣ на своитѣ началници, губи своята стремителностъ и пр. Така разстроения противникъ лесно вече може да се прогони и съ твърде малки, но смѣло водени контръ-атакующи групи. За постигане на такива добри резултати, необходимо е между пехотата и артилерията да се поддържа най-тѣсна свръзка. Артилерията трѣбва да има свои свръзки и наблюдатели при всички пехотни началници, отъ ротния командиръ нагоре. Следъ това трѣбва да има свои наблюдатели и въ най-преднитѣ пехотни окопи, отъ които непосредствено да се осведомява за положението. По голѣмитѣ пехотни и артилерийски началници трѣбва да бждатъ въ постоянненъ контактъ и свръзка, а гдето е възможно и на едно мѣсто.

Опита отъ боя за излишенъ пжтъ потвърди че въ задружнитѣ действия на пехотата и артилерията е залога на победата.

20. По управлението и командването на войскитѣ

Управлението на по-голѣмитѣ войскови единици се извършва главно по телефона, а следъ това съ хелиографа и книжнитѣ донесения, съ ординарцитѣ за свръзка. За подържане постоянна връзка съ подчиненитѣ началници, въ време на боя старшиятъ началникъ, трѣбва да бжде на опредѣлено, известно на всички по долни началници, мѣсто. Днесъ началника съ личенъ примеръ не може да указва онова влияние върху войскитѣ, каквото е указвалъ въ миналото. Неговото участие обаче въ боя макаръ и по телефона е крайно необходимо. *) Старшиятъ началникъ трѣбва по възможността да бжде на такова мѣсто, че да може до колкото условията позволятъ да се ориентира непосредствено въ положението. Следъ това трѣбва да се стреми постоянно, било отъ донесенията на подчиненитѣ началници, било отъ личнитѣ му органи за свръзка, да бжде на време и всестранно запознатъ съ обстановката и взема решения отговорящи на нея. Въ позиционния бой участието на старшиятъ началникъ ще се изрази главно въ използване на находящитѣ се въ негови ржце подържки, въ постоянното съгласуване действията на пехотата и артилерията, въ засилване на застрашенитѣ участъци за

*) Ако не за друго то поне за подбодряване на подчиненитѣ имъ началници, за ориентирането имъ въ общото имъ положение и пр.

сметка на по не застрашенитѣ, въ предизвикване сдѣйствието отъ съседнитѣ подчинени и не подчинени нему части, въ организиране и своевременно заемане за отбрана на по заднитѣ линии и пр. Понеже съ личенъ примеръ старшиятъ началникъ почти не може да влияе на хода на боя, той трѣбва да използва презъ време на боя временнитѣ затишья, за да се яви лично между войницитѣ, да ги поздрави съ достигнатитѣ успѣхи, да ги подбодри и прикани къмъ ново още по-големо упорство и героизъмъ. Ако ли боя се развие неблагоприятно, ако се наложи едно отегляне, тогава присѣтствието на по старшитѣ началници, отъ командира на полка до Началника на дивизията, между войницитѣ е крайно необходимо. Иначе и войници и офицери почватъ да мислятъ, че сж изоставени отъ началството си и подхвърлени на произвола на сждбата. А това създава почва за вярение на злонамѣрнитѣ агитатори. Когато се наложи едно отстъпление, боя отъ позиционенъ постепенно се превръща въ полски. Въ последния, старшитѣ началници иматъ повече случаи да се явяватъ между войницитѣ и съ личенъ примеръ да имъ въздействуватъ за по дълга и по упорита борба. Въ такива случаи проявения отъ тѣхъ личенъ примеръ трѣбва да граничи съ самопожертвуванието. Правилото че „отъ всѣко тежко положение може да се излезе съ честъ“, трѣбва да бжде ръководно за всички военно служащи включително и най старшитѣ началници. Последнитѣ, когато условията го налагатъ, трѣбва да сж готови да се жертватъ за да спасятъ честта на оржжието и частта която командватъ, иначе тѣ недостойно сж заемали високия постъ, който имъ е билъ повѣренъ.

По-долнитѣ началници сжщо трѣбва да следятъ да бждатъ постоянно ориентирани въ обстановката и действуватъ въ пълно съгласие съ нея и заповѣдитѣ, които получаватъ. Тѣ трѣбва да иматъ наблюдателни пунктове, които да обгръщатъ целитѣ имъ участъци. Тѣ ще иматъ повече пжти случаи да действуватъ не само съ заповѣди, но и съ личенъ примеръ, така както на 18 септемврий действия доблесния Майоръ Маноловъ. При едно неблагоприятно развитие на боя, това което казахме за по-старшитѣ началници, е въ сила въ по-голема степенъ и за всички по-долни началници, които сж непосредствени водачи на войницитѣ.

Понеже отъ огъня на неприятелската тежка артилерия връзжитѣ въ преднитѣ линии се прекъсватъ, истъква на първъ планъ действието на по-долнитѣ началници по свой починъ, въ духа на полученитѣ по-рано отъ по-горния началникъ нареждания. Бездействието въ такива случаи граничи съ предателство.

21. По използване на победата.

Пасивната отбрана не дава решителни резултати. За да се използва победата, най-старшиятъ началникъ трѣбва да има въ свое разположение специаленъ резервъ, отъ добре отпочинали и съ запазенъ духъ части, способни да преминатъ въ настѣпление и заематъ позицията на противника, следъ което да се премине въ общо настѣпление и преследва развития противникъ.

Съ това завършваме въпроса за поукитѣ. Последнитѣ сж толкова много, че смѣемъ да кажемъ, какво само върху тѣхъ може да се напише цѣлата теория по организацията и воденето на отбранителния бой въ позиционата война. Тѣзи поуки заслужаватъ да бждатъ най-грижливо изучени, защото сж изкупени съ коститѣ и кръвта на хиляди герои, достойно отбранявали позициитѣ при Дубъ.

XII. Заключение.

Боя при върха Дубъ отъ 14 до 20-й септемврий е единъ въ истинската смисълъ на думата позиционенъ бой, който ни дава множество поуки какъ трѣбва да се организира и води бой на една модерно укрепена позиция. Въ този бой, освенъ танковетѣ, бѣха приложени всички средства за борба, които модерната военна техника ни дава. Борбата и отъ дветѣ страни се води съ крайно упорство и ожесточение и за това придобититѣ поуки сж отъ най-голема ценностъ.

Както що видѣхме много сж поуки, които можемъ да почерпимъ отъ този бой. Една отъ тѣхъ е обаче, която доминира надъ всички и въ която бѣ залога на побѣдата; тя е решителността на всички защитници на всѣка цена да победятъ противника. Водими отъ тази именно решителностъ, ние виждаме преди боя и войници и офицери да работятъ денемъ и нощемъ съ едно усърдие, достойно за удивление, за да преобрънатъ своята позиция въ една истинска твърдина и се подготвятъ за предстоящитѣ действия, а следъ това, съ почването на боя, беззаветно да се хвърлятъ въ вихара на борбата съ страсното желание непременно да победатъ. Водими отъ тази именно решителностъ ние виждаме множество отъ тѣхъ, всредъ разгара на боя, следъ една ужасна тридневна бомбардировка, следъ единъ непоносимъ адъ отъ огънь и желѣзо, облаци отъ прахъ и димъ, трѣсъкъ отъ снаряди и бомби, средъ стоноветѣ на издихающитѣ свои

другари, не само да намиратъ въ себе си сили да се жертватъ, но и съ думи и дѣла — съ личенъ примеръ да увличатъ своитѣ по-слаби духомъ другари, да се турятъ начело на всѣка контръ-атака и се нахвърлятъ смѣло върху врага.

Съ своя дивенъ подвигъ тѣзи храбърци записаха едни отъ най-славнитѣ страници на нашата нова военна история. Тѣ ни показаха какъ всички трѣбва да служимъ на родината си, какъ да я обичаме, какъ да я защитаваме и какъ да се жертваме за нея. Тѣ ни дадоха възможность, макаръ и победени, съ дигнати глави да стоимъ предъ очитѣ на нашитѣ противници и съ упование да гледаме на бждащето.

Сега, когато си спомняме за тѣхнитѣ велики дѣла, не трѣбва да забравяме, че тѣ ни налагатъ единъ свещенъ дългъ, а този дългъ е неотклонно да следваме по тѣхния пѣтъ. Нека всички ний, и граждани и военни, се проникнемъ отъ този нашъ дългъ, за да служимъ честно и преданно на майка България, като помнимъ, че само когато почнемъ да ѝ служимъ така честно, така преданно, така безкористно и самоотверженно, както сж ѝ служили героитѣ при Дубъ и Дойранъ и на много други мѣста; само тогава ще се покажемъ достойни да извоюваме на нашата измжчена родина едно по свѣтло бждеще. Само тогава ще се покажемъ достойни да усжществимъ великата идея — свобода на брата робъ и обединение на българското племе, за постигането на която толкова хиляди герои проляха своята кръвъ и сложиха своитѣ кости и за която цѣлия български народъ даде толкова непосилни жертви!

Приложението № 1

Повѣрително.

Оперативна заповѣдь

по

9-а пех. Плѣвенска дивизия

№ 49

Щабъ с. Фурка

15. VIII. 1918 г. 8 ч. пр. пл

Карта 1 : 25,000, 1 : 200,000.

§ 1.

Противника въ съставъ 4 бригади (65, 66 и 67 отъ 22 дивизия и частъ отъ 77 бригада отъ 26 дивизия) и 4 спешени ескадрона отъ XII-й английски корпусъ заема позицията предъ фронта на дивизията по в. в. Сейделийски, Бекерлийски, Крушитѣ, Змийскитѣ, Подпоручикъ Стояновъ, в. Стъкленъ, Каварналиевъ и южно отъ Дойранското езеро, както следва:

1. Отъ с. Сейдели до Змийскитѣ висоти включително частъ отъ 77-а бригада.
 2. Отъ Змийскитѣ висоти до с. Должели включително 67 бригада.
 3. Отъ с. Должели до Дойранското езеро 66 бригада.
 4. Източно отъ 66 бригада по южния брѣгъ на езерото 4-тѣ спешени ескадрона.
- Въ втората линия 65 бригада около село Рагешъ.
Отъ р. Вардаръ до Дойранското езеро противникътъ разполага съ около 87 батареи съ 293 орджия отъ разенъ калибъръ.
Въ дѣсно отъ насъ се намира планинската дивизия, а въ лѣво 1-а брагада отъ 11-а Македонска дивизия.

§ 2.

На поверената ми дивизия е заповѣдано: да отбранява упорито и съкрушително за противника участъка отъ в. Голѣма Варовита (изключително) до западния брѣгъ на Дойранското езеро.

За което:

А. Дѣсенъ участъкъ

Полковникъ Рачевъ (командиръ на 3 пех. бригада).

1. Български части:

Отъ 57 п. полкъ

пехота	3 дружини
картечници	32
гранатохвъргачки	32
минохвъргачки	6
пехотни 53 м.м. орджия	2
освѣтители 25 см.	1
освѣтители 60 см.	2

Отъ 33 пех. Свищовски полкъ

пехота	3 дружини
картечници	32
гранатохвъргачки	24
огнепръскачки	1
освѣтители 25 см.	1

Отъ 34 п. Троянски полкъ

пехота	1 дружина
картечници (позиционни)	8

Отъ 2/9 минохвъргачна рота

минохвъргачки леки	8
" " срѣдни	4 > 12

Отъ 9 пионерна дружина

пионери	1 рота
хелиографи малки	15
" " срѣдни	3 > 18

Всичко български части: пехота 7 дружини, пионери 1 рота, картечници 72, гранатохвъргачки 56, минохвъргачки 18, освѣтители 4, хелиографи 18.

2. Германски части

Отъ 225 карт. отд. картечници	8
" 205 пл. осв. взв. осв. 60 см.	1

Всичко герм. части: карт. 8, осв. 1.

А всичко въ дѣсния участъкъ пехота 7 др., пионери 1 рота,

а) Да отбранява най упорно участъка на позицията си отъ в. „Малката Варовита“ (включително) до дола, минаващъ източно отъ застава Свищовъ, Съединението, Бастионъ Нейковъ до в. „Злокобна“, (изключително).

б) Да продължава да укрепява и засилва позицията си.

в) Да държи връзка съ Планинската дивизия при в. Голѣма Варовита и да ѝ съдействува съ огънь при всякой случай.

г) Да изучи основно всички подстъпи предъ участъка си къмъ неприятелската позиция за една възможна атака.

д) Да разузнава за противника предъ фронта на позицията, като обърне особено внимание по посока на:

1. в. Телеграфна, с. с. Чидемли и Калиново.
2. с. с. Кристали—Калиново.
3. с. с. Должели—Буюкли—Чугунци.

Щабъ на участъка—в. Дубъ

картечници 80, гранатохвъргачки 56, минохвъргачки 18, огнепръскачки 1, освѣт. 5, хелиографи 18, пехот. и 53 мм. ор. 2.

Б. Лѣвъ участъкъ

Полковникъ Атанасовъ (к-ръ на 1-а бригада).

1. Български части:

Отъ 17 п. Доростолски полкъ.

пехота	4 дружини
картечници	32
гранатохвъргачки	32
огнепръскачка	1

Отъ 58 пех. полкъ

пехота	3 дружини
картечници	32
гранатохвъргачки	24
освѣтители 25 см.	1

Отъ 9 пионерна дружина

пионери	2 роти
хелиографи малки	16
" " срѣдни	5 > 21

Отъ 1/9 минохвъргачна рота

минохвъргачки леки	12
" " срѣдни	4 > 16

Отъ 9 Плъвенски ескадронъ

конница	1/4 ескадронъ
-------------------	---------------

Всичко български части: пехота 7 дружини, пионери 2 роти, картечници 64, гранатохвъргачки 56, огнепръскачки 1, минохвъргачки 19, хелиографи 21, освѣтители 1, конница 1/4 ескадронъ.

2 Германски части

Отъ 224 карт. отд. картен.	8
" 232 " " " "	8
" 5 кр. осв. взв. осв. 90 см.	1
" " " " " 60 см.	1
Отъ 205 пл. осв. взв. осв. 33 см.	2

а) Да се отбранява най упорно участъка на позицията отъ дола минаващъ източно отъ заставата Свищовъ, Съединението, Бастионъ Нейковъ, в. Злокобна (включително), до Дойранското езеро

б) Да продължава да брани предната Дойранска позиция до като позволяватъ тактическите условия.

в) Да продължава да укрепява и засилва позицията си.

г) Да охранява брѣга на Дойранското езеро отъ позицията южно отъ с. Хасанли, гдето да влезе въ свръзка съ 1 бригада отъ 11 Македонска дивизия, около к. 151.

д) Да изучва основно всички подстъпи къмъ неприятелската позиция предъ фронта на участъка за една възможна атака.

е) Да разузнава за противника като обърне особено внимание по посока на:

1. сс. Владая—Килиндиръ.
2. ж.-п. гара Дойранъ—Патаросъ—Сурлево.

Щабъ на участъка — с. Победа.

Всичко германски части: картечници 16, осветители 4.

А всичко в лѣвия участък: пехота 7 дружини, пионери 2 роти, картечници 80, гранатохвъргачки 56, огнепръскачки 1, минохвъргачки 16, хелиографи 21, освѣт. 5, конница $\frac{3}{4}$ ескадронъ,

В. Артилерия.

Полковникъ Каменовъ (к-ръ на 9 а артил. бригада, началникъ на артилерията въ дивизията).

Неговъ помощникъ по командване на тежката артилерия майоръ Клесенсъ (к-ръ на 210 тежки артилер. полкови щабъ)

1. Дѣсенъ артилерийски участък.

Полковникъ Димитриевъ (к-ръ на 19 арт. полкъ).

а) Българска артилерия

7.5 см. пол. 1/19, 2/19
3/19, 4/19, 5/19 и
6/19 батареи 24 оржд.
7.5 см. пл. 1 $\frac{1}{2}$ Шкода б. 5 " "
7.5 см. пл. 5/9 и 6/9 бат. 8 " "
7.5 см. пл. 2 $\frac{1}{2}$ Шкода б. 4 " "
7.5 см. противоаер. взв. № 5 . 2 " "
10.5 см. гауб. 7/15 бат. . 4 " "
15 см. Д/17 гауб. 4/16 . . 4 " "
10.5 см. далекоб. 11/16 . 2 " "
1 взводъ отъ 10 см. далек. 3/2 тежка батарея бивша 4/16 германска батарея 2 орждия.
Всичко: 55 орждия.

2. Лѣвъ артилер. участък.

Полков. Каблешковъ (к-ръ на 9 арт. полкъ)

а) Българска артилерия

7.5 см. пол. 7/9, 1/3 и

а) Да действува най-енергично за отбраната на позицията, като организира действителенъ преграденъ огънь предъ позицията, която предъ най-важнитѣ участъци—Дубъ предната Доиранска позиция образува огнева преграда съ максимално число орждия.

б) Да противодействува на неприятелската артилерия.

в) да пречи на окопнитѣ работи на противника и на движението въ тила му.

г) Да оказва бързо съдействие на пехотата въ всички случаи, когато нуждата изисква това.

д) Да произвежда действителенъ унищожителенъ огънь по ония пунктове отъ неприятелската позиция, гдето се забелѣзва съсрѣдоточване на неприятелски войски.

е) да съдействува на съседнитѣ на дивизията участъци, особено на планинската дивизия.

ж) да организира противоаеропланна стрелба въ района на дивизията. Противоаеропланнитѣ орждия да взематъ участие въ преградния огънь.

з) Командиритѣ на артилерийскитѣ участъци да се

2/3 батарея 12 ор.
7.5 см. пл. 3 $\frac{1}{2}$ Шкода бат. 4 ор.
7.5 см. пол. поз. 3/3 бат. 4 ор.
7.5 см. пол. поз. взв. 2 ор.
7.5 см. противоаер. взв. №2 2 ор.
10.5 см. пол. гауб. 1/9, 2/9 и 3/9 батареи 12 ор.
10.5 см. пол. гауб. 3/3 б. 4 ор.
12 см. с.с. 3/2 и 3/3 бат. 8 ор.
15 см. Д/14 гауб. 5/1 бат. 4 ор.
10 см. далекоб. 32 бат. бивша 226 герман. батарея 4 ор.
Всичко 56 ор.

б) Германска тежка артилерия

15 см. гауб. 1/159 бат. . . 4 ор.
15 см. гауб. не с.с. 1/118 б. 4 ор.
15 см. морска №11 бат. . . 2 ор.
Отъ 21 см. мортирна 6/4 б. 1 ор.
Всичко . . . 11 ор.
А всичко . 67 ор.

3. Тежката артилерия разположена въ позиционния участък на план. дивизия.

1. Българска артилерия.

10 см. далекобойна 2/2 батарея (бивша 3/16 германска батарея) 4 орждия
Единъ взводъ отъ 10 см. далекобойна 3/2 бат. (бивша германска 4/16 бат. . . 2 орждия
15 см. морска 18/2 бат. (бивша №20 герм. морска) 2 орждия

2. Германска артилерия

15 см. гауб. 2/159 бат. 4 оржд.
15 см. не с.с. 2/118 и 3/118 батарея 8 орждия
Отъ 21 см. мортира 6/1 б. 1 ор.
Всичко . . . 21 орждия

Артилерийски измѣрвателни команди

а) Български:

1. № 9 централа при с. Гиочкели съ 4 станции . 1 команда

намиратъ въ постоянна сарѣзка съ съответния началникъ на бригадния участък и да даватъ веднага исканото съдействие, а при нужда да действуватъ по своя инициатива, като напълно отговарятъ за артилерийската отбрана на позицията.

и) Съдействието отъ тежката артилерия командиритѣ на артилерийскитѣ участъци да изискватъ чрезъ началника на артилерията въ дивизията. Само при случаи не търпящи отлагане и за преграденъ огънь, командиритѣ на артилерийскитѣ участъци се обръщатъ за съдействие направо къмъ началницитѣ на тежкитѣ групи въ участъка имъ.

к) Тежката артилерия действува и по своя инициатива въ всички подходящи случаи.

л) Началника на артилерията въ дивизията командува и тежкитѣ батареи разположени въ позиционния участък на планинската дивизия.

Щабъ на Началника на артилерията и на неговия помощникъ—с. Фурка.

Да откриватъ неприятелскитѣ батареи и да съдействуватъ при стрелбата на нашитѣ батареи и ония въ участъка на планинската дивизия.

2. № 19 — централа в. Пазарь
съ 4 станции . . . 1 команда.

б) Германски:

1. № 22 — централа с. Фурка 1 отделение.
2. №№ 29 и 53 звукомърни —
централи с. с. Богданци и
Фурка 2 отделения

Отъ въздухол. дружина

Отъ 2-о балонно отделение на-
блюдателни балони 1 балонъ

*Германско радиотелеграфно
отделение*

№ 1 — централа с. Фурка съ
станции с. Фурка, в. Дубъ,
в. Аеропланна, Кала-тепе, в.
Пъсчъна и в. Столна.

Отъ 9-а пионерна дружина

Хелиографи малки 40

*Къмъ германските батареи и
картечни отделения*

№ 32 планински сигнал. взводъ
Хелиографи малки . . . 34
Хелиографи голъми . . . 12 } 46

**Г. Войски въ мое разпореж-
данье**

1. Български:

Отъ 34 пехотенъ полкъ

Пехота 3 дружини
Картечници 24
Гранатохвъргачки 32

Отъ 33-а сборна дружина

1 дружина 3 роты

Да се разположи при па-
метника „Каварналиевъ“. Да
открива неприятелските бата-
реи и ръководи стрелбата
по тяхъ отъ нашите батареи.
Да наблюдава и разузнава
за движението въ тила на
противника.

Да приематъ и предаватъ
съобщения отъ наши аеро-
плани и да пречатъ на не-
приятелските аероплани да
предадатъ наблюденията си.

За свързка между батаре-
ите и командирите.

Да свързватъ германските
батареи и картечници съ тях-
ните командири.

Да се разположатъ въ слу-
чай на бой както следва:

Две дружини съ две ма-
невр. картечни роты и ща-
бътъ на полка въ „Юнаш-
китъ колиби“, а останалата
дружина съ една позиционна
картечна рота на Кала тепе.

Да продължаватъ обуче-
нието си въ с. с. Чанакли и
Валандово.

Отъ 34 сборна дружина

1 дружина 3 роты

Отъ 9 полиц. 1/2 ескадронъ

Конница 1/2 ескадронъ

Отъ 9-а пионерна дружина

Телеграфна рота . . . 3 взвода

Мостова рота 1 рота

Хелиографи срѣдни 8

Въ с. Фурка.

Телеграфната рота при с.
Фурка, като поддържа служ-
бата на съобщението между
българските части.

Мостовата рота при с. Ми-
леткиво, като поддържа пъ-
тищата и мостоветѣ въ тила
на позицията и по р. Вар-
даръ.

2. Германски части

Планински телеграфни взводо-
ве №№ 811 и 813 въ с. Чер-
нище и на в. Пъсчъна два
взвода.

Всичко войски въ мое разпо-
реждане: пехота 5 дружини
(2 сборни), картечници 24,
гранатохвъргачки 32, теле-
графна рота 3 взвода, 1 мо-
стова рота, хелиографи 8,
планински телеграфни взво-
дове — 2 взвода.

№ 811 Планински телегра-
фенъ взводъ да се разполо-
жи въ с. Чернище, като по-
държа връзка между герман-
ските части и дивизията и
източно отъ линията Фурка
— Палиорка, а № 813 в. Пъ-
счъна и поддържа връзка
между германските части за-
падно отъ горната линия.

**Д. Войски въ разпореж-
данье на Командующия
1-а армия**

Отъ 4 пех. Плъвенски полкъ

Пехота 4 дружини

Картечници 32

Гранатохвъргачки 32

Артилерия

7.5 см. противоверопл. взводъ.

№ 1 при с. Кара Оглуларъ 2 ор.

Отъ 9-а телеграфна рота

Телеграфенъ взводъ 1

Да се разположатъ:

1. Щабътъ на полка, гра-
натохвъргачния взводъ и ед-
на дружина на в. Жостовъ
(пл. кв. 8604).

2. Две дружини северо-из-
точно отъ в. Джбова (пл. кв.
8605).

3. Тритѣ картеч. роты се-
верно отъ с. Богданци (пл.
кв. 8808).

4. Една дружина съ една
маневр. картечна рота отъ
с. Богданци (при Авиаторската
висота).

5. Телеграфенъ взводъ при
с. Фурка.

Боя на в. Дубъ

§ 3.

Отдѣленията отъ 9-й дивизионенъ лазаретъ да се разположатъ:

а) 2/9 отдѣление при моста на Чинарли дере северозападно отъ с. Палиорка; 1/9 и 3/9 отдѣления — при с. Чернище.

Разположението на другитѣ административни учреждения споредъ оперативната наредба № 305.

§ 4.

Срочнитѣ оперативни донесения да се изпращатъ ежедневно въ 4 часа предъ пладне и въ 3 часа сл. пладне.

§ 5.

Щабътъ на дивизията — с. Фурка. Въ време на боя, азъ ще бжда на наблюдателния пунктъ — Фурка.

(п.) Началникъ на дивизията
Генералъ Майоръ *Вазовъ*

(п.) За Началникъ Щаба
Майоръ *Недевъ*

Приложение №21

Повѣрително

Оперативна заповѣдъ

по

3-а бригада отъ 9-а п. Плъвенска дивизия.

№ 47 *)

Щабъ — в. Дубъ.

22-й августъ 1918 г. 8 ч. пр. пл.

Карта 1:25,000

§ 1. Съгласно заповѣдта по 9-а п. Плъвенска дивизия № 49 отъ 15 тогo противника въ съставъ 4 пехотни бригади (65, 66 и 67 отъ 22 дивизия и частъ отъ 77 бригада отъ 26 дивизия) и 4 пешени ескадрона на XII корпусъ заема позиция предъ фронта на дивизията както следва:

Отъ с. Сейдели до Змийскитѣ висоти включително — частъ отъ 77 бригада. Отъ Змийскитѣ висоти до с. Должели включително — 67-а бригада. Отъ с. Должели до Дойранското езеро — 66-а бригада. Источно отъ 66-а бригада, по южния брѣгъ на езерото — 4-тѣ спешени ескадрона. Въ втора линия — 65-а бригада, около с. Ратешъ.

Отъ Вардаръ до Дойранското езеро противника разполага съ около 87 батареи съ 293 орджия отъ разенъ калибъ.

Преднитѣ му части предъ фронта на бригадата заематъ линията Бориславъ, Крушитѣ, Икономовъ, Симеонъ, Гърбицата, заставата Подпоручикъ Стояновъ и в. Пловдивъ.

Въ дѣсно отъ бригадата се намира 2-а п. бригада отъ Планинската дивизия, а въ лѣво 1-а бригада отъ нашата дивизия.

§ 2. На бригадата е заповѣдано да отбранява най-упорно участъка на позицията отъ в. Малка Варовита включително до дола западно отъ в. Царевецъ включително.

За което:

*) Попълнена съгласно заповѣдта по 9-а дивизия № 49 отъ 15 VIII, 1918 г. предписание отъ смщата № 24515 отъ 22. VIII. с. г.

А. Дъсенъ участъкъ

Подполковникъ Ивановъ (к-ръ на 57 п. полкъ)

Български части:

Отъ 57 пехотенъ полкъ

Пехота 3 дружини
Картечници 32
Гранатохвъргачки Пристеръ 32
Минохвъргачки Ланць . . . 6
Окопни орждия 2

Отъ 9 пионерна дружина

Пионери отъ 2 пионерна рота
2 взвода

Освѣтители срѣдни 60 см. . 1
" малки 25 см. . . 1

Всичко български части:

3 дружини пехота, 2 взвода пионери, 32 картечници, 32 гранатохвъргачки, 6 минохвъргачки, 2 окопни орждия и 2 освѣтители.

Германски части

Отъ 225 германско карт. отдѣление картечници 6

Отъ 5 герм. креп. освѣт. взводъ освѣт. срѣдни 60 см. . . . 1

Отъ 205 герм. план. осв. взводъ освѣт. срѣдни 60 см. . . . 1

Всичко герм. части:

6 картечници и 2 освѣтители. Или всичко въ дѣсия участъкъ 3 дружини пехота, 2 взвода пионери, 38 картечници, 32 гранатохвъргачки, 6 минохвъргачки, 2 окопни орждия и 4 освѣтители.

Б. Лѣвъ участъкъ

Полковникъ Нейковъ (К-ръ на 33 полкъ).

Български части:

Отъ 33 пехотенъ полкъ,

Пехота 2½ дружини

Да отбранява най-упорно участъка на позицията отъ в. Малка Варовита включително до Караконджо включително.

Да организира противоаэропланна картечна стрелба въ района на полка.

Да продължава да укрепява позицията си, като обърне особено внимание на окончателното укрепяване на отбранителнитѣ застави Слатина, Габаре, Целувка и Караконджо и на предната линия на Митницата, Малкия Долмаръ. Плѣвенъ и Златистата висота.

Да държи връзка въ дѣсно съ 67 п. Планински полкъ и въ лѣво съ 33 пех. полкъ.

Да държи надеждна връзка съ командиритѣ на 1-о и 2-отдѣления отъ 19-й артилерийски полкъ които даватъ унищожителенъ и преграденъ огънь предъ позицията на полка.

Да разузнава непрекъснато за противника на фронта Телеграфната висота — в. Симеонъ включително.

Да изучи основно всички подстъпи, които водятъ къмъ неприятелската позиция за евентуална атака, особено по посока на Девджели — Чедемли — Калиново.

Да отбранява най-упорно участъка отъ главната позиция Караконджо изключително до Бастионъ Нейковъ включително и преднитѣ упорни пунктове Кристали, Ме-

Картечници 32
Гранатохвъргачки Пристеръ 24

Отъ 9 пионерна дружина

Пионери отъ 2 пионерна рота
2 взвода

Освѣтители малки 25 см. — 2

Отъ 2/9 минохвъргачна рота

Минохвъргачки средни . . . 4
" леки 8

Отъ щурмовата дружина

Огнепръскачка 1

Или всичко въ лѣвния участъкъ: 2 и ½ дружини пехота, 2 взв. пионери, 32 картечници, 24 гранатохвъргачки, 12 минохвъргачки, 2 освѣтители и 1 огнепръскачка.

ждинентъ, Солунъ, и Свищовъ които не ще се напуснатъ освенъ по моя заповѣдь.

Да организира противаэропланна картечна стрелба въ участъка на полка.

Да продължава да укрепява позицията, като обърне внимание за по скорошното построяване на галериятѣ между упорния пунктъ Междиненъ и Цербера и тѣзи на Никополъ и Чуката.

Да държи връзка въ дѣсно съ 57 п. полкъ и лѣво — съ 17 пехотенъ Достолски полкъ.

Да държи надеждна връзка съ командиритѣ на 2-о отдѣление отъ 9 артилер. полкъ, и 1-о отдѣление отъ 19 артилер. полкъ, които даватъ унищожителенъ и преграденъ огънь предъ позицията на полка.

Да разузнава непрекъснато за противника на фронта в. Симеонъ изключително Пловдивъ включително.

Да изучи основно всички подстъпи, които водятъ къмъ неприятел. позиция за една евентуална атака, особено по посокитѣ Крещали, Калиново, Должели, Буюкли и Чугунци.

В. Бригадна подрѣзка

Отъ 34 п. Троянски полкъ

Пехота 1 дружина
Картечници 8

Отъ 33 п. Свищовски полкъ

Пехота 1½ дружина
Или всичко 1 и ½ дружини и 8 картечници.

Въ случай на бой да се съсредоточи: дружината отъ 34-й полкъ съ картеч. рота при в. Дубъ, а ротитѣ отъ 33 п. полкъ задъ Веропланната висота,

Г. Артилерия:

Полковникъ Димитриевъ (К-ръ
на 19 артилерийски полкъ)

Българска артилерия.

Отъ 19 артилерийски полкъ

1-а, 2-а, 3-а, 4-а, 5-а и 6-а пол-
ски батареи . . . 24 орджия

Отъ 9-и артилерийски полкъ

5-а и 6-а пол. батареи—8 ор.
10¹/₂ см. гауб. 7/13 батар.—4 ор.
7.5 см. 1-а и 2-а 1/3 план. ба-
тарей Шкода . . . 9 орджия

Отъ 10.5 см. дългобойна 11/1
батарея 2 орджия

15 см. Д/17 гауб. 4/1 бат.—4 ор.
7.5 см. противоаеропл. взводъ

№ 5 2 орджия

Всичко българска артилерия:
55 орджия.

Германска артилерия

Отъ 10 см. дългобойна 4/16
батарея 2 орджия

Всичко герм. артил. . 2 орджия

Или всичко артилерия въ уча-
стъка: 55 орджия.

Да действува по указания
та на Командира на 9-а арти-
лерийска бригада, комуто не-
посредствено се подчинява,
като предъ участъка на бри-
гадата изпълнява следнитъ
задачи:

а) Съдействува най енерги-
чно за отбраната на позици-
ята, като организира дейст-
вителенъ преграденъ огънь
предъ нея и предъ заставитъ.

б) Противодействува на не-
приятелската артилерия.

в) Пречи на окопнитъ ра-
боти на противника и на дви-
жението въ тила му,

г) Указва бързо съдейст-
вие на пехотата въ всички
случаи, когато нуждата изис-
ква това.

д) Произвежда действите-
ленъ унищожителенъ огънь
по ония пунктове отъ непри-
ятел. позиция, гдето се забеле-
зва съсредоточване на не-
приятелски войски.

е) Указва съдействие на
съседнитъ бригадни участъци.

ж) Организира противоае-
ропланна стрелба въ района
на бригадата, като противоае-
ропланнитъ орджия взематъ
участие и въ преградния
огънь.

з) Намира се въ постоянна
връзка съ щаба на бригада-
та и началницитъ на участъ-
цитъ, дава веднага исканото
съдействие, а при нужда
действува и по своя инициа-
тива, като напълно отговаря
за артилерийската отбрана
на позицията на бригадата.

и) Организира съ права

стрелба съ специално назна-
чени орджия, борба срещу
неприятел. танкове по веро-
ятнитъ за настъпление посо-
ки на последнитъ въ долина
Вѣра.

к) Съдействие отъ герм.
тежка арт. изисква чрезъ
Н-ка на артилр. въ дивизия-
та. Само при случаи нетър-
пящи отлагане и за прегра-
денъ огънь, той се обръща
за съдействие направо къмъ
Н-ка на герм. групи въ участъ-
тка.

Германската артилерия дей-
ствува и по своя инициатива
при всички подходящи случаи.

§ 3. Охранението на позицията да става: въ 57 пех.
полкъ въ долина Вѣра — съ стражева застава Вѣра, а оста-
налия фронтъ охранението да се постави на линията на
отбранителнитъ застави Слатина, Габаре, Целувка и Кара-
конджо. Охранението на участъка на 33 пех. полкъ да става
на линията на заставитъ Крещали и Междинна и упорнитъ
пунктове Солунъ и Свишовъ, съ изнесенъ наблюдателенъ
постъ въ с. Крещали.

Връзка между охранението да се поддържа: между дѣс-
ния участъкъ и 67 пех. полкъ — съ стражевата застава
Миджуръ, на този полкъ въ пл. кв. 9512; между дѣсния и
лѣвия участъкъ — северо-западно отъ съ Кращели; между
лѣвия участъкъ и 17 пех. Доростолски полкъ и дола източно
отъ Свишовъ.

§ 4. Парковитъ взводове на полковетъ да останатъ: на
57 п. полкъ при с. Ходжа Оваси, а на 33 п. полкъ — при
моста Царь Фердинандъ.

§ 5. 2-о отдѣление отъ 9-й дивиз. лазаретъ, което об-
служва 57 полкъ остава при моста Плѣвенъ на р. Чинарли-
дере, северо-западно отъ с. Палиорка. 3-о лазаретно отдѣ-
ление, което обслужва 33 п. полкъ остава при с. Чернище.

§ 6. Домакинскитъ обози да останатъ на мѣстата си;
на 57 п. полкъ въ с. Ходжа Оваси, на 33 п. полкъ северо-
западно отъ с. Чернище.

§ 7. Пжтища за движение въ тила:

За пълна кола: за 57 п. полкъ пжтя Палиорка, Ходжа
Оваси, Чинарли. Разваленитъ ханища, Дедели; за 33 п. полкъ

пътя Свищовъ, с. Чернище — мостовецъ Кайзеръ Вилхелмъ и Царъ Фердинандъ и по-нататъкъ пътя Дойранъ — Дедели за разваленитъ ханища — Дедели.

За праздни кола: за 57 п. полкъ — пътя Палиорка — Волованъ, Фурка. Казълъ Дуванъ — Дедели; за 33 п. полкъ — същия определенъ за пълни кола.

§ 8. Азъ съ щаба на бригадата ще се намирамъ на в. Голъмия Дубъ.

Командиръ на бригадата, отъ Генералния Щабъ
(п.) Полковникъ *Рачевъ*

Началникъ на Щаба, Отъ Генералния Щабъ
(п.) Подполковникъ *Георгиевъ*

Изпраща се до Щаба на дивизията, К-ра на 1/9, 2/9 и 2-а Планинска пех. бригада, Командиритъ на 33 и 57 пех. полкове и К-ра на 19-й артилерийски полкъ.

Съдържание

	Стр
I. Встъпление	3
II. Задача на 3/9 пех. бригада. Планъ на действие	4
III. Кратко описание на мѣстността	6
1. Повърхность	6
2. Рѣки	6
3. Пѣтища	7
4. Климатъ	7
5. Населени пунктове	8
6. Заключение	8
IV. Позиция на бригадата	8
1. Първа главна позиция	8
а) Главна отбранителна линия	9
б) Предна отбранителна линия	10
в) Отбранителни застави	10
2. Втора главна позиция	10
3. Междинна позиция	11
4. Заключение	12
V. Организация на отбраната на позицията	12
1. Организация на пехотната отбрана	12
2. Организация на артилерийската отбрана	16
3. Организация на въздушната отбрана	20
4. Организация на противогазовата отбрана	20
5. Организация на свързкитъ	21
6. Начинъ на действие	22
7. Заключение	25
VI. Духъ на войскитъ	26
VII. Сведения за противника	27
VIII. Кратки сведения за позицията на 1-а пехотна бригада	30
IX. Ходъ на боя	31
1. Действия отъ 14 до 17 септемврий	31

2. Бой на 18-й септември	36
3. Бой на 19-й септември	50
4. Отступление	58
X. Критически разбор	59
XI. Поуки отъ боя	72
XII. Заключение	89

08. владимир
18.
18.